

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

I. VE II. HAÇLI SEFERLERİ SÜRECİNDE ERMENİ-HAÇLI İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba YİĞİT

**Eylül – 2011
TRABZON**

ONAY

Tuğba YİĞİT tarafından hazırlanan *I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Haçlı İlişkileri* adlı bu çalışma 10.10.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet ÇOĞ

Doç. Dr. Mehmet TEZCAN

Yrd. Doç. Dr. Rahmi ÇİÇEK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum. .../.../.....

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Yusuf ŞAHİN

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Tuğba YİĞİT

10.11.2011

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

I. ve II. HAÇLI SEFERLERİ SÜRECİNDE ERMENİ-HAÇLI İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba YİĞİT

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet ÇOĞ

**Eylül – 2011
TRABZON**

ÖNSÖZ

Ortaçağ tarihinin nedenleri ve sonuçları itibariyle en önemli olayları arasında yer alan, yüzlerce yıldır süregelen Doğu-Batı çatışmasının önemli bir merhalesini içeren Haçlı Seferlerinin başlamasında ve devam etmesinde Bizans'tan çok Ermenilerin önemli etkileri olmuştur. Ermeniler, Haçlıların gelişiyle bölgedeki Bizans ve Türk hâkimiyetlerine karşı kendi bağımsızlıklarına kavuşacaklarını düşünmüşler ve bunun için Haçlı Seferlerinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuşlardır.

Konunun kapsadığı dönem olarak XI. ve XIII. Yüzyıllar Anadolu'nun Türkleşmesi açısından çok önemli bir merhaleyi içerir. Bilindiği gibi Türkiye'de Anadolu'nun Türkleşmesiyle ilgili ve bu süreci anlatan pek çok çalışma vardır. Ancak unutulmamalıdır ki Türk tarihi için çok mühim olan Anadolu'nun Türkleşmesi meselesinde dönemin şartlarını iyi bilmek gerekir. Özellikle Anadolu'da Malazgirt Savaşı sonrası süreçte ortaya çıkan bağımsız beyliklerin dönemin Ermeni, Haçlı, Süryani gibi etnik unsurlarla olan ilişkilerini anlayabilmek için bu unsurların kendi aralarındaki münasebetleri de iyi bilmek gerekir. Biz bu tez çalışmasıyla bu konuya değinmek istedik.

Ülkemizde Haçlı Seferleri ve Ermeni tarihi hakkında yapılan çalışmalar oldukça kısıtlı olmakla birlikte ana kaynakların ve araştırma eserlerin yeterli olmaması nedeniyle I. ve II. Haçlı Seferleri sürecinde Ermeni-Haçlı İlişkileri adlı tez konumuzda ilişkiler siyasi, askeri boyutlarıyla ele alınmıştır.

Tez çalışmamızın literatür araştırmasını yaparken ve tezi yazarken öncelikle olayların birinci derecede muhatapları olan Ermenilerin ve Haçlıların kroniklerini kullanmaya çalıştık. Ancak malum olduğu üzere dönemle ilgili tüm Ermeni ve Haçlı kaynaklarının Türkçe tercümeleri mevcut değildir. Biz bu boşluğu özellikle Haçlı, Ermeni ve Bizans tarihi üzerinde uzmanlaşmış çağdaş tarihçilerin eserlerinden faydalanarak kapatmaya çalıştık.

Kaynak ve araştırma eserlerine dayanarak hazırladığımız çalışmamızda I. ve II. Haçlı Seferleri sürecinde Ermeni - Haçlı ilişkilerini siyasi ve dini açıdan ele aldık. Üç bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde I. ve II. Haçlı Seferleri sürecinde Anadolu'daki Ermeni, Bizans, Türk hâkimiyetleri hakkında bilgi verilmiş, Ermenilerin, Haçlı Seferlerinin başlamasındaki etkileri ve Ermeni-Haçlı ilişkilerinin başlangıç aşaması üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın İkinci bölümünde ise I. Haçlı Seferi sürecinde Anadolu'daki Ermeni Prenslüklerinin Haçlılarla ilişkilerine yer verilirken, üçüncü bölümde II. Haçlı Seferi'nin başlaması ve Kilikya Ermeni prenslerinin bu süreç içerisinde Haçlılarla ilişkilerine yer verilmiştir. Genel olarak çalışmamızda siyasi olarak tam bir karmaşanın yaşandığı Anadolu tarihinin önemli bir merhalesini içeren bu süreçte Haçlı Seferleri düşüncesinin doğuşunda Bizans'tan çok Ermenilerin etkilerini ve Ermenilerin Haçlılara verdikleri destekleri ele aldık.

Bu çalışmanın yapılmasına vesile olan danışman hocam Doç. Dr. Mehmet ÇOĞ'a, yardımlarını esirgemeyen yönlendirmeleriyle destek olan hocam Doç. Dr. Mehmet TEZCAN'a, yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ'ye, yardım ve yönlendirmeleriyle yanımda olan değerli arkadaşım Arş. Gör. Zeynep İNAN'a, bölüm hocalarıma, İngilizce çevirilerde yardımlarıyla destek veren Derya Ramazan OCAK'a, İSAM ve İstanbul İli Beyazıt Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. Eğitim ve öğretim hayatım boyunca sabırla beni destekleyen ve yardımcı olan aileme de bu vesileyle teşekkürlerimi sunarım.

Ekim 2011

Tuğba YİĞİT

İÇİNDEKİLER

	Sayfa Nr.
ÖNSÖZ.....	II-III
İÇİNDEKİLER.....	IV-VI
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX-X
KAYNAKLAR ve ARAŞTIRMA ESERLERİ.....	XI
KAYNAKLAR.....	XI
1.1. Ermeni Kaynakları.....	XI
1.2. Haçlı Kaynakları.....	XIII
1.3. Bizans Kaynakları.....	XV
1.4. Süryani Kaynakları.....	XVII
1.5. İslam Kaynakları.....	XVIII
ARAŞTIRMA ESERLERİ.....	XX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAÇLI SEFERLERİ SÜRECİNDE ANADOLU'DAKİ GÜÇLER ve HAÇLILARLA ERMENİLERİN ANADOLU'DA KARŞILAŞMALARI.....	(5-32)
1.1. I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Anadolu'nun Siyasi ve Sosyal Durumu.....	5
1.1.1. Ermeniler.....	5
1.1.1.1. Ermenilerin Menşei.....	5
1.1.1.2. Armenia Coğrafyası.....	6
1.1.1.3. Ana Hatlarıyla Ermeni Tarihi.....	7
1.1.1.4. Kilikya Ermenileri.....	10
1.1.2. Bizans.....	12
1.1.3. Türkler.....	18

1.1.3.1. Selçuklu Devletleri.....	18
1.1.3.2. Danişmendliler.....	20
1.1.3.3. Artuklular.....	22
1.2. Haçlılarla Ermenilerin İlk Temasları.....	25
1.2.1. Haçlı Seferlerinin Başlamasında Ermenilerin Etkisi.....	26
1.2.2. I. Baudouin'in Ermeni Bagrat ile Tanışması.....	28
1.2.3. Haçlı Liderleri Arasındaki Anlaşmazlıklar ve Ermeni Prenslерinin Etkisi...29	

İKİNCİ BÖLÜM

2. I. HAÇLI SEFERİ SÜRECİNDE ERMENİ HAÇLI İLİŞKİLERİ.....(33-73)	
2.1. Anadolu'da Haçlı Devletleri ile Ermeni Prenslерinin İlişkileri.....	33
2.1.1. Urfa Haçlı Kontluğu'nun Kurulması ve Ermenilerin Etkileri.....	34
2.1.2. Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin ile Ermeni İlişkileri.....	39
2.1.3. Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin Kurulmasında Ermenilerin Etkileri42	
2.1.3.1. Antakya Kuşatması.....	42
2.1.3.2. Ermenilerin Haçlılara Erzak Yardımı.....	43
2.1.3.3. Antakya'nın Düşmesi.....	45
2.1.4. Haçlıların Anadolu'daki Ermeni Hâkimiyetleriyle İlişkileri.....	49
2.1.4.1. Ermeni Prens Oşin ile Haçlı İlişkileri.....	51
2.1.4.2. Ermeni Prens Gabriel ile Haçlı İlişkileri.....	52
2.1.4.3. Ermeni Prens Kogh Vasil ve Oğlu Dıga Vasil'in Haçlılarla İlişkileri.56	
2.1.4.4. Gerger Hâkimi Konstantin ve Oğlu Mikhail'in Haçlılarla İlişkileri...63	
2.1.4.5. Ermeni Ruben Hanedanı ile Haçlı İlişkileri.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. II. HAÇLI SEFERİ SÜRECİNDE HAÇLI-ERMENİ İLİŞKİLERİ.....(74-85)	
3.1. II. Haçlı Seferinin Başlaması.....	74
3.2. II. Haçlı Seferi Sürecinde Haçlılarla Ermeni Prenslерinin Temasları.....	75
3.2.1. Ermeni Prens II. Toros'un Haçlılarla İlişkisi.....	75
3.2.2. Ermeni Prens Mleh ile Nureddin Mahmud'un İttifakı.....	81
3.2.3. Ermeni Prens III. Ruben'in Haçlılarla İlişkileri.....	83

SONUÇ	86
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	90
EKLER.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	108

ÖZET

Ortaçağ tarihinin en önemli olayları arasında yer alan Haçlı Seferleri Doğu'da ortak bir dini mirası paylaşan iki kültürü, Frank ve Ermenileri bir araya getirdi. Haçlı Seferlerinin başlamasında Bizans'tan çok Ermenilerin etkisi olmuştur. Ermeniler, Haçlı Seferlerinin başlamasından 15 yıl önce Papa VII. Gregory'e Doğu Hıristiyanlarını kurtarması için yardım talebinde bulunmuştu. Dönemin şartlarında karşılığını bulamayan bu düşünce doğudaki Türk ilerleyişini durduramayan Bizans imparatoru Aleksios Komnenos'un batıdan ücretli asker talebinde bulunmasıyla tekrar gün ışığına çıkmıştı. Esasında batıdan sadece asker talebinde bulunan Bizans, bu talebin Haçlı Seferlerine dönüşeceğini beklemiyordu. Bu nedenle Bizans doğuya gelen Haçlı ordularına temkinli yaklaşırken, onlara kucak açan Ermeniler olmuştu. Haçlıların Anadolu'ya geldikleri XI. yüzyılın sonlarında bölgede birbirinden bağımsız, siyasi birlikten yoksun küçük Ermeni prenslikleri mevcuttu. Bizans ve Türk hâkimiyetleri arasında sıkışmış olan bu Ermeni prenslikleri, Haçlıların Anadolu'ya gelmesiyle bağımsızlıklarına kavuşacaklarına inanmışlardı. Onların varlığı siyasi gelecekleri açısından büyük bir umuda kapılmalarını sağlamıştı. Bu nedenle I. ve II. Haçlı Seferleri sürecinde Haçlılara ellerinden gelen desteği sağlamışlardır. Haçlılar ise Anadolu topraklarına girdiklerinde kendilerine hâkimiyet sahası olarak daha kolay yayılabilecekleri Ermenilerin çoğunlukta olduğu bölgeleri seçmiş Ermeni ileri gelenlerinin kızlarıyla evlenerek bölgedeki etkilerini güçlendirmişlerdir. Ermeniler özellikle I. Haçlı Seferi sırasında verdikleri destekle Urfa Haçlı Kontluğu ve Antakya Haçlı Prensiği gibi İslam dünyasını bölecek iki siyasal yapının kurulmasında önemli bir rol üstlenerek I. Haçlı Seferinin kaderini tayin eden taraf olmuştur. Ancak çok geçmeden II. Haçlı Seferi öncesinde Haçlılar Ermeni prensliklerini ele geçirmeye başlamış özellikle Antakya Haçlı Prensiği Ermenilerin anavatan olarak saydıkları Kilikya bölgesini yayılma sahası olarak seçmiş ve Ermenilerle mücadele içerisine girmiştir. Ermeniler ise kurtarıcı olarak gördükleri ve her türlü desteği sağladıkları Haçlılardan umduklarını bulamamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Ermeniler, Haçlılar, Kilikya, Urfa, Antakya

ABSTRACT

The Crusades, which were one of the most important events in medieval history, brought Franks and Armenians who were the two different cultures sharing common religious heritage in the east together. Armenians caused the Crusades more than Byzantines. Armenians requested Pope Gregory VII's help to save East Christians 15 years before The Crusades. This idea, which was not supported in the conditions of that era, came to daylight when Byzantine Emperor Alexios Komnenos demanded legionnaires from the western countries to stop Turkish growth. Nevertheless, Byzantium, who requested just legionnaires, didn't expect this demand to turn into the Crusades. Therefore, while Byzantium was doubtful against the Crusades, Armenians welcomed them. When the Crusaders arrived in Anatolia in the late 11th century, there were small independent principates which were deprived of political unity. These principates, which were wedged between Byzantine and Turkish dominances, expected to gain their freedom and supported the Crusaders during the Crusades the first and the second. However, the Crusader decided to be dominant in the areas where the majority were Armenians and married to the daughters of Armenian prominents to strengthen their influence in the area. Armenians became the side to determine the destiny of the Crusade the first by supporting the establishments of County of Edessa and Crusader State of Antioch which would divide Muslim world into two parts. However, before too long, the Crusaders began to occupy Armenian principates. Especially, Crusader State of Antioch chose Cilicia, which was considered as the native land by Armenian people, to out. As for Armenians, they were disappointed by the Crusaders who they had considered as the savior and supported in many ways.

Key words: Armenians, Crusades, Cilician, Edessa, Antioch

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
ATAM	Atatürk Araştırmaları Merkezi
A.Ü	Atatürk Üniversitesi
A.Ü.S.B.E	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ÇAM	Çankırı Araştırmaları Merkezi
Çev.	Çeviri
DAÜ-KAM	Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	Hazırlayan
EAE	Ermeni Araştırmaları Enstitüsü
Ed	Editör
EF	Edebiyat Fakültesi
GEFAD	Gazi Eğitim Fakültesi Araştırmaları Dergisi
GEFA	Gazi Eğitim Fakültesi Araştırmaları
İ.A.	İslam Ansiklopedisi
İSAR	İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.E.F	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
E.Ü.E.F.	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KB	Kültür Bakanlığı
MEB	Milli Eğitim Basımevi
Nr.	Numara
s.	Sayfa
S.B.E.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜ	Sakarya Üniversitesi
TA	Türk Ansiklopedisi
TD	Tarih Dergisi

TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TİD	Tarih İncelemeleri Dergisi
TKİD	Türk Kültür İncelemeleri Dergisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
UHSS	Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23–25 Haziran 1997
ve diğ.	Ve diğerleri
yay.	Yayımları
YKY	Yapı Kredi Yayınları
Y.L.	Yüksek Lisans
YYÜ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi

KAYNAKLAR ve ARAŞTIRMA ESERLER

XI. yüzyıl sonlarında Frank askerlerinin Anadolu'ya gelmeleriyle Ortaçağ tarihinin en önemli olayları arasında yer alacak olan Haçlı Seferleri başlarken, ortak dini mirası paylaşan iki farklı kültüre sahip Ermeni ve Frankların birlikte hareket etmeleriyle başlayan, Anadolu'nun sosyal, dini, siyasi yapısını derinden etkileyen süreç, dönemin kaynakları içerisinde geniş yer almıştır. Konumuz itibarıyla iki farklı kültürün Anadolu'da bir araya gelmesini ele alacağımız için öncelikle yerli Ermeni, Süryani, Bizans, Latin ve İslam kaynaklarından faydalanmaya çalıştık. Ancak Ortaçağ tarihinin genel bir sorunu olan filolojik problemler ve ülkemizde Haçlı Seferleri alanında yapılan çalışmaların kısıtlı olması nedeniyle başta Ermeni kaynakları olmak üzere yerli kaynaklardan faydalandık.

1. KAYNAKLAR

1.1. Ermeni Kaynakları

Urfalı Mateos Vakayinamesi ve Papaz Grigor Zeyli: Çalışmamızda kullandığımız en önemli kaynaklardan biri XI. yüzyılın sonunda ve XII. Yüzyılın ilk yarısında Urfa'da yaşamış olan Urfalı Mateos'un yazmış olduğu Vakayinamedir. XI. yüzyıl sonunda ve XII. yüzyılın ilk yarısında Urfa'da yaşamış olan bu müellif, Urfa ve Suriye'de meydana gelen tarihi olayları anlatmaktadır. Türklerin Anadolu'ya gelmesi ve Haçlı Seferleri hakkında geniş bir şekilde yer vermektedir.ⁱ

Urfalı Mateos'un doğum ve ölüm tarihleri ve hayatı hakkında Ermeni ve Süryani kaynaklarında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Mateos hakkında bilgi veren tek kaynak kendi eseri olmuştur. Eserinin iki yerinde, kendisinin Urfa'da doğduğunu ve orada yaşamış olduğunu, manastır başrahibi olduğunu ve eserini de orada yazmış olduğundan bahsetmektedir.1136 tarihinde son bulan eserinden ölüm tarihinin bu tarihe yakın olduğu anlaşılmaktadır.ⁱⁱ

ⁱ Urfalı Mateos *Vekayi-nâmesi (952–1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136–1162)*, (Çev. Hrant. D. Andriasyan), Ankara: TTK yay., 1987, s. xvii.

ⁱⁱ Mateos, a.g.e., s. xxiv.

952'den 1136'ya kadar olan olayları içeren Mateos'un Vakayinamesine Grigor adlı bir papaz tarafından 1137'den 1163 yılına kadar devam ettirilmiştir.ⁱⁱⁱ Papaz Grigor'un dil ve üslûbundan Mateos'un öğrencisi olduğu anlaşılmaktadır. Urfalı Mateos'un Vakayinamesini Ed. Dulaurier, Haçlı Seferlerine ait olan kısmını 1850 tercüme etmiştir. Aynı müellif, eserin tamamını 1858 tarihinde Paris Milli Kütüphanesinde bulunan üç adet yazma nüshanın üzerinden tercüme etmiş ve dipnotlar ilave etmiştir. Ed. Dulaurier, daha sonra 1869'da aynı eserin Haçlı Seferlerine ait olan kısmının tercümesini, "*Recueil des Historiens de la Croisades*" adlı serinin "*Documents Arméniens*" bölümünün birinci cildinde yayınlamıştır. Eserin Ermenice metni, daha sonra Kudüs Ermeni manastırında basılmıştır. Eserin Türkçe tercümesi için Ermenice metin esas alınmış fakat Ed. Dulaurier'nin tercümesi de kullanılmıştır. Çalışmamızda sıkça Urfalı Mateos Vakayinamesi ve Papaz Grigor Zeyli'nin Hrant D. Andreasyan tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılmıştır.

Simbat Vakayinamesi: Bir diğer Ermeni kaynağımız Simbat Vakayinamesi'dir. 951–1331 yılları arasındaki olayları içeren Simbat Vakayinamesi Kilikya Ermeni Baronluğu tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Kaynağımızın 1162 yılına kadar olan kısmı Urfalı Mateos'un özeti şeklindedir. 1156'de 1275 yılına kadar olan kısmı Simbat'ın kendi eseridir 1274 yılından sonraki kısmı ismi bilinmeyen bir müellif tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmamızda Hrant D. Andreasyan tarafından yapılmış ve TTK tarafından henüz basılmamış olan Türkçe çevirisini kullandık. Aynı zamanda *Smbat Sparapet's Chronicle* adlı İngilizce çevirisinden de faydalandık.

Urfalı Vahram Vakayinamesi: Çalışmamızda kullandığımız bir diğer Ermeni kaynağı Urfalı Vahram'ın Vakayinamesidir. Bu Vakayinamede Bagratuni Kralı II. Gagik'in ölümünden sonra Kilikya Ermeni Prensligi'nin Bizanslılar, Haçlılar ve Selçuklularla ilişkilerinden sıkça bahsedilmiştir. Müellifin kendi ifadesine göre, bu eser efendisi olan Ermeni Kralı II. Leon'un emri üzerine kaleme alınmıştır. Vahram yazısının ilk kısmında Rupen hanedanının hâkimiyetinin başlangıcından hızlı bir şekilde bahsettikten sonra, kendi zamanına ait ve Kral II. Leon dönemini kaleme almıştır. Vahram, eserini, Abaka Hanın Anadolu'ya yapmış olduğu sefere kadar getirmiş ve Kral II. Leon'u eleştiren bir bölüm yazmış ve Ermenilere hitaben yazdığı bir nasihatle eserini bitirmiştir. Bu eser 1810'da Madras'da, 1832'de Kalkuta'da ve 1859'da Paris'te basılmıştır. 1831'de Frederic Neumann

ⁱⁱⁱ Hrant D. Andreasyan, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", **TD**, 1(1), İstanbul: 1950, s. 95–118.

tarafından batı dillerine çevirisi yapılmıştır.^{iv} Ed. Dulaurier tarafından 1861 yılında “*Recueil des Historiens des Croisades*” adıyla Fransızca tercümesi yapılmıştır.^v Bu eserin Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçe çevirisi bulunmakla birlikte, çalışmamızda *The Armenian Kingdom in Cilicia, During The Time of The Crusades*, adlı İngilizce çevirisini kullandık.

Vardan Vardabet, *Cihan Tarihi*: Vardan Vardabet’in 889–1269 yılları arasında kapsayan Cihan Tarihi’nin Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçe çevirisi kullanılmıştır. Bu eser Selçukluların Anadolu’yu fethi, Bizanslılarla Haçlılarla Savaşları kronolojik bir sırayla verilmektedir. Kilikya krallarından I. Hetum’un ölümüne kadar Kilikya baronlarından ve krallarından bilgi vermektedir. Vardan Vardabet ruhani olması sebebiyle bu eserinde din ve kiliseye ait meselelerin üstünde durmuştur.^{vi} Çalışmamızda bu kaynaktan Kilikya Ermeni Baronluğu hakkında kronolojik bilgilerden faydalandık.

1.2. Haçlı Kaynakları

Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*: 1130 yılında Filistin’de doğarak eğitimine burada başlayan Willermus Tyrensis, 1175 yılında Sûr başpiskoposu olmuş, Latince, Grekçe ve Fransızca gibi batı dillerinin yanında, Arapça ve İbranice gibi doğu dillerini de öğrenerek, bu dillerde yazılmış eserlerden de yararlanarak yazdığı *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* adlı 23 kitaptan oluşan eserinde Haçlı Seferlerinin başlamasından 1184 yılına kadar geçen olayları kaleme almıştır. Willermus’un Doğulu tarihçilerin eserlerine görmesi yüksek bir ihtimaldir. Haçlıların ele geçirdikleri yerlerde kütüphaneleri papazlara emanet etmeleri bu ihtimali arttırmıştır. Haçlılarla Müslümanlar arasındaki mücadeleyi, özellikle Kudüs, Antakya ve Urfa Haçlı devletleri çevresinde ve daha geniş bir biçimde ayrıntılarıyla aktarmıştır. Haçlı kaynaklarından en uzunlarından birini kaleme alan Willermus eserini bitirdikten bir yıl sonra ölmüştür.^{vii} Çalışmamızda Ergin Ayan tarafından yapılan XVI, XVII, XVIII. kitaplarının çevirisi ve Ebru Altan tarafından yapılan XI. ve XII. kitaplarının çevirisi kullanılmıştır.

^{iv} Urfalı Vahram, **The Armenian Kingdom in Cilicia, During the Time of the Crusades**, İng. Çev. J.L.Cox, London 1831; **Recueil des Historiens des Croisades**, Fransızca Çev. Ed. Dulaurier, 1861; **Kilikya Ermeni Krallığı**, (Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan.

^v Murat Keçiş, “Ermeni Kaynakları”, **Ortaçağ Türk Tarihi Ana Kaynakları**, Ed: Altan Çetin, İstanbul: Kriter yay., 2008, s. 150.

^{vi} Vardan Vardabet, **Türk Fütûhatı Tarihi (889–1269)**, (Çev: Hrant D. Andreasyan), **Tarih Semineri Dergisi**, 1–2, İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1937, s. 157.

^{vii} Hüseyin Kayhan, **Irak Selçukluları**, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001, s. 25:Kırpık, a.g.m., s. 1443.

Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*:

1159 yılında doğmuş olan Fulcherius Carnotensis, papa, II. Urbanus'un Haçlı Seferini ilan ettiği Clermont Konsili'ne katılan ruhanilerden olup I. Haçlı Seferine Etienne de Blois'in yanında ve dük Robert de la Normandie'nin ordusunda katılmıştır. 1097 yılından Baudouin de Boulogne'un ana Haçlı ordusundan ayrılışı sırasında onun hizmetine girmiştir. Baudouin'in 1118'de Kudüs Kralı olarak ölümüne kadar onun yanından ayrılmamıştır. Fulcherius iyi bir eğitim görmüş din adamıydı. Bu nedenle kilisenin Fulcherius üzerindeki etkisi eserine de yansımıştır. Sık sık İncil'e atıflarda bulunmuştur. Fulcherius'in Kudüs' yerleşmesinin ardından yazdığı eserinin önsözünde, bu eseri Haçlıların Doğu'da yaptıklarını anlatmak için yazdığını belirtmiştir. R.H.C. (Recueil Des Historiens) külliyyatı içerisinde yer alan Fulcherius'un eseri 1101, 1106 ve 1124–1127 yılları arasında üç redaksiyonda tamamlamıştır. İlk kitap Clermont Konsili ile başlamakta 12 Ağustos 1099 Askalan savaşı ile bitmektedir. İkinci kitap 1100–1118 yılları arasındaki olaylar ve I. Baudouin'in faaliyetlerini, üçüncü kitap 1118–1127 yılları arasında II. Baudouin'in faaliyetlerini anlatmaktadır. Urfa Haçlı Kontluğu ile ilgili önemli bir eserdir. *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium* adlı eserin İngilizce çevirisi *Chronicle of The First Crusade* kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Demirkent'in öğrencisi, Mukadder Yıldız tarafından *Fulcherius Carnotensis Birinci Haçlı Seferi Vakayinamesi(Fulcheri Carnotensis Historia Hierosoly mitana) Kitap 1* adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezi ve İlcan Bihter Barlas'ın Kudüs Seferi adıyla Türkçeye çevirdikleri eserlerinden faydalandık.^{viii}

Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, Haçlı Seferlerini 1095 yılından 1120 yılına kadar ele alan eser, Haçlı Seferlerinin en önemli vakayinamelerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. Bu eserin içeriği yerli Süryani kaynaklarıyla örtüşmektedir. Tamamı Almancaya çevrilmiş olan eser, Haçlı Seferlerine katılmamış olan Albertus Aquensis tarafından 1120–1158 yılları arasında yazılmıştır. Çalışmamızın bazı kısımlarında bu esere yer verdik.

^{viii} Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi(1098'den 1118'e kadar)*, C. I, İstanbul: EF yay., 1974, s. xiv; Güray Kırpık, " Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları", *Turkish Studies*, C. 4/ 3, 2009, s. 1442; Ebru Altan, "Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis", *İÜEF Tarih Dergisi*, İstanbul: EF yay., 2007, s. 37.

1.3. Bizans Kaynakları

Ioannes Kinnamos'un *Historia'sı*: 1143 yılında doğan Ioannes Kinnamos *Historia* adlı tarihinde XII. yüzyılda hüküm süren Komnenos hanedanının iki imparatoru, II. Ioannes (1118–1143) ve oğlu I. Manuel (1143–1180)'in saltanat dönemlerinin tarihini kaleme almıştır. Çok genç yaşta imparatorluk sekreteri görevi ile I. Manuel'in hizmetine girmiştir. İmparatorun Anadolu'da Türklere, Balkanlar'da Macarlar ve Sırlara karşı yaptığı savaşlara katılmıştı. Bunun dışında kendisi hakkında bilgiye sahip değiliz.^{ix}

Kinnamos'un eseri İmparator Manuel'in ölümünden sonra II. Aleksios Komnenos (1180–1183) döneminde kaleme alınmıştır. 1118–1176 yılları arasını kapsayan eser imparator Ioannes Komnenos'un saltanatı ile Manuel Komnenos'un devrinin büyük bir kısmını içermektedir. Esas ağırlık Manuel devrine aittir. Ioannes Komnenos'un saltanat dönemi özet halinde ele alınmış ve yirmi dokuz kitaptan oluşan birinci kitapta bitmiştir.

Manuel'in ölümüne kadar gelmesi beklenen Kinnamos'un tarihi, 1176 yılında Sultan II. Kılıç Arslan kumandasındaki Türkiye Selçuklularına karşı yapılan Myriokephalon Savaşı'nın anlatımının başladığı sayfadaki sonunda kesilmiştir. Bundan sonraki sayfalar eksiktir. Komnenoslu imparatorların saltanat yıllarını anlatan iki eser, Anna Komnena'nın yazdığı *Alexiad* (1081–1118), ile Niketas Khoniates'in yazdığı (1118–1206) yıllarını kapsayan *Historia* adlı eseri Kinnamos'un ele aldığı olayları farklı açıdan ele alır. İki eserin verdiği bilgi aynı olmakla birlikte bazen birinde eksik olanları diğerinin tamamlaması oldukça önemlidir. Çalışmamızda Ioannes Kinnamos'un *Historia'sının* Işın Demirkent tarafından yapılan Türkçe tercümesinden faydalandık.^x

Anna Komnena, *Alexiad*: Çalışmamızda kullandığımız ikinci Bizans kaynağımız Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un kızı Bizans tarihçisi Anna Komnena tarafından yazılan *Alexiad*'tir.^{xi} Anna, 2 Aralık 1083 tarihinde Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un ilk çocuğu olarak İstanbul'da doğdu. Kardeşlerinin en büyüğü olan Ioannes ile arası pekiyi olmayan Anna İmparatoriçe'nin oğlu tahtın yasal veliahdı Konstantinos Doukas ile

^{ix} Ioannes Kinnamos, **Ioannes Kinnamos'un *Historia'sı* (1118–1176)**, (Çev. Işın Demirkent), Ankara: TTK yay., 2001, s. xx.

^x Ioannes Kinnamos, a.g.e., s. xxiv.

^{xi} Anna Komnena, **Alexiad**, (Çev. B. Lieb), Anne Comnène, *Alexiade*, Rége de l'emrereur Alexis I Commené (1081–1118), III Cilt, Paris 1937–1945, Türkçe Çev. Bilge Umar, **Alexiad, Malazgirt'in Sonrası**, İstanbul 1996.

nişanlandılar. İmparatorun Konstantinos'u veliahtlığa ataması dolayısıyla gelecekte Anna-Konstantinos çiftinin İmparatoriçe-İmparator olması bekleniyordu. Bilinmeyen bir nedenle bu nişan bozuldu. Anna 1097'de Niképhoros Bryennios ile evlendi. Aleksios'un 1118'de ölmesi üzerine Anna tahta kardeşi Ioannes'in yerine eşi Niképhoros Bryennios'un geçmesi için elinden gelen her şeyi yaptı ancak başarılı olamadı ve sürgüne gönderildi. Anna Komnena, çağına göre çok iyi eğitim görmüştü, 1118'de babasının ölümünün ardından yıllarca süren bir çalışmanın ardından *Alexiad*'ı kaleme almıştır.^{xii}

Eserin dili akıcıdır, anlatımı kolay anlaşılırdır. Eserde eksiklikler vardır. Anadolu fazla tanımadığı için bazı yanlışlara düşmüştür. Ancak 1081–1118 yılları arasını kapsayan dönemin en önemli Bizans kaynağıdır. Yakın Doğu tarihini anlatan önemli bir eserdir. Aynı zamanda *Alexiad* I. Haçlı Seferinin Bizans ile olan ilişkisini de kitabın yazılmasından elli yıl önce gerçekleştirmiş olsa da değinmiştir. Anna Komnena, bu eserde Haçlı Seferlerinin sebepleri, Bizans-Haçlı ilişkileri, Haçlıların İstanbul'a gelişleri, Türklerle Haçlıların ilk karşılaşmaları gibi konulara detaylı olarak değinmiştir. 1928 yılında E. A. Daves tarafından İngilizceye çevrilen *Alexiad*, B. Lieb tarafından 1937 yılında Fransızcaya çevrilmiştir. Çalışmamızda Bilge Umar tarafından yapılan Türkçe çevirisini kullandık.

Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*: XII. yüzyılın ikinci yarısında Denizli yakınlarındaki Khonia'da doğan Niketas Khoniates, Bizans ve Avrupa tarih yazarlığı içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Genç yaşta İstanbul'a gönderilip burada iyi bir eğitim aldıktan bir süre sonra serbest meslekte çalışmıştır. Angelos Hanedanı'nın hâkim olduğu dönemde (1185–1204) saray memuriyetleri ve idari mekanizmada önemli birçok idari görevlerde yer almıştır. 1204'te İstanbul'un Haçlılar tarafından ele geçirilmesine şahit olmuş ve güçlkle önce tarihî kaynaklarına kolayca ulaşma imkânına sahip olan Niketas, 21 kitaptan oluşan eseri *Historia*'da (*Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*) 1118–1206 yılları arasında hüküm sürmüş olan Bizans İmparatorlarının saltanat dönemlerini anlatmaktadır. Niketas'ın eseri XVI. Yüzyılın ortalarından itibaren pek çok defa basılmıştır. İtalyanca, Fransızca ve Rusçaya, Almanca, Romence ve Macarcaya çevrilmiştir. Son çevirisi Franz Grabler tarafından üç cilt halinde Almanca olarak

^{xii}Anna Komnena, *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul: İnkılâp yay., 1996, s. 6.

yayınlanmıştır. Bu çevirinin birinci cildi Fikret Işıltan tarafından Türkçeye çevrilmiştir.^{xiii} Çalışmamızda bu çevirisinden faydalandık.

1.4. Süryani Kaynakları

Süryanî Mihail Vakayinamesi: 1126'da Malatya'da doğan Süryanî Mihail 1166–1199 yılları arasında Antakya'da Yakubî patriği olarak bulunmuş ve 1200'de ölmüştür. Süryani Vakayinamesi, Süryani Kilisesi etrafında bir dünya tarihi anlatmaktadır. Süryanice yazılmış olan bu eserde 1195 yılına kadar ki olaylar yer alır. İslam tarihi ve Selçuklular tarihi açısından en önemli kaynaklardandır. Shabau tarafından 1924 yılında Fransızca tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır. Daha sonra adı bilinmeyen biri bu kitaba 1204–1234 yılları arasını anlatan bir zeyl yazmıştır. Bu eser de 1916–1920 yıllarında Paris'te basılmıştır.^{xiv} Çalışmamızda Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçe tercümesi yapılan Süryanî Mihail'in Vakayinamesi'nden faydalandık.

Anonim Süryani Vakayinamesi: Adı bilinmeyen bir din adamı tarafından yazılan Anonim Süryani Vakayinamesi, I. Haçlı Seferiyle başlar, 1164 yılına kadar geçen olayları içerir. Haçlı Seferlerinin Ortadoğu'daki faaliyetleri hakkında en geniş bilgileri veren kaynaklardan biri olan bu vakayiname, S. Tritton tarafından İngilizceye çevrilmiş, H.A.R. Gibb tarafından notlandırılarak yayınlanmıştır. Çalışmamızda bu çeviriyi kullandık.^{xv}

Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi: Çalışmamızda kullandığımız bir diğer Süryani kaynak ise Gregory Abû'l-Farac'ın *Abû'l-Farac Tarihi*'dir. Babası Yahudi bir doktor olan Abû'l-Farac 1226 yılında Malatya da doğdu. Moğolların bölgeye gelmesi sonucu aile Antakya'ya göç etti ve burada Yakubi mezhebine geçti. Bu mezhebin büyük din adamlarından olan Abû'l-Farac tıp öğrenmek için Trablusşam'a gitti. Antakya Patriği tarafından Çubas kasabasına tayin edilince 7 yıl bu görevde kaldı. Abû'l-Farac Süryanilerin son büyük müellif ve tarihçilerindendi.

^{xiii} Niketas Khroniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK, 1995, s. x; Kayhan, a.g.e., s. 26-27.

^{xiv} Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul: İSAR, 1998, s. 129.

^{xv} A.S. Triton ve H.A.R. Gibb, "The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Chronicle", **JRAS**, London 1936, I. Kısım, 63–101, 2. Kısım, 273–305.

Bu eser Hz. Âdem'den başlayıp müellifin ölüm tarihi olan 1286 yılına kadar olan olayları içermektedir. Bu eserin birinci kısmı siyasi tarihtir. İkinci ve Üçüncü kısmı ise kilise tarihinden bahseder. Daha sonra bu esere başkaları da zeyl yazmışlar ve 1495–1496 yılına kadar getirmişlerdir. Müellif daha sonra eseri *Muhtasarı tarîh el-düvel* adıyla Arapçaya çevirmiştir. Eserin nüshaları günümüze kadar gelmiş, ilk defa 1663 yılında İngilizceye *Historia orientalis autore Gregoria* adıyla çevrilmiştir.^{xvi} Çalışmamızda bu kaynağın, Ömer Rıza Doğrul tarafından iki cilt halinde yapılan çevirisinden, özellikle ikinci cildinden faydalandık.^{xvii}

1.5. İslam Kaynakları

İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*: 1160 yılında Cizre'de doğan İbnü'l Esir'in kaleme aldığı *el-Kamil fi't -Tarih* adını verdiği bu eser dünyanın yaratılışıyla başlar. Peygamberler tarihiyle devam eder. Roma, Yunan, Selevkiler, Yemen, Cahiliye devri Arapları anlatılır. Peygamberle İslam tarihi başlar. Hicretten sonra olaylar yıl yıl anlatılarak 1231 yılı sonuna kadar gelinir. On cilt halinde kaleme almıştır. Eser ana hatlarıyla siyasi-askeri İslam tarihidir. Kaynaklarının adından fazla bahsetmez. Kendisinden önceki tarihçileri yer yer tenkit etmiştir. Kendisinden sonraki pek çok tarihçi onun verdiği malzemeyi kısaltarak kendi devirlerini tarihlerine ilave etmişlerdir. Eser zamanımıza kadar gelmiştir. İbnü'l Esir'e ortaçağın en güvenilir tarihçilerinden biri olma özelliğini kazandıran bu eseri ilk defa Caralus Johannes Tornberg tarafından XIII Cilt halinde 1851–1876 yıllarında Paris'te yayınlanmıştır. Bundan sonra Kahire'de 1301 ve 1348 yıllarında iki baskısı yapılmıştır. 1965–1966 yıllarından beri Tornberg neşrinden tashih edilerek Beyrut'ta yeni baskıları yapılmaktadır. Bu baskıdan 1988–1991 yıllarında Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Tercümenin indeksi yoktur.^{xviii} Çalışmamızda Abdülkerim Özaydın tarafından yapılan Türkçe çevirisinin X. ve XI. ciltlerini kullandık.^{xix}

İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylü Tarihi Dimaşk*: 1073'de Dimaşk'ta doğan İbnü'l-Kalânîsî, din, hukuk, edebiyat alanlarında eğitim almış ve iki defa *Divanü'r-Resâil* başkanlığı

^{xvi} Şeşen, a.g.e., s 154.

^{xvii} Gregory Abû'l-Farac, **Chronography**, İngilizce Çev. E.A.W. Budge, Chronography by Abu'l-Faraj, II Cilt, Oxford 1932; **Gregory Abû'l-Farac Tarihi**, İng. E.A.W. Budge çevirisinden Ömer Rıza Doğrul, II Cilt, TTK, Ankara, 1945–1999.

^{xviii} Abdülkerim Özaydın, “İzzeddin İbnü'l Esir”, **DİA**, C. 21, İstanbul 2000, s. 27; Şeşen, a.g.e., s. 138.

^{xix} İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, XII Cilt, Kahire, 1884, (Neşr. C.J. Tornberg, XIV Cilt, Leiden 1851–1864); Türkçe Çev.(Abdülkerim Özaydın, XII Cilt, İstanbul 1987)

yapmıştır. Bu görev sayesinde birçok resmi evrakı görmüş ve eserinde yer vermiştir. 1160 yılında ölen İbnü'l-Kalânîsî'nin eseri 960 yılından başlar, 1160 yılına kadar gelir. XIX. Yüzyıla kadar tanınmayan bu eser 1908 yılında Amedroz tarafından çevrilmiştir.^{xx} İbnü'l-Esir, İbnü'l-Adîm, el-Azîmî, Ebu Şâme gibi birçok İslam tarihçisi *Zeylû Tarihi Dımaşk*'dan faydalanmıştır.^{xxi} Çalışmamızda H.A.R. Gibb tarafından yapılan İngilizce çevirisini kullandık.

İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n- nihâye*: 1300'de Busrâ'da doğan hadisçi ve tarihçi olan İbn Kesir 1307–1308 yıllarında ailesiyle birlikte Dımaşk'a göç etti. Öğrenimini tamamladıktan sonra hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi olarak çeşitli görevlerde bulundu. 1135 yılında Dımaşk'ta Necîbiyye Medresesi'nde ders vermeye başladı ve ölümüne kadar bu görevi devam ettirdi. İbn Kesîr hükümdarlar, emirler, ulema ve halk arasında güvenilir bir şahsiyetti. Önemli dini ve siyasi meselelerde onun fetvasına başvurulmuş, verdiği kararlara uyulmuştur.^{xxii}

İbn Kesir'in büyük tarihçiler arasında yer almasını sağlayan eseri, başlangıçtan 1365–66 yılına kadar gelen olayları kronolojik sırayla anlatan ve en önemli eserlerinden biri olan on dört ciltlik *el-Bidâye ve'n- nihâye* adlı büyük İslam tarihinden çalışmamızda yer yer faydalandık. Bu kaynak biyografik açıdan yeterli olmasına karşılık siyasi tarih açısından zayıftır.^{xxiii} İbn Kesîr hayatının son dönemlerine kadar olan zamanı içine alan bu eseri hazırlarken İbnü'l Esîr, Ebû Şâme ve Sıbt gibi müelliflerin eserlerini kaynak olarak kullanmıştır.^{xxiv} Tamamı basılan ve bazı bölümleri çeşitli başlıklar altında neşr edilen eser Mehmet Keskin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

el-Azîmî, *Azîmî Tarihi*: Çalışmamızda kullandığımız üçüncü İslam kaynağımız Azîmî'nin Haçlılara ait bilgiler içeren *Tarihü'l-Azîmî* olarak bilinen eseridir. Azîmî veya İbnü'l- Azîmî adlarıyla tanınan Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Nizar, Arap Tenuh kabilesinden olup, 1091 yılında Haleb'te dünyaya gelmiştir. Biyografi kitaplarında Azîmî hakkında fazla bilgiye rastlanılmamaktadır. Azîmî ailesinin çok daha önceleri Haleb'e gelip yerleştiği söylenebilir. Azîmî'nin arkadaşı ve aynı zamanda çağdaşı olan İbn Asakir, onun Şam'a gelip bazı kimseler için methiye şiirleri yazdığını, kendisiyle

^{xx} İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl Tarih Dımaşk*, neşr. H.F. Amedroz, Leyden, 1908; *The Damascus Chronicle of the Crusades*, Çev. H.A.R. Gibb, London, 1932.

^{xxi} Kırpık, a.g.m., s. 1439.

^{xxii} Özeydın, a.g.m., s. 132.

^{xxiii} Şeşen, a.g.e., s. 196. Abdülkerim Özeydın, "İbn Kesîr", *DİA*, C. 20, İstanbul TDV yay., 1999, s. 132–134

^{xxiv} İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n- nihâye*, XII Cilt, (Çev. Mehmet Keskin), İstanbul: Çağ yay., 1995.

birlikte fakih Nasrullahtan hadis öğrendiğini, sonra da Haleb'e döndüğünü bildirmektedir. Sonraki senelerde Dimaşk'ı ziyaret ettiği zamanlarda yazdığı şiirlerden bazılarını İbn Asakir'e okumuş, bazılarını da İbn Asakir'e takdim etmiştir. Bir kayıttta muallim olarak nitelendirilen Azîmî'nin Haleb'deki bir medresede hocalık yapmış olduğu düşünülebilir.^{xxv}

Azîmî'nin tek nüshası Türkiye'de bulunan eseri *Azîmî Tarihi*, Hz. Adem'den başlayıp 1160 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Eser XI. yüzyılın sonları ile XII. Yüzyılın ilk yarısındaki Haleb ve civarı tarihi bakımından önemlidir. el-Azîmî'nin eseri olayların kronolojisinde ve dizilişinde birçok eksikliği bulunmasından dolayı İbnü'l-Adîm tarafından eleştirilmiştir. Ali Sevim, bu eserin 1041 tarihinden sonraki kısmını Türkçeye tercüme etmiştir.^{xxvi} Çalışmamızda Ali Sevim'in bu çevirisinden faydalandık.

2. ARAŞTIRMA ESERLER

Çalışma konumuz I. ve II. Haçlı Seferleri sürecinde Ermeni-Haçlı ilişkileri ile ilgili genel olarak Haçlı Seferleri ve Ermeni tarihi ile alakalı araştırma eserlerinden faydalandık. Haçlı Seferleri üzerine çalışma yapan araştırmacıların çoğu olayı kendi kültür ve toplum yapılarına göre değerlendirdikleri için objektif yaklaşımlar sergileyememişlerdir. Özellikle batılı tarihçiler Haçlı Seferlerini haklı nedenlere bağlamaktadır.^{xxvii} Haçlı Seferleri konusunda Türk tarihçilerin oldukça objektif davrandığı kanaatindeyiz. Bu konuda Fikret Işıltan, O'nun öğrencisi Işın Demirkent, Demirkent'in öğrencisi Ebru Altan, Türk ekolünün önemli temsilcileridir. Çalışmamızda Demirkent'in birçok eserinden ve makalesinden faydalandık. Özellikle, Demirkent'in *Urfa Haçlı Kontluğu I-II*, adlı eserini kullandık. Urfa Haçlı Kontluğu'nun kuruluşunda Ermenilerin oynadığı role ve Ermenilerle olan ilişkilere yer vermesinden dolayı çalışmamızın en önemli eserlerinden biridir. Bir diğer Haçlı tarihçisi Ebru Altan'ın doktora tezi olarak hazırladığı ve 2003 yılında TTK tarafından yayınlanan "*İkinci Haçlı Seferi*" adlı eseri doğrudan Ermeni – Haçlı ilişkileri ile alakalı bilgiler içermese de çalışmamızın üçüncü bölümünde kullandık.^{xxviii}

^{xxv} Azîmî, *Azîmî Tarihi Selçuklular ile ilgili Bölümler, (H.430–538=1038/1039–1143/1144)*, (Çev. Ali Sevim), Ankara: TTK yay., 2006, s. ix.

^{xxvi} Şeşen, a.g.e., s. 115; Kırpık, a.g.m., s. 1440.

^{xxvii} Kırpık, a.g.m., s. 1447.

^{xxviii} Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi(1147–1148)*, Ankara: TTK yay, 2003.

Konumuzla doğrudan alakalı çalışmalar yapmış önemli eserlerden biri Mehmet Ersan'ın, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler* adlı eseridir. Ersan, özellikle Kilikya Ermeni Prensliği üzerine yaptığı çalışmalarla dikkati çekmektedir. Konumuzla alakalı birçok makale yayınlamıştır. Bu makaleleri çalışmamızda sık sık kullandık.^{xxix}

Son dönemlerde Haçlı Seferleriyle alakalı çalışmalarda bulunmuş olan Güray Kırpık'ın *Doğu'nun ve Batı'nın Gözünden Haçlılar* adlı eserinden, *Artuklu-Haçlı Münasebetleri* ve *Birinci Haçlı Seferinde ve Kurtuluş Savaşında Türk-Ermeni-Fransız Münasebetlerinin Benzer Yönleri* adlı makalelerinden faydalandık.

Ülkemizde Kilikya Ermenileri üzerine çalışmalar yapan isimlerden biri olan Mehlika Aktok Kaşgarlı'nın *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, adlı çalışmasından faydalandık.^{xxx}

Alman ekolünün önemli temsilcilerinden biri olan Steven Runciman'ın, Işıltan tarafından üç cilt halinde Türkçeye çevrilmiş olan *Haçlı Seferleri* adlı eseri, çalışmamızda yer verdiğimiz önemli eserlerden biridir. Bu eserin Türkçe çevirisi, Türkiye'de Haçlı Seferleri ile alakalı yeterli çalışma olmamasına rağmen, bu açığı kapatmaktadır.^{xxxi}

Konumuzla alakalı önemli araştırma eserlerden biride Fransız ekolünün temsilcilerinden René Grousset tarafından kaleme alınmıştır. *Histoire des Croisades: et du Royaume Franc de Jerusalem: monarchie Franque et monarchie musulmane et equilibre* adlı bu eser Haçlıların Ermenilerle ilişkileri hakkında önemli bilgiler vermektedir. 3 cilt halinde kaleme alınan eserin 1. cildinden faydalandık. Fransız ekolünün bir diğer temsilcisi Claude Cahen tarafından kaleme alınmış olan *La Syrie du Nord à L'époque des crusades et la principauté franque d'Antioche* adlı eserden çalışmamızda kullandık.^{xxxii}

Jacob G. Ghazarian'a ait olan *The Armenian Kingdom in Cilicia During the Crusades, The Integration of Cilician Armenians with the Latins 1080–1393*, adlı eser

^{xxix} Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara: TTK, 2007.

^{xxx} Mehlika Aktok Kaşgarlı, **Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Ankara: KÖKSAV, 1990.

^{xxxi} Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, 1. C.: **Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu**, 2. C.: **Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100–1187**, 3. C.: **Akkâ Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferleri**, Ankara: TTK yay, 2008.

^{xxxii} René Grousset, *Histoire des Croisades: et du Royaume Franc de Jerusalem: monarchie Franque et monarchie musulmane et equilibre*, 1 Paris: Librairie Plan, 1934.

çalışmamızın en önemli eserlerinden biridir. Jacob G. Ghazarian bu çalışmasında, Kilikya Ermeni Krallığı'nı kuruluşundan yıkılışına kadar ele almıştır. Özellikle Latin Kilisesiyle Ermeni kilisesi arasındaki ilişkileri ele alması eserin önemini arttırmaktadır.^{xxxiii}

Ergin Ayan'ın “*Ermeni – Haçlı İşbirlikleri*”, Erol Kürkçüoğlu'nun “*I-II. Haçlı Seferlerinde Lâtin Ermeni İlişkileri*” ve James H. Force'ın “*Armenians and the First Crusade*” adlı makaleleri doğrudan konumuzla alakaları olması bakımından oldukça önemlidirler. Bu nedenle bu çalışmalara da yer verdik. Yine Charles A. Frazee tarafından kaleme alınan “*The Christian Church in Cilician Armenia: Its Relations with Rome and Constantinople to 1198*”, adlı makale Ermeni-Latin kiliseleri arasındaki ilişkiyi ele alması bakımından oldukça önemlidir.^{xxxiv}

Çalışmamızda kullandığımız en önemli makalelerden bir diğeri ise Maraş'ın Haçlı hakimiyeti hakkında önemli bir çalışma olan George T. Beech tarafından kaleme alınan “*The Crusader Lordship of Marash in Armenian Cilicia 1104-1491*” adlı makaledir.^{xxxv}

^{xxxiii} Jacob G. Ghazarian, *The Armenian Kingdom in Cilicia During the Crusades, The Integration of Cilician Armenians with the Latins 1080–1393*, Richmond: Curzon Press, 2000.

^{xxxiv} Ergin Ayan, “Ermeni-Haçlı İşbirlikleri”, **Ermeni Araştırmaları**, (26), Ankara: EAE yay., 2007, s. 49–71; Erol Kürkçüoğlu, *I-II. Haçlı Seferlerinde Lâtin Ermeni İlişkileri*, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 34(5) Erzurum: Fen Edebiyat Fak. yay., 2005, s. 85- 93; James H. Force, “Armenians and the First Crusade”, **Journal of the Medieval History**, (17), 1991, 13–22.

^{xxxv} George T. Beech, “The Crusader Lordship of Marash in Armenian Cilicia 1104-1491”, **Viator**, 27, s. 35-52.

Giriş

Türk ve dünya tarihinin en önemli olayları arasında yer alan Haçlı Seferleri, 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'yle artan Türk ilerleyişinin durdurulamayacak bir boyuta ulaşmasıyla şekillenen, Batı Hıristiyanlık dünyasının Müslümanlara karşı yaptığı, Franklar, Bizanslılar, Ermeniler ve Türkleri uzun süre meşgul eden seferlerdir. Batıyla doğunun karşılaşması olarak nitelendirilen bu seferler aslında Avrupa'nın içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasal karmaşanın neden olduğu seferlerdir. Ancak Haçlı Seferleri geniş halk kitlelerinin katılımını artırmak için dini bir kurguya oturtulmuştur. Genel olarak Haçlı Seferlerini tetikleyen tarafın Bizans olduğu kanaati yaygındır. Ancak Haçlı Seferleri düşüncesi ilk kez Ermenilerin etkisiyle, 1074 yılında Papa VII. Gregory'nin Haçlı Seferi çağrısında bulunmasıyla ortaya çıkmıştı. Ermeni patrik II. Grigor Vkeyaser (1066–1105) Anadolu, Suriye topraklarını ele geçiren Selçuklu Türklerine karşı koymak için askeri yardım amacıyla Papa VII. Gregory (1073–1085)'ye başvurmasıyla gün ışığına çıkan, dönemin şartları içinde karşılığını bulamayan bu düşünce, Türk baskısı karşısında daha fazla dayanacak gücü kalmayan Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un (1081- 1118), 1089 yılından Papa II Urbanus'a müracaat ederek Batı'dan Türklere karşı ücretli asker talep etmesiyle 15 yılın ardından yeniden tetiklendi. Demirkent, Haçlı seferi düşüncesinin ortaya atıldığı sırada Avrupa'da yıllardan beri devam eden açlık, yoksulluk ve toprak azlığı gibi sıkıntıların olduğu bir dönem yaşanması nedeniyle Doğu'nun kutsal ve bereketli topraklarının Avrupalı kontlar için bir cazibe merkezi haline geldiğini belirtmektedir.¹ Bu nedenle İstanbul Patrikliğine Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü kabul ettirmek, Katolik mezhebinin yaymak ve Doğu'yu ele geçirmek düşüncesinde olan Papalık, bu isteği kendi lehine çevirerek Doğu'ya ücretli askerler yerine batının sefalet içinde yaşayan insanlarından oluşan Haçlı ordularını gönderdi.²

Papa II. Urbanus 1095'deki Clermont Konsili'nde yaptığı çağrıda "*Türklerin Hıristiyan ülkelerin merkezine girdiklerini, halka kötü davrandıklarını ve kutsal yerlere hakaret ettiklerini*" ileri sürerek "*Hıristiyan dünyasının Doğu'yu kurtarmak için sefere çıkması gerektiğini*" söyledi. Papa II. Urbanus'un, bundan sonra Avrupa'da birçok şehir ve

¹ Işın Demirkent, "Haçlılar", **DİA**, C. 14, İstanbul: TDV yay., 1988, s.525; Şaban Ali Düzgün, "İki Dünyanın Karşılaşması: Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasında Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler", **Türkler**, C. 6, ed. Hasan Celal Güzel ve diğ., Ankara: Yeni Türkiye yay., 2002, s. 673.

² Ebru Altan, **İkinci Haçlı Seferi(1147–1148)**, Ankara: TTK yay., 2003, s. 1; Birsal Küçükspahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi S.B.E., 2003, s. 2.

köyü dolaşarak Haçlı Seferi'nin gerçekleşmesinin gerçekleşmesi için gerekli alt yapıyı sağladı.³

Dini duyguların vermiş olduğu heyecanla 15 Ağustos 1096 tarihinde I. Haçlı Seferi orduları, Anadolu topraklarına doğru harekete geçtiler. I. Haçlı Seferi orduları, Hugue de Vermandois, liderliğindeki Fransızlar, Aşağı Lorraine dükü Godefroi de Bouillon liderliğindeki Fransızlar, Bohemund'un liderliğindeki Güney İtalya Normanları, Toulouse kontu Raymond de St. Gilles liderliğindeki Güney Fransızları, Normandia dükü Robert ile eniştesi Blois kontu Etienne ve kuzeni Flandre kontu II. Robert'in idaresindeki Kuzey Fransızlarından oluşmaktaydı. 1096 yılında başlayıp 1291 yılında Latin Hıristiyanlarının Akka'dan çıkarılmalarıyla son bulan Haçlı Seferlerinden başarıya ulaşabilen I. Haçlı Seferi oldu. I. Haçlı Seferi'nde Urfa Haçlı Kontluğu, Antakya Haçlı Prinkepsliği, Kudüs Haçlı Krallığı ve Trablus Haçlı Kontluğu kuruldu. Papa II. Urbanus Haçlı hareketini bütün ülkeleri içine alan bir Hıristiyanlık hareketi olarak gerçekleşmesini sağlamıştı ve I. Haçlı seferinde elde edilen başarı onun itibarını arttırmış, hâkimiyet sahasını daha da genişletmişti. Haçlıların başarısı Papa'nın başarısı demektir. Kiliseler birliğini hedefleyen Papalığın, bu birliğe Ermenileri dâhil etmesi büyük bir başarı olabilirdi. Bu nedenle Ermenilerle dostça ilişkiler kurulmaya özen gösterildi.⁴

Uzun bir süreci kapsayan Haçlı Seferleri düşüncesinin ortaya çıkmasında, başlamasında ve devam etmesinde Ermenilerin oldukça fazla katkısı olmuştur. Haçlı Seferleri başlangıcında Orta Fırat'tan Toros sıradağlarına kadar küçük Ermeni prenslikleri bulunmaktaydı. Bu prenslikler Philaretos⁵ adlı Ermeninin kurduğu prensliğin devamı niteliğindedir.

³ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarih, Siyaset Teşkilât ve Kültür**, Ankara: TTK yay., 1995, s.152; Jakob G. Ghazarian, **The Armenian Kingdom in Cilicia During the Crusades, The Integration of Cilician with the Latins 1080–1393**, Richmond, 2000, s. 84.

⁴ Küçükspahioğlu, a.g.t., s. 4; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi Akkâ Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferleri**, C. 3, Ankara: TTK yay., 2008, s. 397-398; Güray Kırpık, Birinci Haçlı Seferinde ve Kurtuluş Savaşında Türk-Ermeni-Fransız Münasebetlerinin Benzer Yönleri, **Turkish Studies**, C. 3, S.4, Erzincan, 2008, s. 534.

⁵ Philaretos hakkında Urfalı Mateos şu bilgileri vermektedir: “O, Hıristiyan olmakla birlikte imansız bir adamdı. Ermeniler onu bir Ermeni olarak tanııyorlar, Romalılar da onu kendilerinden olmasını istemiyorlardı. O, din ve âdetçe bir Romalı, baba ve anne tarafından da bir Ermeniydi. Çocukluğu Hisnımansur bölgesinde bulunan Zorvri-Gozern denilen manastırda amcasının yanında geçmişti. Manastırdan çıkmış olan bu adam manastırın menfurur oldu. O, birçok eyalet ve şehir zapt etti, birçok reis ve ileri gelenleri merhametsizce telef etti” (Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952–1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136–1162)**, (Çev. Hrnt D. Andreasyan), Ankara: TTK yay., 2003, s. 147.

1071 Malazgirt Meydan Savaşı'nda Palu'daki Bizans kuvvetlerinin komutanı olan Philaretos, Romanos Dioganes'in mağlup olmasından sonra Maraş ve civarında Bizans vassalı olarak bir Ermeni Prenslığı kurdu. Ermeni liderler arasında önemli bir yere sahip olan Philaretos, dağınık halde yaşayan Ermenilerin de etrafında toplanmasıyla prensliğinin sınırlarını Güneydoğu Anadolu'dan Kilikya'ya kadar genişletti.⁶ O, Maraş-Urfa arasındaki yerleri ele geçirdi, Samsat, Malatya şehir ve kalelerini, Harput, Palu, Anazarba, Elbistan, Tarsus ve Göksun'u da ele geçirerek Ermenilerin yardım ve destekleriyle buradaki Bizans yönetimine son vererek Urfa'ya hâkim oldu.⁷ 1084'de Kutalmışoğlu Süleyman-şah'ın, Antakya'yı almasıyla Philaretos'un kurduğu devlet çöküşe geçmeye başladı.⁸ Philaretos'un 1085'de ölümünün ardından ele geçirmiş olduğu toprakların hâkimiyeti, Bizans İmparatoru'na hizmet etmiş, geleneksel Ermeni inancı yerine Grek Ortodoks inancını kabul etmiş olan bir grup Ermeni prensinin eline geçti.

Haçlıların Anadolu'ya geldikleri 1096 yılında, Anadolu'da altı tane önemli Ermeni prensi bulunmaktaydı. Bunlardan Toros, 1094 yılında Urfa şehrini Bozan adlı Selçuklu emirinden, yıllık vergi ödemek şartıyla almıştı.⁹ Toros'un kayınpederi Gabriel (1095–1103) de Malatya'ya sahip bulunuyordu.¹⁰ Maraş'ta Tatul adlı bir Ermeni Bizans'ın valisi sıfatıyla şehre hâkimdi. Ra'ban ve Keysun'da,¹¹ Kogh Vasil (Hırsız Vasil) küçük bir devlet

⁶Ernst Honigman, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı Grekçe, Arabca, Süryanice ve Ermenice Kaynaklara Göre 363'den 1071'e**, (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul: İÜEF yay., 1970, s. 142. Mehmet Ersan, "Selçuklu - Ermeni İlişkileri" **Türkler**, C. 6, ed. Hasan Celal Güzel ve diğ., Ankara: Yeni Türkiye yay., 2002, s. 637; Jean-Pierre Bodmer, "Selçuklular Anadolu'da" **Cogito**, (29), İstanbul: YKY, 2001, s.37.

⁷ Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara: TTK yay., 2002, s. 16; Gregory Abu'l Ferec, **Abu'l-Farac Tarihi**, C. 1,(Çev. Ömer Rıza Doğul), Ankara: TTK yay., 1945, s. 329; Süryanî Mihail, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakayinamesi, İkinci Kısım 1042–1195**, (Çev. Hrant D. Andreasyan), 1944 (Henüz Basılmamış Nüsha), s. 31.

⁸ İbnü'l - Esir, **El-Kâmil Fi't-Tarih**, C. 10, (Çev. Abdülkerim Özeydin), İstanbul: Bahar yay., 1987, s. 128; İbnü'l -Esir, Süleyman- Şah'ın Antakya'yı fethinin sebebini ayrıntılı bir şekilde vermektedir: Bkz: İbnü'l Esir, s. 128, " *Philaretos halka ve aynı şekilde askerlere çok kötü davranırdı, hatta oğlunu bile hapsedmişti. Bu sebeple de oğlu ve Antakya şahnesi şehri Süleyman b. Kutalmış'a teslim etmek üzere anlaştılar ve ona mektup gönderip davet ettiler. Bunun üzerine Süleyman b. Kutalmış üç yüz süvari ve çok sayıda piyadeden oluşan bir kuvvetle deniz yoluyla hareket etti. Daha sonra Şahne ve beraberindekilerle anlaşarak Aralık 1084' de şehri ele geçirdi.* "

⁹ P. H. Holt, **Haçlı Devletleri ve Komşuları**, (Çev. Tanju Akad), İstanbul: Kitap yay., 2007, s.34; Christopher MacEvitt, **The Crusades and the Christian World of the East, Rough Tolerance**, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2008, s. 42; Bkz: Erdoğan Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", **Belleten**, C. 52 (203), Ankara: TTK yay., 1988, s 468.

¹⁰ Malazgirt Meydan Savaşı'na kadar Bizans'ın elinde bulunan bu şehir, bundan sonra Bizans'ın Anadolu'da çöküş evresine girmesiyle oluşan genel otorite boşluğundan yararlanarak Maraş merkezli bir prenslik kurmayı başaran Philaretos'un eline geçmiştir. Philaretos Malatya'ya önce Hetum oğlu Toros'u vali olarak tayin etti. Daha sonra, Ermeni Hareb, Balatianos ardından Ermeni Gabriel geldi. Bkz. Süryanî Mihail, a.g.e., s. 31; Ernst Honigman, "Malatya", **İA**, C. 7, İstanbul: MEB yay., 1988, s. 225–239; René Grousset, **Histoire des Croisades: et du Royaume Franc de Jerusalem: monarchie Franque et monarchie musulmane et equilibre**, C. I, Paris: Librairie Plan, 1934, s. 39.

¹¹ Keysun(Çakırhöyük), Ra'bân (Arapan).

kurmuştu.¹² Toros, Gabriel ve Tatul, daha önce Philaretos'un maiyetinde bulunmuşlar ve onun gibi görevlerine Bizans devlet hizmetinde başlamışlardı. Bu Ermenilerden Kogh Vasil hariç olmak üzere, ayrılmış olan Ermeni kilisesine değil, Ortodoks kiliseye mensup olup, imparatorluktan aldıkları unvanları korumaktaydılar. Her fırsatta İstanbul sarayı ile yeniden ilişki kurup vassallık ve sadakat yeminlerini yenilemekteydiler. Bizans sarayı ile olan bu bağlılıkları, onlara meşruiyet sağlamaktaydı. Haçlı Seferleri başladığında Kilikya bölgesinde önemli iki Ermeni prensi bulunmaktaydı. Bunlar Ruben hanedanından Konstantin ve Hetum hanedanından Oşin'di. Konstantin, Gülek boğazının doğusundaki dağlar ve Sis'in kuzey batısında Partzerpert kalesini elinde bulundururken, Oşin, Lampron kalesinin hâkimiydi. Bu dönemde bütün Ermeni prensleri Bizans ve Selçuklu devletleri arasına sıkışmış olup, sürekli tehdit ve tehlike altındaydılar. Ermeniler Selçuklu ve Bizans hükümdarları arasında denge siyaseti izleyerek varlıklarını sürdürüyorlardı.¹³ Haçlıların doğuya gelmeleriyle Latinler ve Ermeniler arasında sık sık siyasi ve sosyal değişimler meydana gelmişti. Haçlıların varlığı Ermeniler için Türklere ve Bizanslılara rağmen topraklarını genişletmek için büyük fırsatlar anlamına geliyordu. Haçlı Seferlerini başlamasıyla Ermeniler, Selçuklu- Bizans-Haçlı üçgeni içerisinde gel-gitler yaşamaya başladı. Haçlıların Anadolu'ya gelmesiyle karmaşık olan siyasi yapı daha da karıştı.

¹² Steven Runciman, **Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu**, C. 1, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK yay., 2008, s. 150; Ergin Ayan, "Ermeni-Haçlı İşbirlikleri", **Ermeni Araştırmaları**, (26), Ankara: EAE yay., 2007, s. 50; MacEvitt, a.g.e., s. 42.

¹³ Runciman, a.g.e., C. 1, s. 150; Ergin Ayan, "Ermeni-Haçlı İşbirlikleri", **Ermeni Araştırmaları**, (26), Ankara: E.A.E. yay., 2007, s. 51.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HAÇLI SEFERLERİ SÜRECİNDE ANADOLU'DAKİ GÜÇLER ve HAÇLILARLA ERMENİLERİN ANADOLU'DA KARŞILAŞMALARI

1.1. I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Anadolu'nun Siyasi ve Sosyal Durumu

1.1.1. Ermeniler

1.1.1.1. Ermenilerin Menşei

Anadolu tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Ermenilerin menşei konusunda bir takım görüşler ileri sürülmüş, ancak ortak bir fikre ulaşılamamıştır. Grek kaynaklarında “*Armen*”, Fars kaynaklarında “*Armina*” adı ile anılan Ermeniler, esmer, orta boylu, tıknaz, brakisefal (yuvarlak başlı) apotomosefal (arkası düz başlı), saç ve göz renkleri koyu olan kimseler olarak tanımlanmaktadır. Bazı kaynaklarda Ermeniler, Güney Kafkasya kavimlerinden biri, bir Turan kavimi olarak geçmekteyken, Urartu bölgesini işgal eden Trak- Frig soyuna dayanan bir kavim olduğuna dair görüşler de vardır. Bazı kaynaklara göre ise, Ermeniler İran ile Türkiye arasındaki yüksek platoda yaşamış Urartulara kan bağı olan bir kavimdir. Yapılan son araştırmalar Ermeniler ve Urartular arasında ırk ve dil bakımından hiçbir benzerlik olmadığını gösterir.¹ Ermeniler genel bir kanı olarak Ermeni tarihini Babil Kulesi'nin yıkılışı ile başlatarak ilk atalarının Hz. Nuh'un torununun torunu Hayk'ın neslinden geldiğini kabul etmekte, kendilerini Hayk, yaşadıkları toprakları ise Hayastan olarak adlandırmaktadır. Hayk'ın önderliğinde Ermeniler Rusya stepleri ve aşağı Tuna boylarından Frigya'ya yerleşmişlerdi. Burada bir süre kaldıktan sonra Ağrı Dağı eteklerine yerleşmişlerdi. Hayk olarak isimlendirilen topluluğun Ermeniler olarak adlandırılması yaşadıkları coğrafya ile bağlantılıdır.²

¹ Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara: TTK yay., 2007, s. 1; Mehmet Saray, *Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri*, Ankara: ATAM yay., 2005, s. 4.

² Hüdavendigar Onur, *Millet-i Sadıka'dan Hayk'ın Çocuklarına Ermeniler*, İstanbul: Edile yay., 1998, s. 3; Yves Ternon, *Ermeni Tabusu*, İstanbul : Belge yay., 1993, s.21.

“*Armenia*” ismine tarihte ilk defa M.Ö. 518 tarihinde Pers kralı I. Darius (MÖ 521–485) tarafından yazılan Behistun yazıtında³ “*Herminiye, Harminiya, Armina ve Arminiya*” adıyla rastlanmaktadır. Bu isim M.Ö. VI. yüzyıl sonlarında Persler tarafından verildiği ve “*Armenia*” denilen bölgenin, Persler’in Doğu Anadolu’daki satraplıklarından biri olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. M.Ö. III. bin yıldan itibaren Ermenilerin yerleştiği Doğu Anadolu Bölgesi yaklaşık 1600 yıl önce de “*Armenia*” adıyla anılmaktaydı. Bu nedenle Pers hâkimiyetinde yaşayan bu kavime “*Armenia bölgesinde oturanlar*” anlamına gelen “*Ermeniler*” ismi verilmişti. Dolayısıyla Ermeni adı etnik bir tanımlama değildir. Ermeni adı, Armenia toprakları üzerinde yaşayan topluluklara genel olarak verilmiş bir tanımlamadır.⁴

1.1.1.2. Armenia Coğrafyası

Ermenilerin yaşadığı coğrafyaya baktığımızda bu konuda da Ermenilerin menşesinde olduğu gibi çeşitli görüşlerin ortaya çıktığını görüyoruz. Ermeni görüşüne göre, Armenia, Anadolu’da etrafı yüksek dağlarla çevrili, zengin su kaynaklarıyla beslenen geniş bir platoda yer almış ve ilk Ermeni yerleşim yerleri Aras nehri boyunca Ağrı dağı, Van gölü çevresi yukarı Fırat bölgesi, kuzeyde Kura nehrine kadar olan bölge olarak tanımlanır. Güneyde ise Armenia bölgesi volkanik dağlar Aladağ, Süphan dağı ve Hakkari tepeleriyle sınırlanmıştır. Batı tarafında ise Tunceli’ye kadar olan yüksek dağlarla çevrilidir. Bölgede dört büyük nehir yer almaktadır. Bunlardan Fırat ve Dicle nehirleri Mezopotamya’ya yönelip Pers Körfezi’ne (Basra Körfezi) akarken Aras ve Kura nehirleri de Hazar Denizi’ne akmaktaydı. Arap coğrafyacılarına göre Armenia, Kura Nehri ile Hazar Denizi arasındaki sahayla yani bugünkü Gürcistan, Albanya ve Derbend (Demir Kapı) güzergâhı boyunca uzanan Kafkasya’nın dağlık kesiminden oluşmaktadır. Ayrıca Berde, Aran, Nahcivan bölgeleri de Armenia’dan sayılıyordu.⁵

³ Behistun Yazıtı, I. Darius tarafından İran’da Behistun kayalıklarına Persçe, Babilce ve Elamca yazılmıştır. Verdiği tarihsel bilgiler bakımından ve dinsel kimliği, politik yaşamı göstermesi açısından Akhemenid kral yazıtları içinde en önemlilerinden biridir. (Mehmet Alkan, **Akhemenidler Dönemi’nde Perslerin Anadolu’da Tapınak İlişkileri**, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi) Akdeniz Üniversitesi SBE, 2006, s. 7.

⁴ Erdal İter, “Ermenistan Adı, Ermenilerin Menşei ve Bazı Ermeni İddiaları Üzerine”, **Ermeni Araştırmaları**, C.2 (6), Ankara: E.A.E. yay., 2002, s. 24; Yıldız Deveci, “Bir Başka Açıdan Ermenilerde Din”, **Ermeni Araştırmaları**, C. 4 (14–15), Ankara: E. A. E. yay., 2004, s. 115.

⁵ M. Chahin, **The Kingdom of Armenia, A History**, Richmond: Curzon Press, 2001, s. 43; Erol Kürkcüoğlu, **Roma’dan Selçuklu İdaresine Ermeniler**, Erzurum: A.Ü., yay., 2005, s. 7; Rafael İşhanya, **Başlangıcından II. Yüzyıla Kadar Ermeniler’in Tarihi**, (Çev. Sarkis Seropyan), İstanbul: Belge yay., 2006, s. 18.

Genel görüşe göre Armenia, kuzeyden, Karadeniz ve Gürcistan, güneyden İran, Elcezire, Suriye ve Akdeniz, doğudan İran ve Hazar denizi, batıdan Küçük Asya ve Akdeniz'le çevriliydi. Armenia toprakları Mezopotamya'dan başlayarak Kur nehrine kadar yükselmekteydi ve Karadeniz ile Hazar denizi arasında yüksek bir yayla şeklini almaktaydı. Armenia topraklarını Fırat nehri ikiye bölmekteydi. Bunun doğu kısmına büyük Armenia, batıya doğru uzanan kısmına Küçük Armenia denilmekteydi.⁶ Küçük Armenia olarak nitelendirilen Kilikya'da sahil Kilikya'sı ve dağlık Kilikya olarak ikiye ayrılıyordu.

1.1.1.3. Ana Hatlarıyla Ermeni Tarihi

Ermeniler yaşadıkları coğrafyanın konumu nedeniyle yüzyıllar boyunca çeşitli devletlerin yönetimi altında yaşamak zorunda kaldılar. Yaşadıkları toprakların sık sık el değiştirmesi istikrarın sağlanamamasına neden oldu. Ermeniler eski çağlardan itibaren her zaman iki düşman arasında kendi çıkarları doğrultusunda varlıklarını sürdürebiliyorlardı.

Büyük İskender dönemine kadar Perslerin hâkimiyeti altında kalan ve valiler vasıtasıyla idare edilen Armenia, Büyük İskender ve onun ölümünden (M.Ö. 323) sonra Makedon kökenli bir hanedan olan Seleukoslar döneminde de valiler vasıtasıyla yönetildi. Seleukos kralı Büyük Antiakos'un M.Ö. 189'da Manise savaşında Romalılara yenilmesiyle Armenia'da Roma'ya bağlı Antaksos ve Lariadris idaresinde iki devletçik kuruldu. Roma ve Part devleti arasında kalan Ermeniler iki devlet arasında kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek varlıklarını devam ettirdiler. Part Devleti'nin yıkılmasının ardından yerlerine M.S. 224'de Sasaniler hâkim olunca bu sefer Ermeniler, Sasaniler'in kontrolüne girdiler. Armenia, Sasanilere Karadeniz yolunu kapamaktaydı. Bu nedenle Sasaniler ile Roma arasında sürekli mücadelelere sahne oldu. M.S. 297 yılına kadar süren Roma-Sasani mücadelesi arasında kalan Ermeniler, iki taraf arasında yapılan bir antlaşma neticesinde Armenia üzerinde Roma hâkimiyeti tanındı. Dicle'nin karşısında beş eyalet, (Ingilene, Sophene, Carduene, Arsanene ve Zabdicene) Roma'ya bırakıldı.⁷

Roma idaresine alınan Ermeniler, M.S. 301 yılında Hıristiyanlığı kabul ettiler. Lusavoriç Gregor'un öğretileri doğrultusunda Hıristiyanlığı benimseyen Ermenilerin önemli

⁶ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul: Belge Yay., 1987, s. 16.

⁷ Savaş Sertel, **XI. ve XIII. yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri**, (Yayınlanmamış Y. L. Tezi), Fırat Üniversitesi S.B.E., 2006, s. 3-6; Uras, a.g.e., s. 58; Oktay Akşit, **Roma İmparatorluk Tarihi(M.S. 193-395)**, İ.Ü.E.F. yay., İstanbul 1970, s. 221.

bir kısmı, Gregoryen mezhebi etrafında birleşti ve yeni bir millet olarak anılmaya başladılar.⁸ Ermenilerin Hıristiyanlığı kabul etmeleri, Sasanilerin hoşuna gitmedi. Zerdüşť dininin yayılmaya başladığı Sasani Devleti, Roma idaresindeki Ermenilere müdahale etmeye başladı. Sürekli devam eden bu çekişmeler sonucunda 363 yılında Roma imparatoru Julianus (361–363), müttefiki Ermeniler ile birlikte Sasanileri mağlup etti. 384 yılında Theodosios Magnus (M.S. 379–382), Sasanilerle bir antlaşma yaptı. Bu anlaşma neticesinde Armenia ikiye bölündü. Armenia'nın büyük bir bölümü Sasanilerin kontrolüne girerken Karanifid, Sophene, ve Tfrnitid'in bir bölümü Roma'nın idaresinde kaldı.⁹ Artık Armenia Sasani ve Roma arasında kalan bir tampon bölge oldu ve iki taraf arasında sürekli mücadelelere sahne oldu.

570'den başlayarak 591 yılına kadar devam eden Bizans-Sasani mücadelesinde Bizanslılar, Ermenilerin yaşadıkları bölgeleri de içine alan Doğu Anadolu'yu kendi hâkimiyetleri altına aldılar. Bu mücadele neticesinde Dvin'e kadar Armenia, Bizans'a bırakıldı. Bizans – Sasani sınırı Zanga ve Garniçay nehirlerinin arası olarak tespit edildi. Bu nehirlerin batısı Bizans'a Dvin dâhil doğusu Sasanilere kaldı. 640'a kadar Bizans idaresinde yaşayan Ermeniler bu yıllarda Araplarla karşılaşmaya başladılar. Bizans-Sasani çekişmesi arasında kalan Ermeniler 653 yılında Armenia tamamen Arap hâkimiyeti altına girdi. IX. yüzyıl sonlarına doğru Armenia'da biri Ardzruni (Van Gölü ve çevresi), diğeri daha kuzeyde Bagratuni olmak üzere iki önemli Ermeni hanedanı bulunuyordu ve her ikisi Abbasilerin "Ermeniyye" valiliğini oluşturuyordu. Bizans ile olan savaşları nedeniyle Ermenilerin yardımına ihtiyaç duyan Abbasî halifesi El-Müstain (862–866), kuzeydeki Bagratuni hanedanlığına mensup I. Aşot (885–890)'a hilat giydirerek 862 yılında "şahaşah" ilan etti. El-Müstain'in ardından El-Mü'temid I. Aşot'a "kral" unvanını verdi ve hükümdar olarak kabul etti. Bu durum Bagrat hanedanlığının önderliğinde yeni bir Ermeni krallığının da başlangıcı oldu. Bunu duyan Bizans imparatoru I. Basileios da Abbasilerden geri kalmamak için I. Aşot'a taç göndererek onu "krallar kralı" olarak tanıdı.¹⁰ 970'den itibaren Bizans yeniden Abbasilerin yerini almaya ve Armenia üzerine seferler düzenlemeye başladı.¹¹ Bizans idaresinde yaşamaya başlayan Ermeniler, Doğu Karadeniz kıyıları, Gürcistan ve Armenia ile Vaspurakan adı verilen Van gölü havzasında, Bagratuni ve Ardzruni hanedanı

⁸ Deveci, a.g.m., s. 120; James D. Ryan, "Armenia Between East and West in the Era of the Crusades", **Tolerance and Intolerance: Social Conflict in The Age of The Crusades**, New York: Syracuse University Press, 2001, s. 56.

⁹ Ersan, a.g.e., s. 2; Uras, a.g.e., s. 87; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 82; Akşit, a.g.e., s. 316.

¹⁰ Mehmet Tezcan, "XI. Yüzyılın İlk Yarısında Ermenilerin Doğu Roma İmparatorluğu Tarafından Orta Anadolu Bölgesine Göçürülmeleri", **Omeljan Pritsak Armağanı**, Sakarya: SÜ Basımevi, 2007, s. 420–421.

¹¹ Ki Young Lee, **Ermeni Sorununun Doğuşu**, Ankara: KB yay., 1998, s. 10; Saray, a.g.e., s. 6; Kâmuran Gürün, Ermeni Dosyası, TTK, Ankara 1983, s. 20.

yönetimlerinde, krallık adıyla geçen küçük siyasal birlikler halinde varlıklarını devam ettirdiler. Bizans İmparatorları mezhep ayrılığının neden olduğu geçmişten gelen düşmanlığın yanı sıra bağımsızlıklarını kazanmak amacıyla, doğudaki Müslümanlarla işbirliğine girişen Ermenilere güvenmiyordu. Ermenilerin bulunduğu Doğu Anadolu bölgesi, Anadolu içlerine doğudan gelebilecek tehlikeler bakımından ilk savunma merkeziydi. Bu tampon bölge aşıldığı zaman, Anadolu içlerinde ilerlemek oldukça kolaydı. Bu yüzden Bizans, Anadolu'yu elinde tutabilmek için bu tampon bölgede oldukça ciddi tedbirler aldı. Ermenilerin oluşturduğu bu tehlikeden dolayı bölgede askeri harekât başlattı. Bizans, Vaspurakan ve Armenia'daki Ermeni krallıklarını ilhak edip, Ermeni halkının bir kısmını Orta Anadolu'ya, bir kısmını ise Kilikya bölgesine sürdü. Böylece tarihteki en büyük Ermeni tehciri yapıldı.¹²

Bizans'ın, Doğu ve Güneydoğu sınırında yer alan Ermeni topraklarını ele geçirmesiyle, Ermenilerin iç bölgelere çekilmek zorunda kalmasının ardından gerçekleşen 1071'deki Malazgirt Meydan Savaşı'nın kaybı Ermenilerin, Türklerin yanında yer almasına yol açtı. Selçukluların Anadolu fetihleri Ermenilerin daha fazla güneybatıya doğru çekilmesine, Fırat kıyıları, Toroslar, Kilikya, Malatya, Maraş, Urfa bölgelerinde Ermeni nüfusunun artmasına neden oldu. Selçuklular, Malazgirt savaşından sonra Bizans Devleti'nin zor durumundan yararlanarak bağımsız prenslikler kurmaya gayret eden Ermenileri büyük ölçüde kendi hâkimiyetleri altına almaya çalıştılar, kısmen de onları Toroslara doğru çekilmeye zorladılar.¹³ Ermeniler, Türk akınları karşısında oldukça zor bir süreç yaşayan Bizans savunmasının iyice zayıflamasıyla, fırsattan istifade ederek Bizans topraklarında geleneksel derebeylikler kurmaya başladılar. Ayrıca Ermeni prensleri, düşman olmalarına rağmen Bizans'ın maddi-manevi desteğini kazanabilmek için Ortodoksluğu benimsediler, fakat bu kez de Gregoryen Ermenilerinin tepkisini aldılar.¹⁴

¹² Grousset, a.g.e., C. I, s. XI; Sevim, a.g.e., s. 33; Yaşar Bedirhan, **Selçuklular ve Kafkasya**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2000, s. 100.

¹³ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih Alparslan'dan Osman Gazi'ye (1071–1318)**, İstanbul: Boğaziçi yay., 1993, s. 68. Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098'den 1118'e Kadar)**, C. I, İstanbul: Edebiyat Fakültesi yay., 1974, s. 13; Streck, "Ermeniye", **İA**, C. 4, İstanbul: MEB yay., 1945, s. 321.

¹⁴ Mehlika Aktok Kaşgarlı, **Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Ankara: KÖKSAV, 1990, s. 9; Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul: Boğaziçi yay., 1993, s. 254.

1.1.1.4. Kilikya Ermenileri

Bu tez çalışmasının konusu itibariyle Doğu Ermenilerinden ziyade Kilikya bölgesinde yaşayan Ermenilerin siyasi ve sosyal durumu, üzerinde durulması gereken daha önemli bir husustur. Kilikya Anadolu'nun Güneydoğu'sunda Mersin'den Alanya'ya kadar uzanan kıyıları ve Toros Dağları'nın güney yamaçlarını içine alır. Dağlık ve ovalık olmak üzere fiziksel olarak iki bölüme ayrılan Kilikya'da Adana, Tarsus, Kozan, Silifke, Mersin, İskenderun, Ayas, Anazarba gibi önemli yerleşim merkezleri yer almaktaydı.¹⁵

II. Tigran (M.Ö. 95-M.Ö. 55) zamanında Ermeniler, Armenia'nın güneyine Mezopotamya'ya akın etmişler ve Nusaybin, Urfa, Antakya gibi önemli merkezleri ele geçirmişlerdi. Bu önemli merkezlerin ele geçirilmesinin ardından Kilikya'ya giren Ermeniler, Kilikya'dan Mısır'a kadar Akdeniz kıyılarına hâkim olmuşlardı. Tarsus, Latakya, Silifke, Tur Sayda, Beyrut, gibi önemli limanlarda Ermenilerin kontrolü altına girmişti.¹⁶

II. Tigran zamanından itibaren Kilikya bölgesinde hâkim olamayan Ermeniler, XI. yüzyıl itibariyle bölgede yeniden hâkim duruma geldiler. Kilikya'ya Ermeni göçü X. yüzyılın ilk çeyreğinde Sasun'dan gelen 50 Ermeni asilzadesiyle başlamış ardından X. yüzyılın ikinci yarısında Bizans imparatoru Nikephoros Phokas'un (963-969) Kilikya ve Kuzey Suriye'yi yeniden ele geçirmesiyle Ermenilerin Müslümanlardan boşaltılan kalelere yerleştirilmesiyle devam etmişti. Kilikya'ya ikinci Ermeni göçü ise Bizans büyük stratejik hedeflerin bir parçası olarak Müslümanlarla arasında bir tampon bölge oluşturmak için Ermeni prenslerin krallıkları ellerinden alınarak İç Anadolu ve Toroslara kaydırılmasıyla gerçekleşmişti. Ermeni nüfusunun arttığı Kilikya'nın jeostratejik konumu Doğu-Batı çatışmasında Ermeniler için oldukça önemliydi. Ancak Ermeniler, bu jeostratejik konumu Bizans'ın çıkarlarına uygun kullanmadı. Ermeniler, Bizans ile Müslümanlar arasındaki savaşıardan faydalanarak Kilikya bölgesine derin bir şekilde nüfuz ettiler ve burayı yeniden karakterize ettiler.¹⁷

Ermenilerin Kilikya'da etkisinin artması, Vaspurakan bölgesinde yaşayan Arzruni hanedanına mensup Abulgarib'e, 1042 yılında Bizans'a bağlı kalmak şartıyla Tarsus

¹⁵ Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993, s.440; Kaşgarlı, a.g.e., s. 1; Simon Payaslian, **The History of Armenia From The Origins to The Present**, New York: Palgrave Macmillan, 2007, s.77.

¹⁶ İşhanyan, a.g.e., s. 134.

¹⁷ Payaslian, a.g.e., s.77-78; Grousset, a.g.e., C. I, s. 44; Sertel, a.g.t., s. 31.

hâkimiyetinin verilmesi ve Kilikya valiliğine tayin edilmesiyle başladı. Aynı şekilde, Hetum oğlu Oşin, 1072 yılında kendisine bağlı Ermeni ileri gelenleriyle Kilikya'ya geçti, Bizans'a bağlı olmak şartıyla Lampron kalesini aldı. Bizans tarafından Kapadokya'ya yerleşmeye mecbur edilen Ermeni kralı Gagik'in 1079'da öldürülmesiyle Ermeni liderler buradan çeşitli yerlere dağıldılar. Bunlardan biri de Kral Gagik'in akrabasından olan Ruben idi. Kral Gagik'in ölümünün ardından Ruben ailesiyle birlikte 1080 yılında Kilikya bölgesine geldi. Böylece Kilikya bölgesindeki Ermeni prensliklerinin temelleri atıldı. Kilikya Ermenileri, Haçlı Seferleri başlangıcında Bizans'a bağlı olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Bunlardan biri Bizans'a bağlı olan Hetum hanedanı, diğeri bağımsız ve Bizans'la arası açık olan Ruben hanedanıydı.¹⁸

Kilikya'da Ermenilerin yerleştikleri topraklar coğrafi özelliklerinden dolayı nüfuz edilmesi zordu ve rahatça savunulabilecek bir yapıda olduğu için dış tehditlere karşı daha az tehlikede idi. Haçlı Seferleri başladığında bölgede İstanbul ile bağlantısı devam eden Hetum oğlu Oşin, Tarsus ve Kilikya'nın üst tarafında bulunan Lampron kalesine hâkimdi. Gülek boğazının doğusundaki dağlar, Sis'in kuzey batısında Vahga kalesinde oturan, Ruben'in oğlu Konstantin'in elindeydi. Konstantin, Ermeni kilisesine bağlıydı ve Bagrat hanedanının temsilcisi olarak babası gibi o da Bizans'a karşı ailevi bir mücadele sürdürmekteydi. Konstantin de diğerleri gibi çoğunluğu Ermenilerden oluşan Kilikya'ya sağlamca yerleşebilmek için Türklerin içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmayı umuyordu. Kilikya'nın doğu bölgesinde yerleşen Ruben hanedanı, Hetum hanedanına göre siyasi açıdan daha hırslı ve mücadeleciydi. Kilikya'nın tam kontrolünü sağlayabilmek ve Selçukluların fetihlerinden koruyabilmek için Kilikya kapılarının tam kontrolünü sağlamaya çalıştılar. Bu Hetumlular ile Rubenlilerin çatışmasına neden oldu.¹⁹

Haçlı Seferleri başladığında bölgedeki konumları bu şekilde olan Ermeniler, Haçlıların Doğu'ya gelmelerini büyük bir sevinçle karşıladılar. Böylelikle Türkleri bölgeden atabilir ve bağımsızlıklarını kazanabilirlerdi.²⁰ Haçlıların saldırıya geçmeleri çok büyük bir olaydı. Ermeniler Türklerin bunların önünde dayanamayacağından emindi. Ermeniler, Frank paralı

¹⁸ Mehmet Ersan, "Rubenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı İle Antakya Haçlı Prinkepliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", **TİD**, (13), İzmir: EÜEF yay., 1988, s. 83; Vahan Kurkjian, **The History of Armenia**, USA: Indo European Publishing, 2008, s.174.

¹⁹George T. Beech, *The Crusader Lordship of Marash in Armenian Cilicia 1104-1491*, **Viator**, 27, s. 36; Runciman, **Birinci Haçlı Seferi**, C. 1, 151; Ayan, a.g.m., s. 56; Grousset, a.g.e., s. XL; Sertel, a.g.t., s. 33.

²⁰P. H. Holt, **Haçlı Devletleri ve Komşuları**, (Çev. Tanju Akad), İstanbul: Kitap yay., 2007, s. s. 34.

askerlerinin, komutanlarının, soylu derebeylerinin yaklaştıklarını öğrenince, onların etrafında toplanmaya başladılar. Haçlılar Kilikya'daki nüfuzlarını genişletirken Kilikya bölgesinde yer alan Ermeni Prenslar Oşin ve Konstantin, bu fırsatı değerlendirerek Selçuklulara karşı konumlarını güçlendirmek ve Müslüman tehdidine karşı Ortadoğu'da Hıristiyan birliğini canlandırmak için işbirliğine giriştiler. Latinler ile Kilikya Ermenilerinin siyasal ve askeri bağlamda yakınlaşması Roma kilisesinin onayı ile açıklanabilir.²¹

Ermeniler, XI. yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı Seferleri'nde önemli bir rol oynadı. Haçlıların gelişi ile bölgedeki Bizans ve Türk hâkimiyetlerinden Haçlıların yardımıyla kurtulup bağımsızlıklarına kavuşabilirlerdi. Bu düşüncenin ışığında, Haçlıları büyük bir sevinçle karşıladılar ve onları kurtarıcı olarak gördüler. Fakat Haçlıların niyeti, kendi mezheplerine aykırı inançta olan Doğu Hıristiyanlarını kurtarmaktan çok, kendi hâkimiyetlerini sağlamaktı. Olayların akışı bunu kısa sürede Ermenilere gösterdi.

1.1.2. Bizans

I. Basileios (867–886)'in tahta çıkmasıyla başlayıp II. Basileios'in (976–1025), 1025'de ölümüyle son bulan Bizans'ın en parlak dönemi olarak nitelendirilen devrin sonunda Bizans topraklarının sınırları Tuna'dan Suriye'ye, İtalya'dan Kafkasya'ya genişledi. II. Basileios'in ölümüyle durum tersine döndü ve 1081 yılında tahta Aleksios Komnenos'un geçmesine kadar Bizans Devleti karanlık bir dönemin içerisinde kendisini buldu.²²

XI. yüzyılın başlarından itibaren Türklerin hızla birbirini izleyen dalgalar halinde Anadolu'ya gelip ayrı ayrı beylikler ve emirlikler kurmaları Anadolu'da politik parçalanmaya ve kargaşaya yol açtı. Haçlı Seferlerinin başlamasıyla ise batı kökenli Latin askerlerinin de Anadolu'ya girmesi bu kargaşayı daha da artırdı ve uzun bir dönem süren siyasi çatışmaların yer aldığı bir dönemi açtı.²³

Bu süreç içerisinde Bizans İmparatorluğu doğuda Selçuklu Türkleri batıda Normanlar ve Balkanlar'da Peçenekler gibi güçlerin tehditleri neticesinde oldukça zor durumda kaldı.

²¹ Payaslian, a.g.e., s. 81; Anne Elizabeth Redgate, **The peoples of Europe The Armenians**, United Kingdom: Blackwell Publishing, 1998, s. 256.

²² Sevtap Gölgesiz, **Kuruluş Döneminde (1098-1112) Antakya Haçlı Prinkepliği-Bizans İlişkileri**, (Yayınlanmamış Y. L. Tezi) Ege Üniversitesi S.B.E., 2007, s. 2.

²³ Nevra Necipoğlu, "Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu'da Birliktelikleri (11. ve 12. Yüzyıllar)", **Cogito**, (29), İstanbul: YKY, 2001, s. 75.

Bol keseden harcayan imparatorların tahta geçmesiyle imparatorluğun hazinesi boşalmıştı. Anadolu'nun kaybı ve Avrupa topraklarındaki ayaklanmalar devlet gelirlerini iyice azaltmıştı. Eski vergi sistemi çökmüştü. Aleksios Komnenos (1081–1118)'un başa geçtiği Bizans, Haçlı Seferleri öncesinde İtalya'yı kaybetmiş, Balkanlar tehdit altına girmiş, Anadolu, Mezopotamya, Armenia elden çıkmış, Suriye kaybedilmiş, Tuna sınırları zorlanmıştı. İmparatorluğun eski parlak dönemlerini geri getirmek isteyen Aleksios, yaptığı ittifaklarla Normanlara karşı Venedik ile işbirliğine giderken, Peçeneklere karşı Kumanlardan faydalanmış, Türklere karşı ise Franklardan destek alma girişimlerinde bulunmuştu.²⁴ Bizans'ta II. Basileios'in 1025'te ölümüyle tahta beceriksiz ve müsrif imparatorların geçmesiyle başlayan gerileyişin bardağı taşıran son noktası kuşkusuz Malazgirt yenilgisi olmuştur. Aslında Aleksios Bizans tahtına çıktığında durum tamamen umutsuz görünmesine rağmen Aleksios dönemi özellikle Anadolu tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Aleksios'un ilk en önemli meselesi Batı'daki Bizans topraklarının Norman şefi Robert Guiscard tarafından tehdit edilmesiydi. Aleksios, Norman şefinin Bizans başkentini ele geçireceğine dair yaptığı planlar karşısında endişeliydi. 1085'te Guiscard'ın ölmesiyle Aleksios Batı'daki bu baskıdan kurtuldu. Doğu'da ise Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın²⁵ Bizans'a bağlı Antakya'yı ele geçirmesi Aleksios'u zor durumda bırakmıştı. 1086'da Süleymanşah'ın da ölmesiyle, Aleksios ikinci bir büyük düşmandan kurtuldu.²⁶

Bizans İmparatorluğu'ndaki tüm bu ılımlı havaya rağmen henüz Türk tehlikesi geçmemişti. Nitekim Bizans ordusunun Türklerle mücadele etmek için yeterli gücü yoktu. Bu sebeple artık geleneksel bir politika haline gelen “*ücretli asker yardımı*” alma politikasına yönelecekti. Bu amaçla 1089 yılında Papa II. Urban (1088–1099) liderliğinde toplanan Melfi Konsili'ne elçilerini gönderdi ve Batıyla arasındaki soğuk rüzgârları hafifletmeye çalıştı. 1095 yılındaki Piacenza Konsili'nde ise Bizans elçileri açık açık Türklere karşı ücretli asker talebinde bulundular. Bu teklifi kendi çıkarları doğrultusunda değerlendiren Papalık gerekli hazırlıklara başladı.²⁷ Bizans imparatorunun Batıyla işbirliği yapması karşısında Ostrogorsky'nin yorumu dikkate şayandır. Ona göre, Aleksios on beş yıllık sonsuz

²⁴ Şerif Baştav, “Bizans ve Haçlı Seferleri”, **UHSS 23–25 Haziran 1997**, Ankara: TTK yay., 1999, s. 58–61; Runciman, a.g.e., C. 1, s. 55.

²⁵ Kutalmışoğlu Süleymanşah dönemi faaliyetleri için Bkz., Ali Sevim, **Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleymanşah**, Ankara: TTK yay., 1990.

²⁶ Speros Vryonis, **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century**, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1971, s. 114–115.

²⁷ Gölgesiz, a.g.t., s. 16.

güçlüklerle yapmış olduğu savunmanın ve devleti en ciddi tehlikelerden kurtarmasına rağmen devleti bu işbirliği ile yeni ve sonu bilinmeyen güçlüklerle itiyordu.²⁸

Aleksios, batıdan birkaç yardımcı birlik talebinde bulunmuştu. Buna karşın Haçlı ordularının büyük kitleler halinde Anadolu topraklarında belirmesi, onun endişelenmesine neden oldu. Aleksios, disiplinsiz Latinlerin, Bizans'ın zenginliğini görüp silahı kendisine çevirmesinden endişeleniyordu. Bizans'ın düşmanı Bohemund'un en önemli Haçlı komutanlarından bir olması ve imparatorluk topraklarına ilk giren Pierre l'Hermite'in ordularının yaptığı yağmalar bu korkuyu arttırıyordu.²⁹

Aleksios, Bizans'ı Haçlı tehlikesinden korumak ve Haçlılardan çıkar sağlamak amacıyla, bazı Haçlı liderlerini satın alırken, bazı Haçlı liderlerini şövalye yemini ettirerek, Türklerden alınacak toprakları kendisine vermeleri konusunda ikna etti. Aleksios, bu şartla Haçlıların Anadolu topraklarına geçmesine izin verdi. Böylece Bizans, Haçlıları kullanarak Anadolu'daki hâkimiyetini yeniden kurmayı amaçlıyordu. Ancak Haçlı reisleri verdikleri bu sözleri kısa bir süre sonra unuttular.³⁰

Becerikli yönetimi sayesinde Aleksios Komnenos İmparatorluğu dış güçlere karşı korudu. Fakat Aleksios daha ölmeden çok önce oğlu Ioannes'i varis olarak atadı. Bu durum kızı Anna'yı çok kızdırdı. Çünkü Anna Bizans tahtına eşi Nikophoros Bryennios'un geçmesini istiyordu. Anna Komnena eşini tahta geçirmek için karışık bir plan yaptı. Ancak yaptığı bu plana rağmen başarısız oldu ve II. Ioannes Komnenos (1118–1143) Bizans tahtına geçti. Ancak Ioannes'in tahta geçmesi kardeşi Anna'yı ve annesini durduramadı. Ioannes'in annesi ve kardeşinin kendisine karşı suikast girişimleri karşısında Ioannes de tedbirini alarak onları saraydan uzaklaştırdı.³¹

Aleksios Komnenos'un ölümünün ardından tahta geçen II. Ioannes Komnenos Malazgirt bozgununun ardından çöken Bizans yönetimini yeniden kurmak için çok çalıştı. Hâkimiyeti döneminde bir taraftan imparatorluğun doğu sınırında güvenliği sağlarken diğer taraftan eyalet sisteminde de bir düzenlemeye gitti. Aleksios Komnenos döneminde Bizans

²⁸ Ostrogorsky, a.g.e., s. 335.

²⁹ M.V. Levçenko, **Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi**, (Çev. Maide Selen, Özne Yay. İstanbul 1999, s. 202.

³⁰ Levçenko, a.g.e., s. 203.

³¹ A. A. Vasiliev, **History of Byzantine Empire, 324–1453**, Madison: The University of Wisconsin Press, 1952, s. 375.

Doğu Akdeniz’de tekrar güçlü bir hale gelirken Malazgirt bozgunundan itibaren oluşan imparatorluğun iç bünyesindeki zayıflık giderilemedi. Bu konuda Bizans İmparatorunun en büyük problemi imparatorluk içindeki para sıkıntısıydı. Malazgirt savaşıyla Bizans İmparatorluğu büyük miktarda toprak kaybetmiş, özellikle Balkanlarda mevcut kontrolü zayıflamıştı. Böylece insan gücü, vergi ve üretim kaybına yol açan bu büyük bozgun Bizans’ın kendi kendine yeten ekonomik organizasyonunu çökertmiş ve imparatorluk sıkıntıya düşmüştü.³²

Ioannes Komnenos tahta geçtiğinde aslında Aleksios Komnenos’dan beri var olan Norman tehlikesi özellikle Antakya ve Sicilya’da devam ediyordu. Bu tehlikeye karşın Ioannes 1122’de Balkanlar’daki Peçeneklerin akınlarına bir son verdi. 1122 bozgunuyla Peçenekler Bizans için artık bir tehlike olmaktan çok uzaktı. Peçenekleri bertaraf eden İmparator babasının yarım bıraktığı bir işi Sırbistan meselesini halletmek için yola çıktı. Bu seferinde de başarılı olan Ioannes, Balkanlar’da otoritesini güçlendirdikten sonra Doğu’ya yöneldi.³³

Ioannes’in Doğu’da temel iki hedefi vardı. Bunlardan birincisi Antakya’yı geri almak diğeri ise Fırat sınırında ve Orta Anadolu’da kontrolü yeniden tesis etmektir. Ioannes döneminde Anadolu’da iki büyük güç olarak Türkiye Selçukluları ve Danişmendliler bulunuyordu. Bizans imparatoru Danişmendlilere karşı pek çok sefer düzenlemesine rağmen onlara karşı büyük bir başarı elde edememişti. Yani Ioannes, Anadolu’daki otoritesini kuramadı.³⁴ II. Ioannes Türkler üzerinde önemli bir başarı kazanamayınca Antakya’ya yöneldi. Ancak bu dönemde 1071’den beri Toroslar bölgesinde yerleşmiş olan Ermeni prens Ruben’in bölgede kurmuş olduğu Ermeni baronluğu Bizans imparatorunun önünde büyük bir engeldi. Bu arada Ruben hanedanına bağlı olan Ermeni prens I. Leon Haçlı devletleriyle yaptığı işbirliği neticesinde bölgede durumunu güçlendirmiş, Bizans ve Antakya Haçlı Prenslığı arasında tampon bölge olmuştu. II. Ioannes, asıl hedefi Antakya’ya ulaşabilmesi için önündeki Ermeni engelini aşmak zorunda olduğunu biliyordu. Bu sebeple 1137’de Kilikya Ermeni Prenslığı üzerine düzenlediği seferde Tarsus, Adana ve Mamistra (Misis)’yü almış, Ermeni prenslerin kaçmasına neden olmuştu. Suriye yolunda güvenliği sağladıktan sonra II.

³² Yusuf Ayönü, **Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116–1308)**, (yayımlanmamış doktora tezi), Ege Üniversitesi, SBE, 2007, s. 27–28.

³³ Ostrogorsky, a.g.e., s. 349.

³⁴ Timothy E. Gregory, **Bizans Tarihi**, (Çev. Esra Ermert), İstanbul: YKY, 2008, s. 259–260.

Ioannes Antakya'ya yöneldi ve burayı da imparatorluk topraklarına ilhak etti.³⁵ Antakya'nın yeniden imparatorluğa ilhakıyla büyük bir başarı yakaladıysa da 1143'de burayı yeniden Haçlılara kaptırdı. II. Ioannes dış işlerde yönünü bu sefer Batı'ya çevirdi.

II. Ioannes'in artık 1130'larda Sicilya'da II. Roger önderliğinde güçlenen Normanlara karşı ciddi bir önlem almasının vakti gelmişti. Bölgede gittikçe güçlenen Normanları kendisine rakip olarak gören II. Ioannes, Alman imparatoruyla onlara karşı bir ittifak yapmayı uygun buldu. İtalya'da yükselen bu Norman gücünden hoşnut olmayan Almanlar da Bizans'ın müttefiklik teklifine olumlu baktı. İki taraf arasında anlaşma ilk olarak imparator Lothar sonra da 1138'de Konrad ile yapıldı. Bu anlaşmalar hanedan evlilikleri yoluyla da güçlendirildi. İmparator, Bizans'ın geleceğinin batıda Franklarla ve Levantlarla yapılacak ittifaklara bağlı olduğunu hissediyordu, ancak bu şekilde Balkanlar'daki ve Anadolu'daki problemlerle başa çıkabilecekti.³⁶

Ioannes Komnenos'un hükümdarlığı sırasında özellikle harcamalara dikkat edilmiş, ekonomik hayatın iyileştirilmesi için imparator çabalamıştı. Mesela bu dönemde gereksiz olarak görünen bazı eğlenceler düzenlenmemiş, müsriflikten kaçınılmıştı. Oysa Manuel Komnenos (1143–1180), babasının ekonomi siyasetinin tam tersini uygulamıştı. Belki de Ioannes'in özellikle dış siyasetteki becerikliliği onun pek çok tarihçi tarafından övülmesine neden olmuştur. Dönemin tarihçisi Niketas Khoniates "*tüm imparatorların en iyisi*" olarak onu övmüş, yine Bizans imparatorlarını hiç acımadan eleştiren Gibbon ise, onu için "*Komnenos prenslerinin en iyisi ve en büyüğü*" demiştir.³⁷

Ioannes Komnenos'un kendisine varis tayin etmesiyle Bizans tahtına geçen küçük oğlu Manuel Komnenos, babasının siyasetini takip etti ve ilk iş olarak 1144'de Kilikya ve Suriye'ye karadan ve denizden bir sefer düzenledi.³⁸

Vasiliev'e göre Ioannes Komnenos dış politikada esas olarak yönünü Doğu'ya çevirseydi halefi Manuel Komnenos da dış politikada yönünü rahatlıkla Batı'ya çevirebilirdi. Ancak Manuel Komnenos döneminde Doğu sınırında Selçuklu Türkleri oldukça güçlenmiş ve Bizans'ı tehdit eder bir konuma gelmişlerdi. Doğu'daki tehlikenin boyutlarını gören Manuel

³⁵ Ostrogorsky, a.g.e., s. 350.

³⁶ Gregory, a.g.e., s. 259.

³⁷ Vasiliev, a.g.e., s. 376.

³⁸ Gregory, a.g.e., s. 260.

Komnenos, sınır bölgelerindeki kaleleri ve savunma yerlerini tamir ettirmiş ve güçlendirmişti. Ancak aldığı tedbirlerin başarıya ulaşmaması neticesinde Manuel çareyi Danişmendliler ile birlikte Konya Selçuklularına karşı ittifak yaptı. Konya önlerine kadar ilerleyen bu müttefik ordu elle tutulur bir başarıya ulaşamadı.³⁹

Manuel Komnenos babasının başlatmış olduğu Almanya ittifakı siyasetini devam ettirdi. Ancak II. Haçlı seferinin başlaması bu ittifakı baltaladı ve Haçlı Seferi dedesi Aleksios döneminde olduğu gibi Manuel Komnenos'un da hiç işine gelmedi. Haçlıların başarı kazanması Bizans'ı önemli ölçüde etkileyebilirdi. Bir yandan Antakya Haçlı Prensiği daha da güçlenebilir, diğer taraftan Sicilya'daki Normanlar karşısında Bizans Alman desteğinden yoksun kaldığı için zor durumda kalabilirdi.⁴⁰ Bu arada Norman lider II. Roger II. Haçlı Seferine davet edilmemesini bahane ederek 1147'de Thebes, Korinth ve Atina gibi şehirlere saldırdı. Ele geçirdiği bu şehirleri yağmalayan Norman lider buradaki Yahudi ipek dokumacılarını Sicilya'ya götürdü ve aynı zamanda Adriyatik'teki Korfu adasını da aldı. 1147'de Norman tehlikesini bertaraf etmek için Manuel Komnenos Venedik'le anlaşma yoluna gitmişti. Ancak bu anlaşmadan Bizans bir fayda sağlayamadı. Bu arada boş durmayan II. Roger, Bizans'ın yönünü Ege Denizine çevirmek için buraya bir donanma gönderdi. Ayrıca Balkanlar'daki Macar ve Sırp unsurları Bizans'a karşı isyan etmeleri için kışkırttı. 1149'da Normanların Korfu'yu imparatorluğa teslim etmesi şartıyla iki güç arasında anlaşma sağlandı. Balkanlar'daki Macar ve Sırp isyanları da bastırıldı. Ancak bu başarı uzun vadeli olmadı.⁴¹ Manuel Komnenos döneminin en önemli olaylarından biri kuşkusuz Myriokephalon Savaşıdır (1176).1071 Malazgirt Savaşından sonra Bizans, Selçuklular karşısından ikinci bir kez büyük bir yenilgi yaşadı. Myriokephalon yenilgisinin ardından Bizans, Anadolu'da etkisini neredeyse tamamen kaybetti. Bu savaş Bizans'ın yıkılışına kadar Türklere karşı düzenlenmiş son büyük harekâtı.⁴²

XI. yüzyılın sonu, XII. yüzyılın başında sadece dış gelişmelerde değil ekonomideki değişim de Bizans'ı zaman zaman zor durumda bırakmıştı. XI. yüzyılın son çeyreğinde kent ekonomisinin düzenlenmesi gevşemişti. 1082 tarihinde Aleksios Komnenos tarafından Venediklilere Sicilya Normanlarına karşı ittifak yapmaları için önemli ölçüde imtiyazlar verilmişti. Bu imtiyazlar içinde ise en önemlisi, hiçbir gümrük vergisi ödmeden başkent

³⁹ Vasiliev, a.g.e., s. 417.

⁴⁰ Ostrogorsky, a.g.e., s. 352; Vasiliev, a.g.e., s. 417-418.

⁴¹ Gregory, a.g.e., s.262.

⁴² Ayönü, a.g.t., s. 91.

dâhil neredeyse bütün kentlerde serbest ticaret yapma hakkını kazanmalarıydı. Bu imtiyazlar, XII. yüzyıl imparatorları tarafından Venediklileri imparatorluğun ticaret hayatının gizli efendileri yapma karşılığında isteksizce de olsa yenilendi. XIII. yüzyılda bu imtiyazlar Cenevizlilere de verilerek Bizans ekonomisi çıkmaz bir yol aldı.⁴³

1.1.3. Türkler

1.1.3.1. Selçuklu Devletleri

XI. yüzyıl sonlarında Haçlı ordularının büyük bir hevesle Anadolu'ya geldikleri sırada Türk hâkimiyetleri karışıklık içindeydiler. I. ve II. Haçlı Seferleri sırasında Türk-İslam dünyasında Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları, Suriye Selçukluları, Kirman Selçukluları ve Irak Selçukluları olmak üzere beş Selçuklu Devleti hüküm sürmekteydi. Bunlardan Selçuklu Devleti iç kavgalar, Batinîler ve Gürcülerle mücadele içersindeydi.

Haçlıların Anadolu'ya geldiklerinde karşılarına çıkan iki önemli isim Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ve Danişmendli Meliki Gümüştekin Ahmet Gazi dikkat çekmekteydi. Haçlıların Urfa ve Antakya'da kontluk kurduktan sonra ilişkiler kurduğu Doğu Anadolu'da ve Suriye'nin kuzeyinde Haçlılarla yaptıkları savaşlarda Selçuklu hükümdarları iç kavgalarla uğraştıkları için bizzat ilgilenememişler ve bu mücadeleyi Artukoğlu İlgâzi, Artuklu Belek, Aksungur Porsukî, İmâdeddin Zengi gibi Türk komutan ve beyleri üstlenmişlerdir.⁴⁴ Musul atabegleri, Artuklu beyleri, Halep ve Dımaşk'taki Selçuklu beyleri Haçlılarla yaptıkları başarılı mücadeleler neticesinde Halep, Dımaşk, Harran, Âmid gibi önemli merkezleri korumuşlar ve onların hâkimiyetlerini daha fazla güçlendirmelerine engel olmuşlardı.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, hükümdarlığının ilk yıllarından itibaren batıya doğru ilerleme politikası izlediği ve Bizans'ı baskı altına aldığı için Haçlıların ilk hedefi oldu. Bizans tarafından hızla Anadolu'ya geçirilen Haçlıların ilk saldırısına Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan başarıyla karşılık verdi. Ancak I. Kılıç Arslan kısa bir süre

⁴³ Peter Charanis, "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler", **Bulleten**, (Çev. Melek Delilbaşı), C. 48, (189–192), Ankara: TTK yay., 1985, s. 533.

⁴⁴ Güray Kırpık, "Artuklu- Haçlı Münasebetleri (1098–1124)", **GEFAD Özel Sayı I**, Ankara: GEFA yay., 2009, s. 244; Tomas Çemre, "Tarihte Artuklu-Ermeni İlişkileri: Sosyo Ekonomik ve Siyasi Açından Genel Durum", **Artuklular**, C. 1, Ed. İbrahim Özcoşar, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay., 2008, s. 345; Hüseyin Kayhan, **Irak Selçukluları**, Konya: Çizgi Kitabevi yay., 2001, s. 90.

sonra tekrar Anadolu'ya çıkarılan kalabalık Haçlı kuvvetleri karşısında başkenti İznik'i kaybetti. İznik'in kaybının ardından gerçekleşen 1 Temmuz 1097 de Eskişehir civarındaki Dorlylaion savaşında Haçlı ordusu karşısında bir başarı elde edemedi. Selçukluların Anadolu'da ilerlemekte olan Haçlılara yaptıkları ani baskınlar onları yıpratırsa da durdurmaya yetmemişti. Ancak pes etmeyen I. Kılıç Arslan, Haçlı orduları karşısında mücadeleye devam etti. Danişmend Gâzî ve Artuklu Belek Gâzî'nin komutasındaki Türkmen ordularının yardımlarıyla Haçlıların Anadolu'ya yerleşmelerine izin vermedi. Haçlıların Anadolu içlerinde rahat hareket etmelerine engel oldu.⁴⁵ I.Kılıç Arslan, I. Haçlı Seferi'nin ardından İznik'i kaybetmesiyle başkenti Konya'ya taşımak zorunda kaldı. Zor bir süreç yaşayan Türkiye Selçukluları, bundan sonra siyasi faaliyetlerinin yönünü batı yerine zorunlu olarak Orta ve Doğu Anadolu'ya çevirdi.⁴⁶

Türkiye Selçuklu Devleti, I. Haçlı Seferinde Haçlılara karşı elinden gelen tüm mücadeleyi yapmasına rağmen, Haçlıların süratle ilerlemelerine engel olamamıştı. Suriye Selçukluları ise yerleştikleri bölge itibariyle Haçlılarla sürekli mücadele içerisinde yer almışlardır. Kirman Selçuklularının ise hüküm sürdükleri İran'ın güney-batı bölgesi nedeniyle Haçlılarla hiçbir teması olmamıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nde ise Sultan Melikşah'ın 1092 yılında zehirlenerek öldürülmesinin ardından başlayan taht mücadeleleri, Haçlılara gerekli önemi verilmemesine neden olmuştur.⁴⁷ Sultan Muhammed Tapar'ın döneminden itibaren Haçlılara karşı mücadele görevinin Musul valileri tarafından yürütülmesi siyaseti izlenmiştir. Büyük Selçuklu sultanı Berkıyaruk Haçlılarla fazla ilgilenememişti, Muhammed Tapar emirlerini göndermekle yetinmişti, Sultan Sencer ise doğuda yaşamayı tercih ettiğinden dolayı Selçuklu sultanları Haçlılarla etkili ve sistemli bir mücadeleyi yürütememişti.⁴⁸

Haçlılar, I. Haçlı Seferi sonucunda kurdukları Urfa Haçlı Kontluğu, Antakya Haçlı Prensiği ve Kudüs Krallığı'nın ayakta tutabilmek ve bu devletlerin kuzeyden güneye doğru birbirleriyle olan kara bağlantılarını sağlamak için Büyük Selçuklu Devleti'ne tabi Halep ve Dımaşk melikliklerini sürekli baskı altında tutarak yıpratmışlardı. Büyük Selçuklu Devleti'nin desteğini alan bu Selçuklu meliklikleri, Haçlı saldırılarına karşı koymada çaba

⁴⁵ İbrahim Ethem Polat, "Arap Edebiyatında Artuklu-Haçlı Mücadelesi", **Artuklular**, C. 1, Ed. İbrahim Özcoşar, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay., 2008, s. 44; Mehmet Suat Bal, "Anadolu'da Siyasî Birliğin Kurulması Yönüyle Türkiye Selçuklu-Artuklu Devletleri İlişkileri", **Artuklular**, C. 1, Ed. İbrahim Özcoşar, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay., 2008, s. 79.

⁴⁶ Bal, a.g.m., s. 79

⁴⁷ Erdoğan Merçil, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu", **UHSS 23-25 Haziran 1997**, Ankara: TTK yay., 1999, s. 83.

⁴⁸ Merçil, a.g.m., s. 89.

göstermişlerdir. Ancak Haçlılar kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan dolayı fırsatları değerlendirememişlerdi.⁴⁹

1.1.3.2. Danişmendliler

Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'da kendisine iktâ olarak verilen Sivas'ı ele geçiren Danişmend Gazi, Sivas merkez olmak üzere Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum'u ele geçirerek Anadolu'da ilk kurulan Türkmen beyliklerinden biri olan Danişmendlilerin temelini attı.⁵⁰ Anadolu'da kurulan beyliklerin en büyüklerinden biri olan Danişmendliler, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına büyük katkılarının yanı sıra Haçlı Seferleri sırasında Haçlıların bölgede etkilerini artırmalarına engel oldu.

Danişmend Gazi'nin ölümünden sonra yerine geçen Gümüştekin döneminde hanedan giderek daha da güçlendi. Anadolu ve Suriye Selçukluları arasındaki mücadeleden faydalanarak hâkimiyet sahasını genişleten Gümüştekin, Haçlılarla yapılan savaşlarda Türkiye Selçuklularının müttefiki olarak önemli rol oynadı. Haçlıların, 1097 yılında İznik'i kuşatması sırasında I. Kılıç Arslan'ın Haçlılar karşısında tutunamaması üzerine ona yardıma koştu. Gümüştekin 30 Haziran 1097 günü müttefik Türk ordularıyla Haçlılar arasında çıkan savaşa da katıldı, ancak bu savaş sonunda Türkler geri çekilmek zorunda kaldı.

Gümüştekin, üç yıldır kuşatma altında tuttuğu Malatya'ya şehrin hâkimi Ermeni Gabriel'in destek istemesi üzerine yardıma gelen Antakya prensi I. Bohemund'u esir ederek Türk-İslam dünyası üzerinde şöhretini artırdı. Haçlıların Türkler karşısında kesin olarak mağlup olması Avrupa'yı ayağa kaldırdı ve yeni bir Haçlı kfilesinin yola çıkmasına neden oldu. Bu Haçlı ordusu doğrudan I. Bohemund'un esir tutulduğu Danişmendli toprakları üzerine yürüdü, Merzifon-Amasya arasında 5 Ağustos 1101'de meydana gelen bu savaşta Haçlılar bozguna uğradı. Gümüştekin Gazi ve I. Kılıç Arslan ikinci bir Haçlı ordusunun Konya'ya hareket ettiği haberinin ulaşması üzerine burayı savundular ve Haçlı ordusunun geri çekilmesini sağladılar. Böylece Türk İslam dünyası Haçlı tehlikesi karşısında kendisini korudu.⁵¹ Gümüştekin'in 1103 yılında I. Bohemund'u fidye karşılığında serbest bırakması ise

⁴⁹ Ali Sevim, "Suriye Selçukluları-Haçlı İlişkileri", **UHSS23-25 Haziran 1997**, , Ankara: TTK yay., 1999, s. 112.

⁵⁰ Abdülkerim Özyayın, "Dânişmendliler", **DİA**, C. 8, İstanbul: TDV yay., 1993, s. 459.

⁵¹ Mükremin Halil Yinanç, "Danişmendliler", **İA**, C. 3, İstanbul: MEB, 1988, s. 469.

Türk İslam dünyasında hoş karşılanmadı. İbnü'l Esir'in ifadesiyle “*Gümüştekin bu hatalı hareketiyle Müslümanlara yaptığı iyiliklerin silinip yok olmasına sebep oldu.*”⁵²

Gümüştekin'in 1104'te ölümünün ardından yerine geçen oğlu Emîr Gazi döneminde de Haçlılarla mücadelelere devam edildi. Emîr Gazi başlangıçta Selçukluları metbu tanıdıysa da I. Kılıç Arslan'ın ardından ortaya çıkan iktidar boşluğunda hakimiyet sahasını genişletmeye ve Danişmendlileri eski gücüne kavuşturmaya çalıştı. Haçlılarla mücadele bayrağını ele alan Emîr Gazi 1119 yılında yedi bin kişilik bir orduyla Antakya'ya bir akın düzenlediği gibi Antakya prensi Roger'i bozguna uğrattı. 1130 yılından Ermeni Kralı I. Leon'un yardım isteği üzerine Kilikya'ya inip Anazarba'yı işgal eden Antakya prensi III. Bohemund'u yenen Emîr Gazi daha sonra tekrar Kilikya üzerine sefere çıkarak I. Leon'u yıllık vergi vermeye mecbur etti.⁵³

Emîr Gazi Urfa Haçlı kontu I. Joscelin ile de mücadelede bulundu. I. Joscelin'in Diyarbakır civarına akınlar yaparak buradaki köyleri yağmalaması, birçok kişiyi esir alması ve öldürmesi üzerine Emîr Gazi Maraş üzerinden Urfa Haçlı Kontluğu topraklarına girdi. Bu sefer sırasında I. Joscelin'in ölmesi üzerine Emîr Gazi yazdığı mektupta “*Hükümdarınızın ölümü sayesinde sizi yendiğimi söyletmek için bugün sizinle muharebe etmeyeceğim.*” diyerek geri döndü.⁵⁴ Böylece Emîr Gazi Haçlılarla yaptığı önemli mücadelelerin ardından Türk İslam dünyasında şöhreti artan isimlerden biri oldu. Danişmendli liderlerden Gümüştekin ve Emîr Gazi gibi isimler Anadolu'da Haçlılarla yaptıkları mücadelelerle onların Doğu'da daha fazla yayılmalarını engellemiş, Haçlıları baskı altında tutarak zor durumda bırakmıştır. Üstlendikleri bu misyonla Türk İslam dünyasında önemli bir yer almışlardır.

⁵² İbnü'l - Esir, a.g.e., C. 10, s. 248.

⁵³ Özaydın, a.g.m., s. 470.

⁵⁴ Safer Solmaz, “Danişmendliler”, **Türkler**, C. 6, ed. Hasan Celal Güzel ve diğ., Ankara: Yeni Türkiye Yay., s. 434.

1.1.3.3. Artuklular

XI. yüzyıl sonlarında Haçlıların, Müslümanların arasındaki siyasi çekişmelerden faydalanarak Ortadoğu'ya yerleşmesiyle başlayan Müslüman-Haçlı mücadelesinde Artuklular önemli bir görev üstlendiler. Antakya'dan güneye doğru uzanan sahil şeridine yerleşen Haçlılara karşı önemli başarılar elde ederek daha fazla yayılmalarına engel oldular.⁵⁵

Artukoğullarından Artuk Bey, Tutuşla birlikte Kudüs'ü almasının ardından 1091 yılında ölünce, oğulları İlgazi ve Sökmen Kudüs'te idareyi ele almıştı. İlk Artuklu-Haçlı münasebetleri ise 1098 yılında Haçlıların Antakya kuşatması sırasında harekete geçen Kürboğa'nın komutanlığındaki orduya Artuk Bey'in oğullarından Artukoğlu Süleyman, Artukoğlu Sökmen ve yeğeni Belek'in katılmasıyla gerçekleşmişti. Artuklu ailesi içinde Haçlılarla mücadelede ön plana çıkan ilk isim olan Artukoğlu Sökmen, şiddetli bir mücadelenin ardından Antakya önlerinde Kürboğa'nın bu ordusunun yenilmesinden sonra kardeşleriyle birlikte ortak iktâları olan Kudüs'e çekilmişti. Ancak burada da Haçlıların gelişiyle oluşan kargaşadan faydalanmak isteyen Fatimîlere şehri terk etmek zorunda kaldılar. Kudüs'ü terk etmelerinin ardından Hısn-ı Keyfâ'yı ele geçiren Sökmen, burada ilk Artuklu beyliğini kurdu. Sökmen, Haçlılarla Antakya'dan sonra 1101 yılında Seruc önlerinde tekrar karşı karşıya geldi. Çoğunluğu Ermenilerden oluşan Seruc halkının, Urfa kontu I. Baudouin'i şehre davet etmesi üzerine harekete geçen Sökmen burada gerçekleşen küçük çaplı bir mücadelenin ardından şehri Haçlılara terk etmek zorunda kaldı.⁵⁶ Seruc'daki bu mücadelenin ardından Artuklular'ın Haçlılarla en ciddi karşılaşması Harran önlerinde gerçekleşti. Artukoğlu Sökmen, 1104 yılında Harran'a büyük bir orduyla saldıran Haçlılara karşı Musul valisi Çökürmüş ile birlikte hareket etti. Müslümanların zaferiyle neticelenen bu savaş, Haçlıların dört bir yana yayılmış olan yenilmezlik efsanesine son verdi ve daha fazla doğuya yayılmalarına engel oldu. Ancak savaşın ardından Antakya ve Urfa üzerine yürüyebilecekleri halde ne Sökmen ne de Çökürmüş aralarındaki ihtilaftan dolayı bu zaferden faydalanamadılar.⁵⁷

⁵⁵ Aydın Usta, "Latin(Haçlı) Kronikleri ve Yerli Hıristiyan Kaynaklarında Artuklular", **Artuklular**, C. 1, Ed. İbrahim Özcoşar, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay., 2008, s. 59.

⁵⁶ Usta, a.g.m., s. 60; Şeymus Nayır, **Artukluların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatı**, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), İstanbul Üniversitesi S.B.E., 2010, s. 18.

⁵⁷ Nayır, a.g.t., s. 22.

Artukoğullarından Mardin ve Nusaybin emiri Artukoğlu İlgazi'nin 1119'da Tell-Afrin'de kazandığı zaferle Haçlılara büyük darbe indirdi. Haçlıların Müslümanlar karşısında Harran yenilgisinden sonra en büyük yenilgisi olarak nitelendirilen bu savaş sırasında Antakya prensi Roger öldürüldü. Müslüman kaynaklarında Tell-Afrin adıyla geçen bu savaşın yarattığı psikolojik etki Haçlılar tarafından Kan Ovası olarak anılmasına yol açtı.⁵⁸ İlgazi'nin bu büyük zafer sonrasında hareket etmekte gecikmesi, Antakya'nın fethini engellemiştir. İlgazi'nin 1122'de ölümünün ardından Haçlılarla mücadelenin liderliği yeğeni Belek'in eline geçti. Amcası İlgazi'den farklı olarak Haçlı meselesinin çözümü için önceliğin bölgedeki Müslüman emirlerin birleşmesinde olduğunu düşündü. Belek'in 1122 yılında Urfa Haçlı Kontu I. Joscelin ile Seruc yakınlarındaki mücadelede I. Joscelin Belek tarafından esir edildi. Belek I. Joscelin'in ardından Sence köprüsü yakınlarında Kudüs kralı II. Baudouin'i esir etti. İki Haçlı liderini esir etmesiyle Müslümanlar arasındaki şöhreti artan Belek, Urfa Haçlı Kontluğu ve Kudüs Krallığının varlıklarını tehdit altına sokarak Haçlılara kaos dolu bir süreç yaşattı.⁵⁹

Siyasi olarak bölgede bir denge unsuru oluşturan Artukluların, buldukları jeopolitik konumun etkisiyle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin Haçlılara karşı savunulmasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Artuklular Haçlılara karşı kahramanca mücadele ederek, İslam dünyasına şöhretlerini büyük bir hızla yaydılar..Bu şöhretin yayılmasında Artuklu beylerinden Sökmen ve kardeşi İlgazi, Belek, Çubuk, Porsuk, Timurtaş komutasındaki Türkmenlerin katkıları çok büyüktür. Yerinde yaptıkları müdahalelerle Harran ve Halep'in Haçlıların eline geçmesine engel oldukları gibi Urfa Haçlı Kontluğu'nun doğuya ve güneye doğru yayılmasını da engellediler.⁶⁰

Haçlıların Urfa ve Antakya'da devlet kurduktan sonra ilişkiler kurduğu Doğu Anadolu'da ve Suriye'nin kuzeyinde Haçlılarla yaptıkları savaşlarda dikkati çeken Türk komutanlarından ikisi Musul atabegleri Aksungur Porsukî ve İmâdeddin Zengi'dir. Sultan Muhammed Tapar'ın zamanından beri, Haçlılara karşı takip edilen, Haçlılara karşı mücadele görevinin Musul atabegleri tarafından yürütülmesi siyasetine Sultan Mahmud tarafından da devam edildi. Bu amaç doğrultusunda Aksungur Porsukî Musul atabegliğine tayin edilerek önemli bir adım atıldı.⁶¹ Irak'ta Haçlılara karşı önemli başarılar elde eden Aksungur

⁵⁸ Nayır, a.g.t., s. 31.

⁵⁹ Usta, a.g.m., s. 68.

⁶⁰ Ramazan Şeşen, "Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Siyasî ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı", **UHSS 23–25 Haziran 1997**, Ankara: TTK yay., 1999, s. 41.

⁶¹ Kayhan, a.g.e., s. 102.

Porsukî'nin en büyük başarısı Haleb'i Haçlılardan kurtararak Mezopotamya içlerine kadar yayılmış bulunan Haçlı saldırılarını, tekrar Suriye bölgesine çekmek oldu.

Aksungur Porsukî'nin ölümünün ardından ise Haçlılarla mücadele misyonu Musul atabegliğine atanan İmâdeddîn Zengi tarafından başarıyla devam ettirildi. Zengi'nin Musul valiliğine tayini siyasi sonuçları bakımından çok önemli bir olaydır. Haçlılar Zengi'den önce Müslümanlara karşı saldırı ve baskı siyaseti takip etmekteyken, Zengi'nin başarılı siyaseti neticesinde, savunma siyasetine dönmek zorunda kaldılar ve ellerindeki toprakları muhafaza etmeye çalıştılar. Zengi Suriye bölgesindeki Haçlı devletçiklerine karşı saldırı politikası izleyerek onlarla büyük bir mücadele içine girdi, buldukları yerlerde tutunmalarını imkânsız hale getirdi. Haçlılara karşı üstün bir mücadele örneği gösteren Zengi, Urfa'yı 1144 yılında ele geçirmekle Türk İslam dünyasını sevince boğarken İkinci Haçlı Seferlerinin başlamasına neden oldu.⁶²

Haçlı ordularının akın akın Anadolu topraklarına geldikleri XI. yüzyıl sonları Türklerinde Anadolu topraklarına yerleşmeye başladıkları döneme rastlamaktadır. Haçlıların kurmuş oldukları özellikle Urfa Kontluğu, Antakya Haçlı Prenslığı, Kudüs Krallığı, başta Selçuklular olmak üzere diğer Türk İslam devletleri karşısında devamlılığını sağlamak üzere büyük mücadeleler vermişlerdir. Bu dönemde Türkler Haçlılarla mücadelede önemli bir görevle karşı karşıya kaldılar. Eğer Türklerin Anadolu'da hâkimiyetleri olmasaydı Haçlılar Urfa'nın da ötesinde Ortadoğu'da da hâkim olabilecek yeterli güce sahiptiler.⁶³ Anadolu'daki Türk güçleri Haçlılara karşı giriştikleri başarılı mücadeleler ile onların daha fazla yayılmalarına engel olmuştur.

⁶² Kayhan a.g.e., s. 108.

⁶³ Mehmet Azimli, "Artukluların Kuruluşu ve İlk Artuklu Emiri Necmettin İlgazi'nin Siyasi Faaliyetleri(1106–1122)", **Artuklular**, C. 1, Ed. İbrahim Özcoşar, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay., 2008, s. 17.

1.2. Haçlılarla Ermenilerin İlk Temasları

1.2.1. Haçlı Seferleri Öncesinde Ermeni-Latin İlişkileri

Ermenilerle Latinlerin ilk ilişkileri I. Haçlı Seferi öncesine kadar gider. Bu ilişkiler siyasi boyuttan ayrı bir şekilde dini ilişkiler olarak nitelendirilebilir. Hıristiyanlığın yayıldığı ilk dönemlerde Thade ile Bartehelemy tarafından yürütülen misyonerlik çalışmalarıyla, Hıristiyanlık Armenia'nın çeşitli bölgelerine girmişti. 301 yılında ise Lusavoriç Gregor'un öğretileri doğrultusunda Hıristiyanlığı benimsemişlerdi.

Ermeniler, Hıristiyanlığı kabul etmelerinden 451'deki Kadıköy (Kalkedon) Konsili'ne kadar, bazı ayrılıkların olmasına rağmen, genel Hıristiyanlık içerisinde yer almışlardı. Kadıköy Konsili'nden önce gerçekleşen ilk üç konsilde Sasanilerle olan mücadeleleri ve tam Hıristiyanlık anlayışını oluşturmadıkları için tartışmaların dışında kalmışlar ve pek etkili olamamışlardı. Kadıköy Konsili'nde İsa'da iki tabiatın bulunduğu kararı karşısında İsa'da bir tabiatın bulunduğunu savunan Ermeniler, Monofizit görüşün temsilcisi haline gelmişlerdi. Kadıköy Konsili'nde alınan kararlara karşı çıkan Ermeniler, daha sonra Katolik ve Ortodoks olarak ikiye ayrılacak olan Hıristiyanlardan ayrılmışlar ve Gregoryen Hıristiyanlığının temsilcisi durumuna gelmişlerdi. Bu nedenle tarih boyunca hem Katoliklerin hem de Ortodoksların baskılarına maruz kalmışlardı.⁶⁴

Roma ve Bizans tarafından "Heretik" olarak nitelendirilen Ermeniler, kendi inançlarını uygularken sıkıntı yaşamaktaydılar. Haçlılar, Ermenileri Heretik saymalarına rağmen, doğu kiliselerine, Ortodoks kilisesinden daha yakın davranmaktaydı. Haçlı Seferleri sırasında Latin kilisesi ile Ermeni kilisesi ilk defa ortak bir noktada birleşti. Ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket ettiler. Haçlı Seferlerinin başlamasında gösterilen en önemli nedenlerden biri olan dinsel faktörler Ermenilerin Haçlılara daha fazla yaşamasına neden olmuştur. Gregoryen olan Ermenilerin Haçlılarla dini alanda ilişki kurmaları pek hoş karşılanmamıştı. Özellikle Gregoryen Ermeni patrikleri, Kilikya Ermenilerine Haçlılarla olan dini

⁶⁴ Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi Araştırmaları I Sempozyumu 08-09 Kasım 1996**, Ankara: Din Tarihi yay., 1998, s. 276; Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara: Ocak yay., 1993, s. 278-279.

yakınlaşmadan dolayı büyük tepkiler göstermişlerdi.⁶⁵ Ancak bu dini yakınlaşma Haçlı Seferleri süreci boyunca devam etmişti.

1.2.2. Haçlı Seferlerinin Başlamasında Ermenilerin Etkisi

Ermenilerle Latinlerin ilk siyasi ve dini ilişkileri I. Haçlı Seferleri öncesinde başlamıştır. XI. yüzyıldan önce Roma Kilisesi ile Ermeni Kilisesi arasında temasların olduğuna dair herhangi bir kayıta rastlanmamaktadır. Ancak Ermeni hacıların ve rahiplerin Roma'ya ziyaretlerde bulunduğu ve İslam fetihlerinin artmasıyla doğulu Hıristiyanların Roma'ya göç ettikleri bilinmektedir ama bunu gösteren herhangi bir belge yoktur. İlk resmi ilişkiler Papa VII. Gregory (1073–1085) döneminde gerçekleşmişti. Bu tarihten önce iki kilise arasında ilişkilerin olduğunu gösteren bir belge mevcut değildir. 1080 yılında Ermeni patrik II. Grigor V kayaser (1066–1105) Anadolu, Suriye topraklarını ele geçiren Selçuklu Türklerine karşı koymak için askeri yardım amacıyla Papa VII. Gregory 'ye başvurdu. Çünkü Papanın Doğu Hıristiyanlığını kurtarmak için bir plan hazırladığı haberini almıştı. Aynı yılın Haziranında papanın olumlu cevabı, bir mektupla Ermeni patriğin eline ulaştı. Bazı kaynaklar Ermeni patriğin, olumlu yanıt alması üzerine 1074'te Roma'ya seyahat ettiğini ileri sürmektedir. Papa VII. Gregory ile Ermeni kilisesinin temsilcileri arasında geçen görüşmeler sonrasında Roma ile Ermeniler arasında yeni bir dönem başladı.⁶⁶

1071 Malazgirt yenilgisinden sonra Türklerin durdurulamaz ilerleyişi karşısında Ermeni patrik II. Grigor V kayaser aktif olarak askeri bir politika izlemeye başladı. Akdeniz Hıristiyan dünyası içerisinde Türklere karşı ortak bir cephe oluşturmaya çalıştı. Hıristiyan kiliselerinin en üst rütbeli din adamlarına mektuplar gönderdi, Filistin, İstanbul, Mısır'daki Hıristiyan kiliselerine kişisel ziyaretlerde bulundu. Bu konuda en önemli teması Latinlerle gerçekleştirdi. II. Grigor V kayaser, Haçlı Seferleri fikrinin babası olarak kabul edilen papa VII. Gregory'e, John adında Ermeni bir rahip gönderdi. Bu rahip, daha önce Latinler ve Ermeniler arasında mevcut olan kardeş birliğini temsil etmek ve Papanın, Ermenilerin başpiskoposu olduğunu iddia etmekle görevlendirildi. Papa VII. Gregory tarafından karşılanan rahip John, ona Doğu'nun sorunları hakkında bilgi verdi. Papa VII. Gregory ise

⁶⁵ Erol Kürkçüoğlu, "I-II. Haçlı Seferlerinde Lâtin Ermeni İlişkileri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 34(5), Erzurum: Fen Edebiyat Fak. Yay., 2005, s. 87.

⁶⁶ Charles A. Frazee, "The Christian Church in Cilician Armenia: Its Relations with Rome and Constantinople to 1198", **Church History**, C. 45, (2), England: Combridge University History, 1976, s. 169; Ghazarian, a.g.e., s. 81; H. E. John Cowdrey, **Pope Gregory VII 1073-1085**, New York: Clarendon Press Oxford, 1998, s. 487.

rahip John'u Ermeni kilisesi inanç ve uygulamaları hakkında sorguladı. İki taraf arasındaki görüşmeler olumlu geçti.⁶⁷

Papa VII. Gregory'e doğu Hıristiyanlarına yardım etmek, batının problemleriyle uğraşmaktan daha sempatik gelmekteydi. Bunun için imparator IV. Henry'e(1050–1106) müracaat ederek Latinlerin menfaati için doğu Hıristiyanlarına yardım talebinde bulundu ve 50.000 kişilik bir orduyu Türkleri geri püskürtebilmek için doğuya göndermeyi önerdi. Nitekim yapılacak böyle bir yardımla yeniden Grekler ve Ermenilerle bir birlik oluşturulabilirdi, Katolik inancı kendine yayılma sahası bulabilirdi. Ancak bu fikir dönemin şartlarında karşılığını bulamadı.⁶⁸

Bu dönemde ortaya atılan Filistin'deki kutsal toprakları geri almak, Doğu'nun Hıristiyanlarına yardım etmek için tüm Latinleri birleştirerek Doğu'ya sefere çıkma fikrini ortaya atan Papa VII. Gregory'nin halefi II. Urbanus(1088–1099), I. Haçlı Seferini vaaz edendi.⁶⁹

Papa VII. Gregory döneminde iki kilise arasında yapılan görüşmeler Haçlı Seferleri sırasında oldukça fayda sağlamıştır. Ermeniler, Haçlıları oldukça iyi karşılamıştır. Haçlı Seferleri'nin başlaması ve devam etmesinde Bizans'tan çok Ermenilerin etkilileri olmuştur. Nitekim Aleksios Komnenos, Papa'dan yardım isterken doğudaki Hıristiyanlar için Haçlı Seferi düşüncesinden uzak bir şekilde tamamen kendi çıkarları doğrultusunda ücretli asker talebinde bulundu. Oysa Ermeniler gerçekten Haçlı Seferi düşüncesiyle hareket ettiler. Bu nedenle Haçlı Seferlerinin başlaması için ilk ve en önemli adımı attılar. Haçlıların, Anadolu topraklarında belirmeye başlamasıyla, onların Doğu Hıristiyanlarını kurtarmak için geldiklerine inandılar. Bu nedenle bölgede kendisini gösteren Haçlı varlığı karşısında siyasi gelecekleri konusunda büyük bir umuda kapıldılar. Bizanslıların, Haçlılara karşı kuşkulu yaklaşımlarının ve her iki taraf arasında geçmişten gelen husumetin tersine Ermeniler Haçlıların varlığını kendi amaçlarını kolaylaştırıcı bir unsur olarak gördüler. Buna karşılık Ermeniler uzun zaman Müslümanlarla birlikte yaşadıkları için Haçlılar onlara daha temkinli bir şekilde yaklaştılar.⁷⁰

⁶⁷Fraze, a.g.m., s. 168; Ghazarian, a.g.e., s. 189.

⁶⁸Fraze, a.g.m., s. 169.

⁶⁹James H. Forse, "Armenians and the First Crusade", **Journal of the Medieval History**, (17), 1991, s. 13–14.

⁷⁰Ghazarian, a.g.e., s. 189; Forse, a.g.m., s. 13; Ayan, a.g.m., s.49.

1.2.3. I. Baudouin'in Ermeni Bagrat ile Tanışması

Papa II. Urbanus'un 18–28 Kasım 1095 tarihleri arasında Clermont Konsili'nde yaptığı çağrıyla 1096 yılında Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden kontların ve düklerin önderliğinde harekete geçen Haçlı orduları, 1097 İlbaharında İstanbul'da birleşti ve Anadolu'ya geçti. Keşiş Pierre I'Hermitte önderliğinde harekete geçen Haçlı öncü birliğini beş büyük Haçlı ordusu takip etti. Dük Hugue de Vermandois, aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Bouillion, Güney İtalya Normanlarının kontu Bohemund, Toulouse kontu Etienne de Blois ve Flandre kontu II. Robert'in idaresindeki Haçlı orduları arka arkaya Bizans başkentine geldiler. Haçlı orduları 14 Mayıs 1097'de Selçuklu başkenti İznik'i kuşattı ve 6 hafta süren bu kuşatma 18 Haziran'da şehrin Bizans'a teslim edilmesiyle son buldu.⁷¹ Haçlılar, İznik önünde buldukları sırada, El-Cezire ve Kilikya'da hüküm sürmekte olan Ermeni prenslerine mektuplar göndererek, Kudüs'e gitmek üzere arazilerinden geçecekleri sırada Ermenilerin yardımlarına ihtiyaçları olduğunu belirttiler.⁷²

İznik'in Bizans'a teslim olmasından sonra Haçlılar, 26 Haziran 1097'de Anadolu'ya gitmek için İznik'ten ayrıldılar. Bizans kumandanı Tatikios'un eşliğinde Osmaneli, Eskişehir, Akşehir, Konya, Ereğli üzerinden Antakya'ya ulaşmayı planladılar. Eskişehir ve Konya'dan geçerek Ereğli'ye ulaşan ana Haçlı ordusu, bundan sonra takip edilecek güzergâh hususunu tartışıp Kayseri, Komana (Şar), Göksun ve Maraş üzerinden Antakya'ya ulaşma kararı alınca, Bohemund'un yeğeni Tankred ile Godefroi'nin kardeşi Baudouin ana Haçlı ordusundan ayrıldılar. Haçlılar o sırada Türkiye Selçuklularının hâkimiyetinde bulunan ve halkını Ermeniler ile Greklerin oluşturduğu, dostça karşılanacakları ve devlet kurmak için pek güçlük çekmeyeceklerini düşündükleri Kilikya'ya gitmeye karar verdiler. Ersan'a göre Ermeniler ile temas halinde olduğu anlaşılan Tankred, bu kararı alırken, ana Haçlı ordusuyla birlikte yola devam ettiği takdirde kendisine bir hâkimiyet sahası bulamayacağını veya bu iş için çok çaba sarf etmesi gerektiğini de göz önünde bulundurmuydu.⁷³

Haçlı liderlerinden I. Baudouin'in Ermenilerle ilk teması, İznik kuşatması sırasında tanıştığı Ermeni prens Kogh Vasil'in kardeşi Bagrat sayesinde gerçekleşti. Daha önceleri

⁷¹ Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'dan Geçtiği Yollar", **Belleten**, C. 65 (243), Ankara: TTK yay., Ankara 2002, s. 572–573; <http://rbedrosian.com/css7.htm>, (Smbat Sparapet's Chronicle).

⁷² Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 1, s. 20; Küçükspahioğlu, a.g.t., s. 28.

⁷³ Mehmet Ersan, "Birinci Haçlı Seferine Katılan Asiller Arasında Cereyan Eden Mücadeleler", **TKİD**, (2), İstanbul: TİSAV yay., 2000, s. 32–33; Küçükspahioğlu, a.g.t., s. 29; Grousset, a.g.e., s. 40-41.

imparatorluğun hizmetinde bulunmuş olan Bagrat, Bizans hapisanesinden kaçarak Haçlı ordusuna sığındı ve böylece I. Baudouin'in maiyetine girdi. Bagrat'ın verdiği bilgiler ışığında Ermeniler ve Ermenilerin Anadolu'da yaşadığı bölgeler hakkında fikir edinen I. Baudouin, Haçlı ordularının güzergâhında bulunan Ermenilerle bağlantı kurmak ve bunların yaşadığı topraklar üzerinde hâkimiyet sahası elde etme düşüncesiyle hareket etti.⁷⁴ Böylece Ermenileri kendi amaçları doğrultusunda maşa olarak kullanacaktı ve hiç bilmediği Anadolu toprakları üzerinde yabancılik çekmeyecekti.

Bagrat'ın düşünceleri ise I. Baudouin'den tamamen farklıydı. Bagrat, ailevi ilişkilerle bağlı bulunduğu ve Selçuklulara ve Bizans'a tâbi prenslikler halinde her türlü dini ve idari faaliyetlerde tamamen bağımsız olan Fırat kıyılarındaki Ermeni prensliklerine I. Baudouin'in yardımını sağlamak ve bağımsızlıklarını kazanmalarında yardımcı olmak amacındaydı. Farklı amaçlarda olsalar da I. Baudouin ve Bagrat'ın tanışmasıyla Haçlılar ve Ermeniler birbirleriyle ilgili ilk izlenimlerini elde ettiler. Bu izlenim sayesinde Haçlı Seferleri seyrini almış oldu.

1.2.4. Haçlı Liderleri Arasındaki Anlaşmazlıklar ve Ermeni Prenslarının Etkisi

Haçlıların amaçlarına ulaşmak için geldikleri Anadolu topraklarında ilk hedefleri daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik oldu. Haçlılar İznik'in alınmasından sonra Eskişehir yakınlarındaki Dorylaion Savaşı'nda Türkiye Selçuklularını tekrar yenilgiye uğrattılar ve hedeflerine ulaşabilmek için Anadolu topraklarına ilerlemeye devam ettiler. Eskişehir ve Konya'dan geçerek Ereğli'ye ulaşan Haçlı ordusu yaptıkları müzakereler sonucu Bizans komutanı Tatikios'un tavsiye ettiği Kayseri, Maraş üzerinden anti Toroslara aşır Amanos Dağlarını geçerek Antakya'ya ulaşan yolu kullanmaya karar verdiler. Böylece ordu Ermenilerin yoğunlukta olduğu yolu kullanacak ve onların desteğini alabilecekti. Haçlılar daha İznik'teyken Ermenilerle temasa geçmişlerdi. Konya çevresindeki Ermeniler aynı dini paylaştıkları Haçlılar için işbirliğine hazırı.⁷⁵

Ana Haçlı ordusu Ereğli'deyken Haçlı liderlerinden Bohemund'un yeğeni Tankred ile Godefroi'nin kardeşi I. Baudouin hâkimiyet sahası elde etmek için yabancıları oldukları

⁷⁴Ayan, a.g.m., s. 52; Holt, a.g.e., s. 34; Ersan, "Birinci Haçlı Seferine Katılan Asiller..", s. 33; Runciman, a.g.e., C. 1, s. 151.

⁷⁵Gölgesiz, a.g.t., s. 34; Ghazarian, a.g.e., s. 98.

Anadolu topraklarında kendilerine yol gösterecek ve yardımcı olacak Ermenilerin desteğini sağlamak için yarışa girdiler.

I. Baudouin, daha önce de belirttiğimiz gibi Bagrat sayesinde keşfettiği Ermenilerin desteğini bir başka Haçlı liderinin elde etmemesi için elini çabuk tutmak zorundaydı. Bu nedenle Haçlı liderlerinden Tankred, Konya Ereğlisi'ndeyken Ermenilerin yoğunlukta yaşadığı Kilikya'ya gitmek üzere ana orduyu terk etmek niyetini ilan edince I. Baudouin de aynı bölgeye gitmeye karar verdi. I. Baudouin bu kararıyla kendisinden önce bir Haçlı liderinin Ermenilerle temas kurup, onların güvenini ve işbirliğini kazanmasını engellemek istediğini açık bir şekilde göstermişti. Nitekim onun, sadece 100 şövalye ve 200 piyadeden oluşan küçük bir kuvvetle sefere girişmiş bulunan Tankred'i daha kuvvetli bir birlik, 500 şövalye ve 2.000 yaya ile adım adım takip ederek işgal ettiği Tarsus ve Adana şehirlerinden zorla, tehdit ederek çıkartması niyetini belli etmesi açısından oldukça önemlidir.⁷⁶

Konya Ereğlisi'nde ana Haçlı ordusundan ayrılarak farklı güzergâhlardan Kilikya'ya giren Tankred ile I. Baudouin Tarsus üzerine yürümüşlerdi. I. Baudouin'den üç gün önce Türk garnizonu tarafından tutulan Tarsus'a gelen Tankred, şehrin çoğunluğunu oluşturan Hıristiyan Rum ve Ermenilerin desteğiyle burayı ele geçirdi.⁷⁷ I. Baudouin üç gün sonra şehir surları önüne geldiğinde Tankred'den Tarsus'un kendisine teslim edilmesini talep etti. Bu isteğe önce sinirlenen Tankred, rakibinin üstün kuvvetini görünce şehri teslim etmek zorunda kaldı ve Adana üzerine yürüdü. I. Baudouin ise Guinemer'i Tarsus'da kendisine vekil olarak bırakıp Tankred'i izlemeye devam etti.⁷⁸

Adana'ya ulaşan Tankred karışık bir durumla karşılaşmıştı. Şehre yağma akınları yapan Lampron hâkimi Ermeni prens Oşin, orada Türklerle mücadele eden bir kuvvet bırakmıştı. Bu sırada I. Baudouin'in ordusundan ayrılarak şehre zorla girmiş olan Bourgogne'lu Welf adında bir şövalye de iç kaleyi elinde tutuyordu. Tankred yaklaşmasıyla Türkler geri çekildiler ve iç kaleyi elinde bulunduran Welf, Tankred tarafından şehrin sahibi olarak tasdik edildi. Ermeni prens Oşin ise, minnettar bir şekilde Tankred'i karşıladı ve ona tamamı Ermenilerden oluşan "*Türklerin elinden kurtulmak için dua ettiği*" Misis'e yönelmesi için ısrarlı ricalarda bulunuyordu. Oşin'in bu isteğinin altında rakibi Ruben oğlu

⁷⁶ Claude Cahen, *La Syrie du Nord à L'époque des crusades et la principauté franque d'Antioche*, Paris: Institut Français de Damas, 1940, s. 207; Ayan a.g.m., s. 52; Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, C.1, s. 7.

⁷⁷ İbnü'l - Esir, a.g.e., C. 10, s. 228; Ayan, a.g.m., 51.

⁷⁸ Ayan, a.g.m., s. 51; Runciman, a.g.e., C. 1, s. 153.

Konstantin'in yayılmayı amaçladığı nüfuz sahasına, Haçlıların daha derin bir şekilde girmeleriydi.⁷⁹ Böylece hem Haçlıları kendine müttefik edinecek hem de rakibi Konstantin'in yayılmasını engelleyebilecekti.

Oşin'in önerisi üzerine harekete geçen Tankred Ekim başında Misis'e ulaştı ve yerli Hıristiyanlar sevinçle onu karşıladılar. Tankred Misis'teyken I. Baudouin ordusuyla şehrin surları önüne gelmişti. Tankred ise I. Baudouin'e Misis'e girmeyi yasakladı ve onu Ceyhan nehrinin karşı kıyısında ordugâh kurmaya zorladı. Bununla birlikte şehirden bu ordugâha yiyecek maddeleri gönderilmesine müsaade etti. I. Baudouin Tarsus'ta bulunduğu sırada şehirde bulunan Normanlara karşı katliamda bulunmuştu. Bu nedenle başta Tankred'in eniştesi Richard olmak üzere birçok Norman, I. Baudouin'den intikam alma peşindeydiler. Bunlar Tankred'in desteğini de alarak, I. Baudouin'in karargâhına ani bir baskın yaptılar. Sayıca ve kuvvetçe üstün olan I. Baudouin'in birlikleri baskına kalkan Normanları kolaylıkla nehrin ötesine püskürttüler. Ancak Haçlıların kendi aralarındaki bu olumsuz olay Tankred ve I. Baudouin'in barışmasına sağladı.⁸⁰

Bu barışmadan sonra I. Baudouin Maraş'a yöneldi ve burayı ele geçirdi. Şehrin valisi Bizanslı bir subay olan Ermeni asıllı Tatul yetkilerini korudu. I. Baudouin burayı ele geçirerek ana Haçlı ordusunun yöneldiği Antakya'daki Türklerin alabilecekleri yardım kuvvetlerinin yolunu kesmişti.⁸¹ Aynı zamanda Ermenilerin elinde bulunduğu için nüfuz etmesi kolay olacağı bu bölgede Ermeni prensleri ile yavaş yavaş ilişki kurmaya başladı. I. Baudouin Ermenilerin çoğunlukta olduğu Kilikya bölgesini kendisine hâkimiyet sahası olarak seçerek, onların desteğini daha fazla aldı ve bölgenin siyasi yapısında büyük değişimlere yol açtı.

Daha fazla Ermeni'nin desteğini almak ve kendine hâkimiyet sahası kurma düşüncesinde olan I. Baudouin, Maraş'tan 700 kişilik bir kuvvetle Urfa'ya gitmek üzere ayrıldı ve önce Fırat nehrinin batısında kalan bölgelerde Türklerin elinde bulunan kaleleri ele geçirmeye başladı. Fakat onun bu kaleleri ele geçirmesi üç ay gibi uzun bir süre aldı. Bu kalelerde Türkler sayıca az olmalarına ve Hıristiyan halkın ihanetine rağmen, mücadeleyi elden bırakmıyorlardı. Ancak I. Baudouin, başta Bagrat olmak üzere Türklere ihanet eden Fer ve Nicusus adlarındaki diğer Ermeni prenslerinin yardımıyla önce Tell-Bâşir'i sonra

⁷⁹ Runciman, a.g.e., C. 1, s. 153.

⁸⁰ Ayan, a.g.m., s. 54.

⁸¹ Runciman, a.g.e., C. 1, s. 154.

Râvendân'ı⁸² zapt edebildi; Tell-Bâşir'i Fer'e, Râvendân'ı Bagrat'a vererek onların yardımlarını ödüllendirdi.⁸³ Kısa süre sonra I. Baudouin'in Bagrat ile arası bozuldu. Haçlılar daha henüz Tell- Bâşir'deyken, Bagrat'ın yerine I. Baudouin'in en yakın adamı olmayı planlayan Fer, Bagrat'ın gizlice Türklerle işbirliği içerisine girmiş olduğunu iddia edince kendisini riske atmak istemeyen I. Baudouin, Râvendân'a birlikler sevk etti.⁸⁴

Bagrat, askeri idaresi kendisine verilen Râvendân'a oğlunu vekil olarak bırakmış ve ona, buraya Haçlıları sokmamasını tembih etmişti. Demirkent'e göre, I. Baudouin'in Türklerden alınan toprakları Ermenilere bırakmak yerine kesinlikle kendi hâkimiyeti altına almak arzusunda olduğunu anlayan Bagrat'ın bu davranışı Râvendân kalesinin çok sarp olmasına güvenerek burada kendisine bağımsız bir hâkimiyet kurmak istediğini göstermesi açısından önemlidir. Bu sebeple, I. Baudouin'den kurtulmak için Râvendân'ın güvenilir bir sığınak olacağını düşünen Bagrat'ın bu niyetini öğrenen I. Baudouin onu derhal tutuklattı ve Râvendân'ı Haçlılara teslim etmesini istedi. Bagrat bu isteğe önce karşı koydu. Ancak yapılan işkencelere daha fazla dayanamadı ve oğluna Ermeni liderlerinden Fer ile bir mektup göndererek kaleyi Haçlılara teslim etmesini bildirdi. Sonuçta Râvendân'a bir Haçlı garnizonu yerleştiren I. Baudouin, kalenin hâkimiyetini eline aldı, Bagrat da Haçlı karargâhından kovuldu.⁸⁵ Böylece Bagrat Haçlıların gerçek amaçlarını anlayıp buna ilk tepkiyi gösteren Ermeni olmuştu. Çok geçmeden diğer Ermenilerde bunun farkına vardılar.

⁸² Râvendân kalesi hakkında Bkz., Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân" **Haçlı Seferleri Tarihi - Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, İstanbul: Dünya Kitapları, 2007 s. 87–107.

⁸³ Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân", s. 92; Mukadder Yıldız, **Fulcherius Carnotensis Birinci Haçlı Seferi Vakayinamesi(Fulcheri Carnotensis Historia Hierosoly mitana) Kitap 1.**, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), İstanbul Üniversitesi S.B.E., 2009, s. 50; Par M. Guizot, **Collection des Mémoires Relatifs A L'Histoire de France Histoire des Croisades par Albert D'Aix**, C. 20, Paris, Imprimerie de A. Belin, 1824 s.124.; Cahen, **La Syrie du Nord**, s. 210.

⁸⁴ Runciman, a.g.e., C. 1, s. 157.

⁸⁵ Guizot, a.g.e., s. 125; Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân" s. 92.

İKİNCİ BÖLÜM

2. I. HAÇLI SEFERİ SÜRECİNDE ERMENİ-HAÇLI İLİŞKİLERİ

2.1. Anadolu'da Haçlı Devletleri İle Ermeni Prenslерinin İlişkileri

I. Haçlı Seferi ordusu Bizans başkentine vardıkdan kısa bir süre sonra Anadolu'yu geçerek güneye ulaştılar. İstanbul'dan ayrılan Haçlı ordularının liderleri I. Baudouin ve Tankred arasında yolda anlaşmazlıklar çıkmış, yerli Hristiyan unsurlar olan Ermeniler ve Süryanilerle işbirliği yarışı içerisine girmişlerdi. I. Baudouin ve Tankred'in bölgeyi ve çevre halkları çok iyi tanıyan Ermenilerle yapacakları işbirliği, Anadolu'da tutunmaları açısından birinci dereceden ehemmiyet arz etmekteydi.

Bagrat'ın tavsiyesi ile doğuya yönelen I. Baudouin, Fırat kenarında kendisine ve Haçlı harekâtına fayda sağlayacak bir devlet kurmak istiyordu. Bu amacı için Urfa'dan aldığı bir davet ile Kilikya'yı terk etti. Nitekim Urfa halkının büyük çoğunluğunun Ermenilerin oluşturduğu bir şehir olduğu için çok değerliydi. Haçlı Seferlerinin ilk başladığı andan itibaren her türlü yardım ve desteği sağlayan Ermeniler Urfa'da da onu yalnız bırakmadı. Baudouin, Bagrat'ın aracılığıyla Keysun ve Ra'bân' hâkimi Kogh Vasil, Danişmentli Türkleri tarafından tehdit edilen Malatya hâkimi Gabriel ve Urfa hâkimi Toros gibi Ermeni prensleri ile bağlantı kurarak bunlarla oldukça iyi ilişkiler geliştirdi. Ermeniler için kendi topraklarında Hristiyanlık adına savaşmakta olan Haçlıların varlığı onlara arasında kalmış oldukları Türk ve Bizans hâkimiyetlerinden kurtulma şansını verebilirdi. Bunun için başta I. Baudouin olmak üzere Haçlı reislerini büyük bir umutla karşıladılar.⁸⁶

⁸⁶ Runciman, a.g.e., C. 1, s. 156.

2.1.1. Urfa Haçlı Kontluğunun Kurulmasında Ermenilerin Etkileri

Haçlı Seferleri sürecinde tarihi ehemmiyeti oldukça fazla olan Urfa, Sultan Melikşah zamanında Selçuklular tarafından fethedildi ve Philaretos'un Sultan Melikşah'ın huzuruna çıkararak hâkim olduğu bölgelerin Selçuklulara tâbi olmak şartıyla kendisine geri verilmesini istemesiyle, kendisine dirlik olarak verildi. Daha sonra Barsama, Urfa'nın yönetimini Selçuklulara bıraktı. Şehre vali olarak tayin edilen Âmid'in olumsuz tavırları halkın şikâyetlerine sebep olunca Sultan Melikşah, Bozan'ı Urfa'ya vali olarak gönderdi.(1087)Daha sonra Melik Tutuş, Bozan'ı bertaraf edip Urfa ve Harran'ı teslim aldı ve Urfa'nın idaresini Ermeni Toros'a verdi. Tutuş'un Sultan Berkayaruk ile giriştiği taht mücadelesinde hayatını kaybetmesi üzerine Toros, Urfa'ya tamamen hâkim oldu ve bir süre sonra Selçuklu hâkimiyetinden çıktı. Ancak bu durum, Urfa'nın yerli halkının büyük çoğunluğunun hoşuna gitmedi. Ermeniler dışında Hıristiyan ve Müslüman halk Ermeni azınlığın hâkimiyetini hoş karşılamadı.⁸⁷ Toros'un Urfa'daki hâkimiyeti uzun süreli olmadı. 1096 yılında başlayan I. Haçlı Seferi, Urfa Ermenilerini de önemli derecede etkiledi.

I. Baudouin'in komutasındaki Haçlı birlikleri Fırat nehrine yaklaşıncaya Ermeniler onları büyük bir ümit içerisinde karşıladı. I. Baudouin, 1098'de Tell-Bâşir'deyken Urfa'dan gelen ve şehrin ileri gelenlerinin oluşturduğu bir heyet, kendisini Urfa'ya davet etti. Demirkent, kaynaklarda bu heyetin Urfa hükümdarı Toros adına I. Baudouin'i ziyaret ettiği belirtilmesine rağmen, I. Baudouin'i Urfa'ya davet eden asıl unsurun şehrin ileri gelenleri olduğunu Toros'un ise ancak bu şehir ileri gelenlerinin baskısına boyun eğerek heyetin kendi adına gönderilmesini kabul etmek zorunda kaldığını iddia eder.⁸⁸ Nitekim Urfa halkı Toros'u sevmiyordu ve yönetiminden şikâyetçiydi. Toros ise Haçlılara güvenmemekteydi ve durumunun daha da kötüye gideceğinin farkındaydı. Toros çevresindeki Türk hâkimiyetleri arasında sıkışmıştı ve denize düşen yılanın sarılır misali Haçlılara sarılmıştı.⁸⁹ Toros büyük baskı altında olmasına rağmen hâkimiyetini hiç kimse ile paylaşmak istemiyordu. Bu arada, Demirkent'e göre, Toros, I. Baudouin'in Fırat batısındaki arazide üç aya yakın bir süreden

⁸⁷ Işın Demirkent "Haçlı Kontluğu Dönemi" **Edessa'dan Urfa'ya**, C. 2, Ankara: Atılım Üniversitesi yay., 2007, s. 119. Honigman, a.g.e., s. 144; Ersan, "Selçuklu- Ermeni İlişkileri", s. 637; Grousset, a.g.e., s. 52.

⁸⁸ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. I, s. 20.

⁸⁹ A.S. Tritton and H.A.R. Gibb, "The First and The Second Crusades from an Anonymmous Syriac Chronicle", **JRAS**, London 1933, s. 70; Urfalı Mateos, a.g.e., s. 194.

beri uygulamakta olduğu rejimden, onun işgal ettiği toprakları Ermenileri bağımsızlığa kavuşturmaktan çok kendi hâkimiyeti altına almak isteğinden emindi.⁹⁰ Buna rağmen Toros içinde bulunduğu karmaşık durumdan kurtulmanın başka bir çaresini bulamadı.

Toros, Musul Türk emiri Kürboğa'nın, Antakya'yı kuşatmadan kurtarmak için çıktığı seferde Urfa ve diğer Ermeni hâkimiyetlerinin sonunu hazırlayabilecek büyük bir ordu topladığı haberini alınca endişelenmeye başladı. I. Baudouin, Urfa ileri gelenlerinin davetleri üzerine Urfa'ya doğru yola çıktı. Fırat nehrini geçtikten sonra Samsat şehrine hakim olan Türklerinin saldırılarına maruz kalan I. Baudouin ve askerleri geceyi bir Ermeni kalesinde geçirdiler. Ermeni kalesinin ismi bilinmeyen bu hâkimi, I. Baudouin'i Türklerin kurdukları tuzaklara karşı uyardı. I. Baudouin ve adamları bu tehlikeler nedeniyle iki gün bu kalede kaldıktan sonra Urfa'ya doğru yollarına devam ettiler.⁹¹

Toros onu ücretli asker olarak kullanmak ve bol hediyelerle tatmin etmek istiyordu. Ancak I. Baudouin bundan çok daha fazlasını istemekteydi. Tell-Bâşir'deki Urfa elçilik heyetine, yapılacak teklifleri artırılabilmesi yetkisi verildi. Toros bu yetkilerle I. Baudouin'i evlat edinme ve onu Urfa'nın ortak hükümdarlığına getirmeye razı oldu. Bunun yanı sıra Ermenilerin daha ileri görüşlü olanları Haçlı liderinin Urfa'ya gelişinden endişeliydiler. Nitekim I. Baudouin'in bu isteği Ermenilerin amaçlarına uygun değildi. Bu tutuma tepkisini ilk gösteren isim Bagrat olmuştu.⁹²

I. Baudouin idaresindeki Haçlı ordusu, Urfa'ya doğru ilerlerken Ermenilerin büyük sevinç gösterileriyle karşılaşmışlardı. Bu konuyla alakalı Fulcherius şu ifadelere yer vermektedir:

Ermenilere ait köylerin önünden geçtiğimiz de haçlar ve bayraklarla bize doğru gelip uzun süredir boyunduruğu altında ezildikleri Türklere karşı kendilerini savunacağımızı orada işittiklerinde ayaklarımızı ve elbiselerimizi Tanrı aşkına en mütevazî şekilde öpmelerini görmek çok şaşırtıcı idi⁹³

⁹⁰ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C.1, s. 21.

⁹¹ İlcan Bihter Barlas, **Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Fulcherius Carnotensis Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)**, İstanbul: IQ Kültür Sanat yay, 2009, s. 74.

⁹²<http://rbedrosian.com/css8.htm>, (Smbat Sparapet's Chronicle); Jill N. Claster, **Sacred Violence: the European Crusades to the Middle East 1095–1396**, Canada: Library and Archives Canada Cataloging in Publication, 2009, s. 70.

⁹³ Yıldız, a.g.t., s. 52.

I. Baudouin, Şubat 1098'de 60⁹⁴ atlıdan oluşan bir birlikle Urfa'ya büyük sevinç gösterileri içerisinde girdi. Toros, I. Baudouin'e karşı büyük bir misafirperverlik örneği gösterdi ve kıymetli hediyeler vererek onunla ittifak yaptı.⁹⁵ I. Baudouin'in Urfa'ya gelmesiyle Ermeniler kendilerini daha güvende hissettiler. I. Baudouin, Toros'un savunmacısı olması teklifini üvey evlat olarak seçilmesi şartıyla kabul ederek ilk Haçlı devletini kurmak için adım attı. Bunun için Ermeni evlat edinme âdetine göre resmi evlat edinme töreni düzenlendi. Toros çok geniş beyaz bir elbise giydi, I. Baudouin "*baba*"sının elbisesinin altına girerek vücudunu ona yapıştırdı, sonra da "*anne*" yani Toros'un karısıyla da bu ritüeli tekrar etti. Bunu seyreden halk evlat edinilen "*oğul*" koskocaman bir adam olunca, olayın esprisiyle oldukça eğlendiler. Çünkü Ermenilerin izledikleri bu âdete göre yapılan tören gerçekte yetişkin bir adamdan ziyade küçük bir çocuğun evlat edilmesine yakışacak nitelikteydi.⁹⁶

I. Baudouin'in bu evlat edinme töreniyle beraber şehirdeki popülerliği giderek arttı ve şehirde zamanla bölücü bir siyaset ortaya çıkmaya başladı. Aslında Toros, I. Baudouin ile güçlerin birleştirerek iktidar ortağı olmaya isteksiz olsa da I. Baudouin'den beklentileri vardı. Toros dışarıdan gelecek saldırılara karşı şehri korumak ve şehirdeki konumunu güçlendirmek için I. Baudouin ile müttefik olurken, her ikisinin düşünceleri kendi çıkarları doğrultusunda birbirinden tamamen farklıydı ve kısa bir süre sonra bu durum ortaya çıktı. I. Baudouin'in Urfa'daki varlığı Toros'un ölümüne yol açtı.⁹⁷

I. Baudouin, Urfa'daki konumunu güçlendirdikten sonra ilk olarak, batı ile bağlantısını kesebilecek olan Türklerin hâkimiyetindeki Samsat üzerine yürümeye karar verdi. Urfalılar ise onun planını sevinçle desteklediler.⁹⁸ Bu sırada Gerger' hâkimi Konstantin de 50 kişiden oluşan birliğiyle Urfa'ya geldi. Birkaç gün sonra Toros, onları Samsat üzerine Emir Balduk'a karşı savaşmaya gönderdi.⁹⁹ Haçlı-Ermeni kuvvetleri Samsat'a karşı yürürken şehir dışındaki bütün yerleri yağmaladılar. 300 atlı ile savaşa girişen Türkler ile Hıristiyan askerleri arasındaki savaşta Haçlılar mağlup oldu. Türkler Haçlıları mağlup ederek Samsat'tan Til'e

⁹⁴ Fulcherius, bu şövalyelerin sayısını 80 olarak vermektedir. Bkz., Barlas, a.g.e., s. 74; Yıldız, a.g.t., s. 51; Simbat ise 180 olarak vermektedir; Bkz., <http://rbedrosian.com/css8.htm>. (Smbat Sparapet's Chronicle)

⁹⁵ Urfalı Mateos, a.g.e., s.194; MacEvitt, a.g.e., s. 67.

⁹⁶ Güray Kırpık, **Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar**, İstanbul: Selenge yay., 2009, s. 85; Claster, a.g.e., s. 70.

⁹⁷ MacEvitt, a.g.e., s. 67–68.

⁹⁸ Runciman, a.g.e., C. 1, s. 159.

⁹⁹ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 194; <http://rbedrosian.com/css8.htm>, (Smbat Sparapet's Chronicle).

kadar olan yolda bin kişi öldürdüler ve ordu geri çekildi.¹⁰⁰ Bunun üzerine I. Baudouin ve Gerger hâkimi Konstantin Urfa'ya Toros'un yanına döndüler. Ancak I. Baudouin, Samsat'a yakın olan Aziz Ioannes köyünü ele geçirdi ve Türklerin akınlarını durdurmak için şövalyelerinin büyük bir kısmını buraya garnizon olarak yerleştirdi ve yanında kalan 12 şövalye ile birlikte Urfa'ya geri döndü.¹⁰¹ Bunun sonucu Türk akınlarının azalması olarak görüldü ve Ermenilerin I.Baudouin'e karşı sempaticileri arttı.¹⁰² Zamanla I. Baudouin'inin Toros karşısında artmaya başlayan popülerliği şehirde bölücü bir siyasetin ortaya çıkmasına neden oldu.¹⁰³

I. Baudouin'in Samsat seferinden Urfa'ya dönüşünde Toros'a karşı ihanet için birleşmiş olan 40 kişi geceleyin I. Baudouin'in yanına giderek amaçlarını bildirip Urfa'yı ona teslim etme isteklerini bildirdiler.¹⁰⁴ Kısa bir süre sonra Gerger hâkimi Konstantin'in desteğiyle şehirde Toros'a karşı bir suikast planlandı. Demirkent'e göre; Urfa halkı Toros'u sevmemekte ve onun Urfa'nın bağımsızlığını korumak için yaptıklarını görmezlikten gelmekteydiler. Urfalılar ondan Ortodoks kiliseye bağlı olması ve taşıdığı unvana göre Bizans İmparatorluğu'nun bir memuru olduğu için hoşlanmıyorlardı. Onların ürünlerini ve ticari mallarını eşkıya taarruzlarından koruyamamıştı ve kendilerinden yüksek vergi almıştı. Fakat I. Baudouin ortaya çıkıncaya kadar ondan kurtulmak imkânı bulamamışlardı. Şimdi daha güçlü bir koruyucuları vardı. Buna göre bir suikast tertip ettirmek için Haçlıların onları kışkırtmasına ihtiyaçları yoktu.¹⁰⁵

1098 yılının Mart ayında kalabalık bir halk topluluğu Toros'a karşı ayaklandılar ve öncelikle ona yakın olan ileri gelenlerin evlerini yağma ettikten sonra şehrin yukarı kalesini ele geçirdiler. Halkın ayaklandığını duyan Toros, Urfa'nın doğu kapısına yaptırdığı kaleye sığındı. Ertesi gün Toros'un bulunduğu aşağı kaleye hücum edilmesi üzerine son derece güç durumda kalan Toros, isyancılara haber göndererek canına kıyılmayacağına yeminle temin ettikleri takdirde kaleyi ve şehri kendilerine vereceğini ve ailesiyle birlikte bütün mal varlığını Urfa'da bırakarak Malatya'ya gitmek istediğini bildirdi. Toros, Varak'ın ve Makenis'in¹⁰⁶

¹⁰⁰ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 194; Guizot, a.g.e., s. 129; Ayan, a.g.m., s. 57.

¹⁰¹ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 1, s. 28.

¹⁰² Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 1, s. 158.

¹⁰³ MacEvitt, a.g.e., 67.

¹⁰⁴ Abdullah Ekinci, **Ortaçağda Urfa**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2008, s. 73; Yıldız, a.g.t., s. 53.

¹⁰⁵ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C.1, S. 20–21.

¹⁰⁶ MacEvitt, a.g.e., s. 70.

haçlarını çıkardı ve I. Baudouin Saints-Apotres Kilisesi'nde Toros'a hiçbir kötülük yapmayacağına, aynı zamanda onun kendisine yazmış olduğu mektuptaki isteklerini aynen yerine getireceğine dair yemin etti. I. Baudouin'in bütün din adamlarının tasdikine arz ettiği bu yeminden sonra Toros, kaleyi bu Haçlı Kontu'na teslim etti.¹⁰⁷ I. Baudouin'in onun hayatı için teminat vermesine rağmen, Toros'un çekip gitmesine izin verilmedi. Halktan bir grup ellerinde kılıç ve sopalar ile Toros'un üzerine saldırıp onu dövdüler ve çıplak bir halde bir iple bağlayıp surun üstünden galeyana gelmiş bulunan halkın içine attılar.¹⁰⁸ Bu kalabalık ise Toros'un üzerine atılıp kılıç darbeleriyle öldürdüler ve ayaklarına ip bağlayarak şehrin sokaklarında sürüklediler.¹⁰⁹ I. Baudouin'in manevi annesi olan Toros'un karısının âkıbeti ise belli değildi.

Bütün bunlardan sonra Urfa I. Baudouin'e teslim edildi ve 1144'de İmâdeddin Zengi tarafından fethedilene kadar İslam dünyasını bölecek olan Urfa Haçlı Kontluğu kuruldu. (10 Mart 1098)¹¹⁰ Urfa Kontluğu, eski Ermeni - Bizans topraklarında I. Baudouin tarafından kurulan ilk Haçlı devleti oldu. Haçlıların efendiler olarak değil, yardımcılar olarak talep edildi. Ancak Urfa'ya yardımcı olarak çağrılan I. Baudouin Urfa'nın efendisi olarak varlığını sürdürdü.¹¹¹

I. Baudouin'in yönetimi ele geçirmesinin ardından Haçlılar tarafından görevlerinden atılacak ve yerlerinden sürülecek olan ve Ermeni prensleri daha önce Bizans devlet yönetiminde yer aldıkları için ve Ortodoks inancını kabul ettiklerinden Ermeni halk tarafından sevilmiyorlardı. Toros ve Gabriel gibi önceki Bizans devlet memurları, Fırat kıyılarında Ermeni bağımsızlığını korumak için yeterli derecede idare tecrübesine sahip kişilerdi. Ancak Ermeni halkının Bizans'a karşı duydukları kine karşılık Haçlılara karşı duydukları aşırı güven, onları sonu bilinmeyen bir karanlığa sevk etmeye yetti.¹¹² Bu sonsuz güven ilk olarak Toros'u yerinden ve hayatından etti.

¹⁰⁷ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 195; Tritton and Gibb, a.g.m., s. 71; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 55.

¹⁰⁸ Tritton and Gibb, a.g.m., s. 71.

¹⁰⁹ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 195; <http://rbedrosian.com/css8.htm>, (Smbat Sparapet's Chronicle);Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 55; Cahen, **La Syrie du Nord**, s. 210-211.

¹¹⁰ Birsal Küçüksipahioğlu, "Haçlı Devletleri", **Türkler**, C. 6, ed. Hasan Celal Güzel ve diğ., Ankara: Yeni Türkiye yay., 2002, s. 687.

¹¹¹ Claude Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, (Çev. Mustafa Daş), İstanbul: Yeditepe yay., 2010, s. 100.

¹¹² Runciman, a.g.e., C. 1, s. 159.

2.1.2. Urfa Haçlı Kontu I Baudouin ile Ermeni İlişkileri

I. Baudouin'in Toros'u bertaraf ederek Urfa Haçlı Kontluğu'nu kurarken, bu kontlukta hiçbir zaman Haçlılar halk olarak yerleşemedi. İtalyan tüccarların ve hacıların yardımını alamayan I. Baudouin'in emrindeki Frank askeri birlikleri de sayı bakımından azdı. Bu nedenle hizmetinde bulunan Ermenilerin desteğine muhtaçtı. Aslında I. Baudouin, Urfa'daki Ermeni toplumunun varlığından memnun değildi. O sadece askeri ve mali açıdan kendi amaçları doğrultusunda Ermenileri kullanmak istiyordu.¹¹³ Buradaki Ermeniler arasından kendilerine güvenebileceği birçok kimseleri buldu. Maddi durumu ise büyük kısmıyla Bizans döneminden kalan ve Toros'un aldığı vergilerle takviye ettiği büyük bir hazinenin iç kalede ele geçirilmesiyle daha da düzeldi. Bu hazine I. Baudouin'e kuvvetli bir destek sağladı.

I. Baudouin'in başarılarının duyulması üzerine, Antakya önündeki haçlı ordusuna destek için yola çıkmış bulunan birçok batılı şövalye, onun başarılarından pay almak için anayolda fikir değiştirerek Antakya yerine Urfa'ya yöneldi. Antakya kuşatmasında yer alan birçok şövalye de buradan ayrılp I. Baudouin'e katılmaya başladı. I. Baudouin bunları hazinesinden ayırdığı değerli armağanlarla mükâfatlandırdı ve Urfa'da kalmaları için Ermeni zenginlerinin kızları ile evlenmeye teşvik etti. Dul ve çocukları ölmüş bulunduğu için yalnız kalmış olan bir Ermeni kadınla da örnek teşkil etmek için evlendi. Böylece Haçlıların Ermeni soyluların kızlarıyla evlenmeleriyle yeni bir sosyal tabaka oluştu. Haçlılar bu durumdan bölgede etkilerini arttıracak ve Ermeni toplumuyla bağlarını güçlendirecek imtiyazlar kazandı.¹¹⁴

I. Baudouin de bölgeye yerleşmeye başlayan Haçlılara örnek teşkil etmek için Urfa şehrinin on iki eşrafının tavsiyesi ile dul ve çocukları ölmüş asil bir Ermeni kadınla evlendi. Bu kadın dağlarda birçok kale ve müstahkem mevkie sahip olan ve bütün mülklerine I. Baudouin'i varis olarak kabul eden Taphnuz adlı bir Ermeni prensin kızıydı. Taphnuz Gerger hâkimi Konstantin'in akrabasıydı ve İstanbul ile bağlantıları vardı. Runciman, onun Maraş valisi olan ve I. Baudouin için ittifakı değer taşıyacak olan Tatul ile aynı şahıs olmasını mümkün görmektedir.¹¹⁵

¹¹³ MacEvitt, a.g.e., s. 70.

¹¹⁴ Runciman, a.g.e., C. 1, s. 160; Claster, a.g.e., s. 122.

¹¹⁵ Guizot, a.g.e., s. 142; Runciman a.g.e., C. 1, s.160.

Taphnuz bu evliliğin karşılığında, askerlerinin ücretini ödemesi ve ülkeyi Türk akınlara karşı savunması için damadı I. Baudouin'e altmış bin Bizans altını vermeyi vaat etti, ancak bunun 7.000'ini ödedikten sonra geri kalanının ödemesini ise sürekli erteledi. Muhteşem bir ihtişamla gerçekleşen düğünün ardından, Urfa'nın eşraf heyeti, Taphnuz'un memleketin durumu üzerine I. Baudouin ile sürekli fikir alışverişinde bulunması kararını aldı.¹¹⁶ Ancak bu fikir alışverişine pek fırsat olmadı.

Urfa'ya gelen Haçlıların yaptıkları bu evlilikler kontluğun Ermenilerle ilişkilerini pekiştirdi. Daha sonraları Urfa'nın Ermeni-Frank karakteri, Kudüs Krallığına yarı Ermeni bir kraliçe verdi.¹¹⁷ I. Baudouin'in Ermeni unsuruna karşı samimiyetsizliği ise onun ana Haçlı ordusundan kuvvetli takviyeler almasıyla su yüzüne çıktı. Her ne kadar kendisi ve adamları Ermeni kızlarıyla evlense de aslında onlardan nefret ederek yaşayan I. Baudouin, ana Haçlı ordusundan sağladığı kuvvetlere güvenerek, devlet yönetiminde yüksek makamlara yerleşmiş olan Ermenileri bu makamlardan uzaklaştırmaya başladı. Bu durum Ermenilerin ona karşı cephe almasına ve muhalif bir grubun ortaya çıkmasına neden oldu.¹¹⁸

Haçlıların durmadan Urfa'ya yerleşmeleri yavaş yavaş Ermeniler için ağır bir yük olmaya başladı. Urfa Ermenileri için bunlar, halkın üzerine hâkimiyet kurmaya çalışan ve halkın rahatını bozan misafirlerdi. Urfa Ermenileri Toros'un ortadan kalkmasıyla her şeyin değişeceğini umuyordu. Ancak durumları daha da kötüye gitti. Urfa halkının ödemekle yükümlü oldukları vergi Toros zamanıkiyle eşdeğerdeydi. Aynı zamanda Urfa'ya gelen Haçlılara Ermeni toprakları ve çiftlikleri ikta olarak veriliyordu. Ermeni köylüler batının daha sert olan feodalite kurallarından oldukça rahatsızlardı.¹¹⁹ Bunun yanı sıra Urfa'nın on iki eşrafı, Antakya ve diğer yerlerdeki Haçlıların Urfa'ya koştuğunu ve bunların her türlü faaliyet ve sanat bakımından kendilerinden çok üstün olduğunu, I. Baudouin'in onların tavsiyelerini yerli eşrafın düşüncelerine tercih ettiğini, ülkenin bütün işlerini onlara danıştığını, yerli asalet sınıfı ile bunların fikirlerine eskiden olduğundan daha az kıymet verdiğini gördüler. Bunun üzerine içlerinde başta I. Baudouin olmak üzere Haçlılara karşı

¹¹⁶ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C.1, s. 54; MacEvitt, a.g.e., s.70.

¹¹⁷ Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, s. 96.

¹¹⁸ Küçüksipahioğlu, a.g.m., s. 687.

¹¹⁹ Ayan, a.g.m., s.59.

nefret uyandı. Şehri ele geçirmesinde I. Baudouin'e verdikleri destekten dolayı pişman oldular ve ondan kurtulmak için bir suikast tertiplemeye karar verdiler.¹²⁰

Ermeniler, tüm bu olanlar üzerine Türklere elçiler gönderdiler. Ermeniler, I. Baudouin'i ve adamlarını öldürmeyi veya şehirden kovmayı tasarlamaya başladılar. Bu meseleyi sık sık aralarında yaptıkları toplantılarda görüşürken yaptıkları gizli toplantılarda içlerinde I. Baudouin'e karşı büyük bir sadakat ile bağlı olan Enzhu adında bir Ermeni, Kont'a, bu suikast planını ve tertipleyenleri bildirdi. Enzhu, I. Baudouin'e ve adamlarına şehir kapılarını suikastı tertip edenlere ve ani bir Türk baskınına karşı emniyete almasını önerdi.¹²¹ I. Baudouin'in kayın pederi Taphnuz bu sırada Urfa'da bulunuyordu. Suikastçılar onu I. Baudouin'in yerine geçirmeyi veya I. Baudouin'le idareyi paylaşmasını istiyorlardı. Bu haber üzerine I. Baudouin derhal harekete geçti.¹²² I. Baudouin adamlarıyla birlikte bütün bu suikastçıları yakalatıp hapse attırdı. Bunların mal varlıklarına el koydu. Ele geçirdiği bu mal varlığından kendi adamlarına yaptıkları hizmet için, büyük bir ücret ödedi. Bundan birkaç gün sonra yakalanan suikastçılar, canlarının bağışlanması ve kendilerine bir şey yapılmaması için yalvarıp yakardılar, özür dilediler ve serbest bırakılmaları karşılığında küçümsenmeyecek hediyeler teklif ettiler. Ancak I. Baudouin tutuklananların şato ve kalelerinde gizledikleri büyük hazinelere sahip olduklarını öğrendi. Bu nedenle teklif edilen hediyelerle yetinmeyerek taleplerini arttırdı. I. Baudouin, sadece Frank asilzadelerine değil, askerlerine de vermiş olduğu çok fazla ücret ve büyük hediyeler yüzünden maddi sıkıntıda olduğu için tutukluların serbest bırakılması karşılığında para kabul etmeye razı olduğunu bildirdi. Sadece suikastı asıl düzenleyenlerden ikisinin fidyelerini kabul etmeyerek bunların gözlerine mil çektirdi. I. Baudouin, suikasttan haberdar olan halktan birçoklarının da burunlarını, ellerini ve ayaklarını kestirdi ve bunları şehirden kovdu. Serbest bırakılan şehir eşrafından her birisinden yirmi-otuz ve altmış binden az olmayan miktarda Bizans altını, katırlar, atlar, gümüş kaplar ve birçok ziynet eşyası I. Baudouin'in hazinesine girdi. Suikastçılarla bağlantısı ispatlanamayan Taphnuz ise kendisine de aynı cezaların verileceğini düşünerek dağlarda bulunan müstahkem kalelerine kaçtı ve bir daha geri gelmedi.¹²³

¹²⁰ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C.I, s. 57.

¹²¹ Demirkent, a.g.e., s. 57.

¹²² Ayan, a.g.m., s. 59.

¹²³ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 1, s. 58.

2.1.3. Antakya Haçlı Prenslığı'nin Kurulması ve Ermeni Prenslikleri ile İlişkileri

2.1.3.1. Antakya Kuşatması

1096 yılının Aralık ayında İstanbul'da toplanan Haçlı orduları, Türkiye Selçukluların başkenti İznik'i ele geçirmelerinin ardından Antakya'ya doğru yola koyuldular. Antakya Hıristiyan nüfusun yoğunlukta olduğu bir şehirdi ve Kudüs'e giden yolda ele geçirilmesi Haçlı harekâtına önemli bir fayda sağlayabilirdi.

Antakya, 1085 yılında Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından Bizans'ın Ermeni valisi Philaretos'dan alınmıştı.1086'da Süleymanşah'ın Tutuş'a yenilerek ölmesiyle Tutuş'a bağlandı. Ancak Antakya, Haçlıların gelişinden önce Melikşah'ın tayin ettiği Yağısıyan adlı bir bey vasıtasıyla doğrudan sultanın elinde idi. 1092'de Melikşah'ın ölümüyle Yağısıyan Tutuş'a bağlandı. Tutuş'un Irak seferinde ölmesi üzerine de Tutuş'un oğlu Haleb atabegi Rıdvan'a bağlanan Yağısıyan, Haçlılar Antakya'ya ulaştıklarında Rıdvan'a bağlı askeri vali konumundaydı.¹²⁴

Antakya valisi Yağısıyan, Haçlıların Antakya'ya yürüdükleri haberini alır almaz savunma hazırlıklarına başladı. Yağısıyan, Haçlıların, Antakya'yı ele geçirmeden Kudüs'e gitmeyeceğini tahmin ediyordu. Çünkü Antakya, Anadolu'yu Suriye ve Filistin'e bağlayan yol üzerinde bulunuyordu. Haçlılar burayı ele geçirmeden Filistin'e yürümeyi akıllarından geçiremezlerdi. Bu durum onu oldukça endişelendirmişti. Bunun için tedbirler almaya başladı. Bir yandan surları tamir ederken, bir yandan da tehlike olarak gördüğü şehirdeki Grek ve Ermeni halkı surların dışına çıkardı.¹²⁵ Yağısıyan, bu önlemlere ek olarak Haçlılara karşı büyük bir güç olarak karşı koyabilmek için oğlu Şemsü'd-Devle'yi Selçuklu sultanı Berkyaruk, Haleb meliki Rıdvan, Dımaşk meliki Dukak ve atabeg Tuğtekin'e, Humus emiri Cenâhu'd - Devle Hüseyin'e, Mirdâsî emiri Vessâb b. Mahmud'a ve Benû Kilâb kabilesi reislerine, İslam dünyasını birleştirebilmek için gönderdi. Diğer oğlu Muhammed'i de Musul hâkimi Kürboğa, Seruc hâkimi Sökmen b. Artuk, Sincar hâkimi Arslantaş, Samsat hâkimi

¹²⁴ Kırpık, a.g.e., s. 86; Halil Salihlioğlu, "Antakya", **DİA**, C. 3, İstanbul: TDV yay., 1991, s.230; Küçükspahioğlu, a.g.t., s. 32.

¹²⁵ Ali Sevim, **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, Ankara: TTK yay., 1989, s. 100; Runciman, a.g.e., C. 1, s. 164.

Süleyman b. İlgazi'ye göndererek Haçlılara karşı yardım istedi.¹²⁶ Böylece bütün Türk ve İslam dünyasını Haçlılara karşı cihata davet etti.

Haçlı ordusunun büyük bir kısmı I. Bohemund'un liderliğinde 21 Ekim 1097'de Antakya surları önüne ulaştılar. Antakya'nın çok güçlük ve geniş surlar ile korunuyor olması nedeniyle Haçlılar kuşatma sırasında büyük güçlükler yaşayacaklardı.¹²⁷ Anna Komnena, ünlü eseri *Aleksiad'da* Antakya'nın Haçlılar tarafından kuşatılmasını şöyle anlatmıştır:

Latinler, yanlarında Rum ordusuyla, "Hızlı yol" denen yoldan Antakya'ya vardılar; surların yakınında, hendekle çevrili bir konaklama yeri hazırlayıp, yüklerini oraya yıktılar ve kenti kuşatmaya koyularak, kuşatmayı üç ay boyunca sürdürdüler. Başlarına gelecek olanları düşünerek korku içinde olan Türkler, Horasan sultanına başvurup Antakya savunucularını güçlendirmek ve kuşatmayı sürdüren Latinleri kovalamak için yeteri kadar adam göndermesini istediler.¹²⁸

2.1.3.2. Ermenilerin Haçlılara Erzak Yardımı

Haçlılar, Kudüs yolunda kendileri için stratejik açıdan oldukça önemli olan Antakya'nın kuşatması sırasında büyük güçlükler yaşamaya başlamışlardı. Sağlam surlarla çevrilmiş olan Antakya, Türkler tarafından iyi savunuluyordu ve Antakya'yı savunan Türk kuvvetlerin sayısı 5000 civarındaydı. Haçlılar, Cenovalıların takviyesi, bir İngiliz filosunun ve o sırada Kıbrıs'ta bulunan Kudüs patriğinin yardımlarına rağmen aylarca süren kuşatmadan sonuç alamadılar.¹²⁹ Şehrin kuşatması uzadıkça Haçlı ordusunun sayısı açlık ve kaçaklar yüzünden azaldı.¹³⁰ Şövalyeler, Asi nehrinin kuzeyinde kendi ordu yapılanmalarına uygun bir şekilde kamplarını kurdular. Şehrin tam kuşatılmamış olmaması nedeniyle, Türk garnizonunun dış dünyayla olan bağlantısı devam ediyordu. Hatta atlarını surların dışına çıkararak otlatıyorlardı. Bir ayda Kudüs'e ulaşmayı planlayan Haçlılar, kuşatmanın uzamasıyla Antakya önlerinde oyalanacaklarını anlamışlardı. 1097 yılı sonlarına gelindiğinde, kalabalık Haçlı ordusunun erzakı bitti ve açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Yiyecek yokluğu dayanılamayacak bir hal aldı. Atları, eşekleri, köpekleri, fareleri, hayvanların

¹²⁶ Gölgesiz, a.g.t., s. 39; Yıldız, a.g.t., s. 57.

¹²⁷ Streck, "Antakya", İA, C. 1, İstanbul: MEB, 1940, s. 457.

¹²⁸ Anna Komnena, *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Aleksios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp yay., İstanbul 1996, s. 333.

¹²⁹ Fulcher of Chartes, *Chronicle Of The First Crusade*, (Translated by: Martha Evelyn), London: Oxford University Press, 1941, s. 42.

¹³⁰ Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarih, Siyaset Teşkilât ve Kültür*, s. 154.

derilerini yiyen Haçlı ordusunda, hastalıklar ve ölümler artmaya başladı.¹³¹ Zor durumda kalan Haçlıların yardımına Ermeniler koştu. Esasen Ermeniler de, Türklere ve Müslümanlara karşı kendilerinin koruyucusu olarak gördükleri Haçlılara her türlü yardıma hazırdılar.¹³² Bu sırada Amanos dağlarında yerleşmiş olan toplulukların çoğunluğunu Ermeniler oluşturmaktaydı. Antakya'nın içinden kaçarak gelen bir takım Ermeni ve Rum, şehirdeki iç durum hakkında Haçlılara ayrıntılı bilgi vermekteydiler.¹³³ Nitekim Toros dağlarında bulunan Ermenilere haberciler gönderilerek yardım istenmesi üzerine burada bulunan prensler yani Ruben'in oğlu Konstantin, Bazuni ve Oşin, Frank askerlerinin bütün ihtiyacını temin edecek miktarda yiyecek gönderdiler. Karadağ manastırlarının rahipleri de yiyecek göndererek onlara destek oldular.¹³⁴ Böylece Ermenilerin yaptığı erzak yardımıyla Haçlılar büyük bir tehlikeyi atlattılar. Yine kuşatma öncesinde Yağsıyan'ın şehirden çıkardığı nüfusun neredeyse tamamını oluşturan yerli Hıristiyan halktan özellikle Ermeniler, erzak konusunda Haçlılara büyük katkı sağladı.¹³⁵ Cıvarda yerleşmiş olan Ermeni ve Süryani Hıristiyanlar buldukları ne varsa yolluyorlardı. Runciman'a göre, Ermenilerin bu yardımları ise kazanç gayesi taşımaktaydı. Nitekim “*bir eşek yükü yiyecek maddesinden sekiz Bizans altını*” talep etmekteydiler.¹³⁶

Yiyecek yokluğu sebebiyle hastalıkların ve ölümlerin baş gösterdiği Haçlılar Ermenilerin getirdiği gıda maddeleri sayesinde bu büyük tehlikeyi atatabildiler ve Antakya kuşatmasını devam ettirdiler. Nitekim Papa VIII. Gregor (1118–1121) “*Hiçbir millet Ermeniler kadar kendi ihtiyarıyla Haçlıların imdadına koşmamıştır. Ermeniler Haçlılara at silah ve zahire vermişlerdir*” diyerek Haçlıların ayakta kalabilmelerini Ermenilere borçlu olduğunu ifade etmektedir.¹³⁷ Nitekim Ermenilerin yaptıkları yardımlarla yiyecek sıkıntısının atlatılmasının ardından Antakya kuşatması bir neticeye ulaşacaktı.

¹³¹ Yıldız, a.g.t., s. 61.

¹³² Mehmet Ersan, “Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, İstanbul: Kubbealtı Akademi ve Sanat yay., 1996, s. 137.

¹³³ Kırpık, a.g.e., s. 88.

¹³⁴ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 193; Ersan, “Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine”, s. 137; <http://rbedrosian.com/css.7htm>.(Smbat Sparapet's Chronicle).

¹³⁵ Aydın Usta, **Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, İstanbul: Yeditepe yay., 2008, s. 71.

¹³⁶ Runciman, a.g.e., C. 1, s. 170.

¹³⁷ Forse, a.g.m., s. 17.

2.1.3.3. Antakya'nın Düşmesi

Açlık tehlikesini atlattıktan sonra Haçlılar, 1098 yılının Nisan ayında Antakya'yı ele geçirmek için ilk önemli girişimlerini yaptılar. Asi nehrinin güney tarafından geçerek şehirden giden yol üstündeki bir köprübaşına mevzilendiler ve şehrin dış dünyayla olan ilişkisini kestiler. Bir süre sonra Antakya'da yiyecek kıtlığı başladı. Tüm bunlara rağmen Yağısıyan'ın esas umudu, Musul ve Haleb'ten gelecek büyük İslam ordularıydı. Musul Atabeği Kürboğa büyük bir orduyla Antakya'ya doğru yola çıkmıştı. Şamlı Dukak'ın ve Halebli Rıdvan'ın orduları da Kürboğa'ya katıldılar. İbnü'l-Esir'e göre, Kürboğa'nın geldiği haberi erzak sıkıntısı çeken Haçlıların korkuya kapılmalarına neden olmuştu.¹³⁸ Ancak Haçlıların yardımına bu kez bir başka Ermeni koştı. Antakya'nın düşmesini sağlayan Ermeni, burçlardan birinin komutanı olan Firuz'du. Antakya bir Ermeninin ihaneti sonucunda Haçlıların eline geçti. Demirkent, İkiz Kız Kardeş kulesinin muhafızı olan Firuz'un aslında intikam peşinde olduğunu söylemektedir. *"Firuz bir süre önce erzak istifçiliği yapmakla suçlanarak Yağısıyan tarafından para cezasına çarptırıldığı için şimdi intikam peşindeydi."*¹³⁹ Haçlılar, Abû'l-Farac'da ve İbnü'l-Esir'de *"Ruzba"*¹⁴⁰ adıyla belirtilen ve Kaşkaruf vadisi üzerindeki kaleyi muhafaza eden Firuz ile gizli bir anlaşma yaptılar; ona altın, gümüş ve ikta vermeyi vaat ettiler.¹⁴¹ Firuz bu teklifi kabul etti ve bir plan yaptı. Bu planı İbnü'l-Esir şöyle anlatmaktadır:

Dışarıdan bana gizlice işaret verirsin, ben hemen bu küçük burcu sana teslim ederim; yalnız sen ve buyruğundaki askerler, elinizin altında ip merdivenlerle hazır olun. Ancak sizin hazır olmanız yetmez; bütün ordu silah başı etmiş bulunmalı ta ki dehşete düşecek Türkler, sizin surlara tırmanışınızı görüp, savaş naralarınızı duyar duymaz hemen kaçmaya koyulsunlar.¹⁴²

Fulcherius Carnotensis ise Firuz'un Antakya'yı Haçlılara teslim etmesini tamamen başka bir sebebe bağlamaktadır. Konuyla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

¹³⁸ İbnü'l-Esir, a.g.e., s. 229; Kırpık, a.g.e., s. 88.

¹³⁹ Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, İstanbul: Dünya yay., 1997, s. 41; Küçüksipahioğlu, a.g.t., s. 33.

¹⁴⁰ İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 10, s.229; İbnü'l-Esir ayrıca bu Ermeninin zırh ustası olduğunu da ilave etmektedir. Gregory Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. 2, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara: TTK yay., 1999, s. 339; Süryani Mihail, Vakayinamesinde, şehri teslim edenin iki Ermeni kardeş olduğunu kayıt etmekte ve bunların isimleri hakkında bilgi vermemektedir. (Süryani Mihail, a.g.e., s. 41.)

¹⁴¹ İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 10 s.229; Abû'l-Farac, a.g.e., C. 2, s. 339.

¹⁴² Anna Komnena, a.g.e., s. 334.

Bir gün İsa şehirdeki Ermeni dönmesi bir Türk'e göründü ve şöyle dedi, "Kalk, sen uyuyan! Sana şehri Hıristiyanlara geri vermeni buyuruyorum." Bu adam yaşadığı anın gerçekliğinden şüphe ettiğinden ilk başta olayı gizli tuttu. Fakat İsa tekrar görünüp, "Şehri benim için Hıristiyanlara geri ver, bunu sana emreden ben İsa'yım" deyince ne yapacağını şaşırarak adam Antakya emirine gidip başına gelenleri anlattı. Emir ise onu şöyle cevapladı, "Salak adam, sen bir hayalete mi itaat ediyorsun?" Bunun üzerine adam sessiz kaldı. İsa ona tekrar görünerek bu kez de, "Sana emrettiğimi neden yapmıyorsun? Tereddüt edeceğin bir şey yok ki bunu sana emreden ben İsa'yım" dedi. Tüm bunlar üzerine artık kuşkusu kalmayan adam şehri teslim etmek için adamlarımızla gizli bir plan yaptı.¹⁴³

Anna Komnena ise konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

O sırada hisar surlarının Bohemond'a düşen bölümüne üstten bakan burçta bir Ermeni vardı. Bu kişi ikide birde surun üzerindeki yan duvardan aşağıya doğru eğilip bakındığı (ve Franklarla konuştuğu için) Bohemund okşayıcı laflarla ve bir sürü çekici vaatle, onu kenti teslim etmeye razı etti. Ermeni ona Sen ne zaman istersen dedi. dışarıdan bana gizlice işaret verirsin, ben hemen küçük burcu sana teslim ederim; yalnız, sen ve buyruğundaki askerler, elinizin altında ip merdivenlerle hazır olun. Ancak, sizin hazır olmanız yetmez: bütün ordu silah başı etmiş bulunmalı; ta ki, dehşete düşecek Türkler, sizin surlara tırmanışınızı görmek görüp, savaş naralarınızı duyar duymaz hemen kaçılsunlar.¹⁴⁴

Antakya kuşatmasını sürdüren Haçlı lideri I. Bohemund bir süre Firuz'la yaptığı bu anlaşmadan kimseye bahsetmedi. Daha önce Türkiye Selçukluları'ndan alınan İznik'in Bizans İmparatoru Aleksios'a tesliminin ardından, imparator Pelakanon'daki karargâha Haçlı reislerini toplamıştı. İmparator burada hem Haçlılara göz kulak olmak hem de onların ele geçirdiği yerleri Bizans adına alıkoymak için Tatikios adlı bir komutanı görevlendirmişti. Ancak Kürboğa komutasındaki Türklerin Antakya'ya ulaşmakta olduğu haberi gelince, ant içerek Bizans imparatoruna verdiği sözü tutmak istemeyen ve Antakya'yı ele geçirincede Tatikios'a teslim etmek istemeyen Bohemund, Tatikios'u uzaklaştırmak için bir takım entrikalara girişti. Bohemund, Tatikios'a İmparatorun sultanla anlaşmış olduğunu ve Horasan'dan gelen orduyu imparatorun gönderdiğini ve diğer Haçlı reislerinin kendisini öldürmek için

¹⁴³ Barlas, a.g.e., s. 82.

¹⁴⁴ Anna Komnena, a.g.e., s. 334.

hazırlık yaptığını söyleyerek Tatikios'un Antakya'dan uzaklaşmasını sağladı. Tatikios ise Antakya'dan Kıbrıs'a geçti.¹⁴⁵

I. Bohemund, Tatikios engelini aştıktan sonra Ermeni Firuz'la anlaşmaları gibi kalenin kapıları 3 Haziran 1098 gecesini açıldı. Demirden sırıklar uzatıldı ve bunların üzerinde bir kule oluşturular. Foulque de Chartes kumandasında altmış şövalye birbiri arkasından kuleye tırmandı. Bunlar yukarıda surun üst tarafında bulunan bir pencereden Firuz'un korku içinde kendilerini bekledikleri bir odaya girdiler. Oraya girenlerin sayısı Firuz'a az göründü. Rumca: "Eyvah pek az Frank var" diye bağırarak I. Bohemund'un nerde olduğunu sordu.¹⁴⁶ Sayıları 500'e ulaşınca trampet çaldılar.¹⁴⁷ Zor durumda kalan Türkler ana kapıdan kaçtılar. Türklerden, iç kaleyi savunan çok az kişi kaldı. Firuz'un ihaneti sonucunda Antakya Haçlıların eline geçti. Şehirde bulunan Rum ve Ermeniler, Haçlılarla işbirliği yapmakta ve ellerine geçirdikleri Türk kadın, çocuk ayırt etmeden öldürmekteydiler. Bu öldürülenler arasında Firuz'un kardeşi de vardı. Karışıklık içinde birçok Hıristiyan da ölüp gitti.¹⁴⁸ Yağısyan ise otuz kişi ile beraber Haleb yolundan kaçarken, Haçlılarla savaşmadığı ve ailesini, çocuklarını ve Müslümanları bırakıp kaçtığı için pişman oldu. Başına gelen bu felaketin şiddeti nedeniyle bayılıp atından düşerek ağır bir şekilde yaralandı, adamları da onu kendi haline bıraktılar.¹⁴⁹ O sırada ormanda odun kesmekte olan bir Ermeni, onun başını keserek Bohemund'a getirdi.¹⁵⁰

Kürboğa'nın ordusu ise her şey olup bittikten üç gün sonra Antakya'ya ulaşarak şehri kuşattı. Ancak bu 400.000¹⁵¹ kişilik büyük Müslüman orduları, Antakya'ya ulaştığında şehrin Haçlılar tarafından işgal edilmiş olduğunu gördüler.¹⁵² Gerçekte Kürboğa'nın ordusunu engelleyen, Urfa kuşatması idi. Haçlılar Kürboğa'nın birliklerini kolayca mağlup etmeyi

¹⁴⁵ Anna Komnena, a.g.e., s. 334; Gölgesiz, a.g.t., s. 43.

¹⁴⁶ İbnü'l-Kalânîsî, **The Damascus Chronicle Of The Crusades**, (İng. Çev. H.A.R. Gibb), London: Burleigh Pres, 1932, s. 45 ;İbnü'l - Esir, a.g.e., C. 10, s.229; Urfalı Mateos, a.g.e., s.196; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 339; Runciman, a.g.e., C. 1, s. 179.

¹⁴⁷ Anna Komnena, a.g.e., s. 334-335.

¹⁴⁸ Runciman, a.g.e., C. 1, s. 180; Usta, a.g.e., s. 56; Cahen, **La Syrie du Nord**, s. 215; Kürçüoğlu, a.g.m., s. 90.

¹⁴⁹ *Azîmî, Tarihi'nde Yağısyan'ın kaçarken yolda susuzluktan öldüğü bildirilmektedir. (Azimî, **Azîmî Tarihi Selçuklular ile İlgili Bölümler, (H. 430-538=1038/39-1043/1044)**, (Çev. Ali Sevim), Ankara: TTK yay., 2006, s.31.)*

¹⁵⁰ İbnü'l - Esir, a.g.e., C. 10, s. 230; Mateos, a.g.e., s. 197; İbn Kesir, **El-Bidâye ve'n Nihâye**, C. 12, (Çev. Mehmet Keskin) İstanbul: Çağ yay., 2000, s. 303; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 340; İbnü'l-Kalânîsî, a.g.e., s. 47-48; Sevim ve Merçil, a.g.e., s. 155.

¹⁵¹ Süryanî Mihail Kürboğa Komutasındaki bu ordunun sayısını 100 bin atlı asker olarak belirtmektedir. (Süryanî Mihail, a.g.e., s. 41.)

¹⁵² Azimî, a.g.e., s. 31.

başardılar. Kürboğa'nın mağlubiyeti de Antakya'daki Haçlı hâkimiyetini kesinleştirdi. Böylece Antakya'nın ele geçirilmesi Haçlılara Kudüs yolunu açtı.¹⁵³

Bir İslam kaynağı olan *Azîmî Tarihî* ise Antakya kuşatması için şu ifadelerle yer vermektedir:

Dukak, tuğtegin, Gürboğa, Vessâb b. Mahmud ve Cenâhüddeve'nin beraberindeki (kumandası) 400 bin kişilik büyük bir Müslüman topluluğu(ordu), Antakya'ya eriştiği zaman şehrin, kendilerinin buraya gelmelerinden önce, Franklar tarafından işgal edilmiş olduğunu gördüler. Müslüman kuvvetleri şehre karşı karargâh kurup kuşatmaya başladılar; (bu arada) Süveydiye'de tutsak bulunan bir kısım ahaliyi kurtardılar. Zaafiyet bakımından en aşağı derecede olan Franklar, kuvvet bakımından en yüksek derecede bulunan Müslümanlara saldırdılar. Yapılan savaşta müslümanlar (haziran 1098) (birbirlerine olan)düşmanca niyetleri sebebiyle yenilgiye uğradılar. Böylece Antakya, Franklardan Bohemond tarafından ele geçirildi.¹⁵⁴

Ermeniler yaptıkları gıda yardımı, fikir ve yol göstermelerle Antakya'nın ele geçirilmesinde önemli rol oynamışlardı. Böylelikle ilk Haçlı seferinin kaderini tayin eden taraf oldular. Bu yardımlarının karşılığı olarak Haçlılar, Ermeni Konstantin'i, Baron ve Markis unvanlarını vererek ödüllendirdiler. Alman İmparatoru VI. Heinrich ve Papa II. Celestino tarafından 1198 de II. Leon'a krallık tacı verilene kadar Ermeni prensleri bu unvanları kullandılar.¹⁵⁵ Bu ilk Haçlı seferinin Ermeniler açısından önemi, daha önce yerleşmiş oldukları mevkileri sağlamlaştırdılar ve Haçlılardan kendi prenslikleri adına bir süre daha yararlandılar. Diğer taraftan Urfa Haçlı Kontluğu'nun ardından Antakya Prenslığı'nin kuruluşu Bizans'ın çıkarlarına ters düşmekteydi. Bizans ağırlıklı nüfusu Ermeniler tarafından oluşan ve uluslararası ticarete önemi büyük olan bu toprakları kendine ait kabul ediyordu. Bu topraklara Haçlıların yerleşmesi, Latin nüfusun artması anlamına geliyordu. Bu nedenle Bizans'ın Türklerden çok Franklarla mücadelesi oldukça dikkat çekicidir.¹⁵⁶

¹⁵³ Abdülkerim Özaydın, **Sultan Berkıaruk Devri Selçuklu Tarihi(485–498/1092–1104)**, İstanbul: İÜ yay., 2001, s. 102.

¹⁵⁴ *Azîmî*, a.g.e., s. 31.

¹⁵⁵ Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine", s. 138.

¹⁵⁶ Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, s. 122-123.

2.1.4. Haçlıların Anadolu'daki Ermeni Hâkimiyetleriyle İlişkileri

Haçlılar Anadolu'ya geldikleri ilk andan itibaren Ermeni prensleriyle ilişki kurdular. Birinci bölümde bahsettiğimiz gibi Haçlılar, Bagrat'ın sayesinde Ermeniler hakkında malumat almışlardı. Onun önerileri doğrultusunda hedeflerini belirlemişler ve Ermenilerin desteği için birbirleriyle yarışa girişmişlerdi. Bu yarışta Ermenilerin yoğunlukta olarak yaşadığı bölgelerden biri olan Maraş'ın önemli bir yeri vardı. Malazgirt savaşının ardından Türklerin Anadolu'yu fethetmeye başladığı sırada Doğu Anadolu'dan, Anadolu'nun iç ve güney kesimlerine çekilmiş olan Ermeniler, Maraş ve çevresindeki Ermeni nüfusunu artırmıştı.¹⁵⁷ Bunun sonucunda Ermeni asıllı Philaretos Maraş'ı da içine alan bir Prenslik kurmuştu.¹⁵⁸ Philaretos'un ölümünde sonra Tatul, Maraş'ın yönetimini eline geçirmişti.

İznik'in ele geçirilmesinin ardından ana Haçlı ordusu Antakya'ya doğru ilerlerken I. Baudouin kumandasındaki Haçlı ordusu, Tatul'un valiliğini yaptığı Maraş'a girdi. I. Baudouin Maraş'a girme kararıyla, önemli bir strateji belirlemişti. Maraş'ın üç tarafı da Türklerle çevriliydi. Batısında Konya merkezli Türkiye Selçukluları, kuzeydoğusunda Sivas merkezli Danişmendliler, güneyinde Halep Selçuklu Melikliği bulunmaktaydı. Ana Haçlı ordusunun yöneldiği Antakya'daki Türklerin alabilecekleri yardım kuvvetlerinin Maraş ve civarından geçiyordu. Böylece Haçlılar ağırlıklı nüfusun Ermenilerin lehine olan bölgede, hem hâkimiyetlerini pekiştirmiş olacak hem de rahatlıkla Ermenilerin desteğini alabileceklerdi.

I. Baudouin'in belirlediği bu strateji amacına ulaştı ve Haçlılar hayati bir öneme sahip olan Maraş'ı arkada bırakmadılar. Maraş'a giren Haçlılar, Tatul'un valilik yetkilerini korumasını onayladılar. Maraş uzun süre Haçlıların Urfa, Antakya ve Kilikya'ya yönelik askeri harekâtlarında üs vazifesi gördü.¹⁵⁹ Fakat Bizans İmparatoru, Aleksios Komnenos'un kumandanlarından Butumites, Maraş'ı tekrar ele geçirdi. Ermeni vali Tatul yetkilerini korumaya devam etti. Ancak Maraş, Kilikya'da hâkimiyet alanlarını genişletmek isteyen Urfa Haçlı Kontluğu ve Antakya Haçlı Prensliği'nin hedefleri haline geldi. Tatul Maraş'ı 1104 yılına kadar elinde tuttuktan sonra Haçlıların baskılarına daha fazla dayanamayıp şehri Tell-Bâşir hâkimi I. Joscelin'e teslim etti ve İstanbul'a gitti. Böylece Maraş'ta Bizans-Ermeni hâkimiyeti sona erdi. I. Joscelin'in 1104'de Harran Savaşı'nda esir edilmesinin ardından şehir

¹⁵⁷ Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", *DİA*, C. 24, İstanbul: TDV yay., 2001, s. 193.

¹⁵⁸ Honigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s. 142.

¹⁵⁹ Gündüz, a.g.m., s. 193.

Antakya prinkepleri I. Bohemund ve Tankred'in hâkimiyetine girdi.¹⁶⁰ Bu arada Elbistan'a¹⁶¹ hareket eden I. Bohemund Elbistan'a da bir garnizon yerleştirdi. Bu garnizon, özellikle 7 Mayıs 1104 tarihinde Haçlıların uğradıkları Harran yenilgisinden sonra, nüfuzlu yerli Ermenileri hapse atarak Elbistan'da tutunmaya çalışmaktaydı.¹⁶²

Haçlılar yüzünden şehirde zor durumda kalan Ermeniler, Haçlılardan intikam almak için Türklerden gizlice yardım istemişler ve oralarda bulunan Türk atlıları gizlice şehre almışlardı. Durumu fark eden garnizon komutanını, şehir halkına saldırıp onları cezalandırmak istediye de yaklaşık 300 kişiden oluşan halk Haçlıları mağlup edip hepsini kılıçtan geçirdi.¹⁶³

Ermeniler Haçlı Seferlerinin başlamasından kısa bir süre sonra Haçlılardan yakınmaya başladılar. Onlar topraklarını açtıkları bu yabancılardan hiç memnun değildi. Bunu Urfalı Mateos'un şu ifadelerinden anlayabiliriz: *“Onlar memleketi viraneye çevirmiş ve ıssız bir hale getirmişlerdi. Toprak onların ayaklarının altında kısır kalmış olup dikenden başka hiçbir şey yetiştiremiyordu. Onlar dostlar arasında muhabbet ve şenliği kaldırdılar ve her yerde ihanet yaydılar...”*¹⁶⁴

2.1.4.1. Ermeni Prens Oşin ile Haçlı İlişkileri

Haçlılar Anadolu'ya ilk defa geldiklerinde, bölgede hâkim olan Ermeni liderlerinden biri de Oşin'dir. Oşin, Çukurova geçidinin batısında kalan Tarsus ve Lampron kalesine hâkimdi. 1042 yılında Van Gölü çevresinde yaşayan Ardzruni sülalesine mensup ve Ortodoks kilisesine bağlı Abulgarib adındaki Ermeni soylusuna, İmparator IX. Monomakhos (1042–1055) tarafından, Bizans'a bağlı kalması şartıyla Tarsus'un hâkimiyeti ve Kilikya valiliği verilmişti. Abulgarib'e verilen bu yetkiler, daha sonraları Ermeni ileri gelenlerinin bu

¹⁶⁰ Ernst Honigmann, “Maraş”, **İA**, C. 7, İstanbul: MEB, 1988, s. 315; Mateos, a.g.e., s. 226; Vardan Vardabet, “Türk Fütûhatı Tarihi (889–1269)”, (Çev. Hrant D. Andreasyan), **Tarih Semineri Dergisi**, C. 1(2), İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1937, s. 189; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100–1187**, C. 2, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK yay., 2008, s. 33; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 83; Nejla Günay, **Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları**, IQ Kültür ve Sanat yay., İstanbul 2007, s. 40–41.

¹⁶¹ “Günümüzde Kahramanmaraş'a bağlı bir ilçedir. XI. yüzyıl sonlarında bölgede hâkimiyet kuran Ermeni Philaretos, 1073'te Ermeni rahiplerini toplayarak bir katolikos seçtirmiş ve bu şehri katolikosluk merkezi yapmıştı.” (Mehmet Taşdemir, “Elbistan”, **DİA**, C. 11, İstanbul: TDV yay., 1995, s. 1–3.)

¹⁶² Runciman, a.g.e., C. 2, s. 33.

¹⁶³ Mateos, a.g.e., s. 229; Beech, a.g.m., s. 39.

¹⁶⁴ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 229.

bölgeye göçlerine neden oldu. Bunlardan Albania'nın bir kısmına hâkim olan Hetum'un oğulları Oşin, Halgam ve Pazuni kardeşler, 1072 yılında Ermeni ileri gelenleriyle birlikte Kilikya'ya geçmişlerdir. Abulgarib, daha sonra Bizans'a bağımlı olmak şartıyla, İmparator, I. Aleksios Komnenos (1081–1118)'u Lampron Kalesi'nin Oşin'e bırakılması ve buranın babadan oğula geçen bir tımar olması konusunda ikna etmişti. Lampron Kalesi'ne yerleşen Oşin Kilikya'da Hetumlular hanedanlığının temelini atmıştır.¹⁶⁵ Daha sonra Oşin, I. Aleksios Komnenos tarafından Doğu şehirlerinin başkomutanlığına atandı.¹⁶⁶

Kilikya'ya da hâkimiyetini güçlendirmek ve kalıcı olmak için elinden gelen çabayı gösteren Oşin, 1097'de Türkler Haçlılar ile uğraşırken Adana şehrinin bir kısmını ele geçirmek fırsatını buldu.¹⁶⁷ Onu Haçlılarla bir araya getiren fırsat ise Adana'da bulunduğu sırada gerçekleşti. Oşin'in Haçlılarla yolu, Tankred ve I. Baudouin'in şanslarını Çukurova'da deneme kararlarıyla kesişmişti. Haçlı seferinin yolu üzerinde bulunan Ermenilerle temasa geçmek isteyen her iki liderden Tankred, Adana'ya geldiğinde burada, bir taraftan şehre kısa bir süre önce yağma akını yapan Lampron hâkimi Oşin'in Türk akınlarına karşı bıraktığı bir Ermeni birliğiyle karşılaştı. Diğer taraftan da I. Baudouin'in Haçlı birliğinden ayrılan ve iç kaleyi kuşatan Welf adındaki bir şövalye ile karşılaştı. Ermeni hâkim Oşin'in Tankred'den korkması ve adamlarını geri çekmesi, Haçlı şövalyesinin de direnmemesi karşısında kısa bir süre içerisinde şehre hâkim olan Tankred, Oşin'in isteği üzerine halkının büyük çoğunluğu Ermenilerden oluşan Misis'e yöneldi. Oşin adamlarını bu tehlikeli işlerden kurtarmak amacındaydı. Bölgeye müdahale ettiği için Tankred'e minnettardı. Lampron hâkimi Oşin'in asıl amacı, en büyük rakibi olan Ruben oğlu Konstantin'nin nüfuz bölgesini daraltarak bölgede Haçlıların ciddi bir güç haline gelmesini sağlamaktı.¹⁶⁸

Oşin'in Haçlılara bir diğer katkısı ise daha önce belirttiğimiz gibi, Haçlıların Anadolu'yu geçerek Yağsıyan idaresindeki Antakya önlerine geldiklerinde olmuştur. Erzakı biten ve açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan Haçlıların yardım talepleri üzerine Oşin elinden gelen tüm çabayı göstermişti.

¹⁶⁵ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 108.

¹⁶⁶ Anna Komnena, eserinde Oşin'in adını Aspietes olarak kullanmaktadır. Bkz., Anna Komnena, a.g.e., s. 365.

¹⁶⁷ Ayan, a.g.e., s. 56.

¹⁶⁸ Ayan, a.g.e.,s. 51; Runciman, a.g.e., C. 1, s. 153.

2.1.4.2. Ermeni Prens Gabriel ile Haçlı İlişkileri

Haçlıların Anadolu'da akrabalık ve siyasi ilişkiler içerisine girdiği Ermeni prenslerinden en önemlilerinden biri Malatya hâkimi Gabriel'di. Gabriel, Malatya'ya Philaretos tarafından tayin edilmişti. Gabriel, Philaretos'un ölümünden sonra da Malatya'da hüküm sürmeye devam etti.

Urfa hâkimi Toros'un kayın pederi olan Gabriel, Ortodoks'tu. Gabriel de Toros gibi önceden Bizans devlet memuruydu. İmparatorun emrinde olduğu ve Ortodoks inancı benimsediği için halk tarafından pek sevilmiyordu. Sürekli olarak Danişmendli Türkleri tarafından tehdit edilen Malatya hâkimi Gabriel, Haçlıların Anadolu topraklarına gelişini büyük bir sevinçle karşıladı ve gecikmeden diğer Ermeni prensleri gibi Haçlılarla ilişki kurdu.

Haçlıların Urfa ve Antakya bölgesindeki yerli halka karşı tutumları Ermeniler için ileriye yönelik bir uyarı niteliği taşımasına rağmen, Malatyalı Ermenilerin Haçlılardan hala umudu kesmedikleri açıkça görülmektedir. Danişmendli Melik Gazi Gümüştekin'in 1100 yılında Malatya'ya karşı hareket etmesi üzerine Gabriel'in Haçlılardan destek istemesi bunun en büyük delilidir. Melik Gazi Gümüştekin, üç yıldan beri Malatya topraklarına yağma akınları düzenlemekteydi. Bu kez doğrudan doğruya Malatya üzerine yürümesinden büyük bir endişeye kapılan ve Malatya'yı savunamayacağını anlayan Gabriel Antakya Haçlı prensi I. Bohemund'dan yardım talebinde bulundu. Coğrafi mesafe olarak kendisine daha yakın olmasına rağmen damadı Toros'a yaptıklarından dolayı Urfa Kontu I. Baudouin'e müracaat etmeyen Gabriel, I. Baudouin'e göre Ermenilerle arası daha iyi olduğu anlaşılan Antakya Haçlı Prensi I. Bohemund'a müracaat etti. I. Bohemund'un dostları arasında Antakya'nın Ermeni patrik Zyprian ve Maraş patrik Kirkor gibi kimseler vardı. Gabriel bunları aracı olarak kullandı ve kendisini Türklerin elinden kurtardığı takdirde I. Bohemund'a Malatya'yı vermeyi ve kızı Morphia ile evlendirmeyi vaat etti ¹⁶⁹

¹⁶⁹ Fulcher of Chartres, a.g.e., s. 81; Tritton and Gibb, a.g.e., s. 74; Runciman, a.g.e., C. 1, s. 247-248; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s.74; Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan**, Ankara: TTK yay., 1996, s. 33; "Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması, Niksar'da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması(1100-1103)" **Haçlı Seferleri Tarihi Makale-Bildiriler-İncelemeler**, İstanbul: Dünya Kitapları, 2007, s. 114; Erdoğan Merçil, **Müslüman –Türk Devletleri Tarihi**, Ankara: TTK yay., 1993, s. 253; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarihi**, s. 137; Ernst Honigman, "Malatya" **İA**, C.7, İstanbul: MEB, 1988, s. 236.

Bunun üzerine Philaretos zamanından beri bazı yerleri ellerinde bulunduran Ermeniler Haçlıların gelip başlarına geçmelerinden ve kendilerini kovmalarından korkarak Gümüştekin'e gizlice haber gönderdiler ve Haçlılara karşı pusuya kurmasını istediler.¹⁷⁰

Gabriel'in daveti üzerine I. Bohemund, Antakya'yı az sayıda bir kuvvetle arkasında bırakmayı istemiyordu. Bu nedenle yanına sadece kuzeni Salerno kontu Richard'ı, Ermeni piskopos Giprianos ile Maraş'ın Ermeni piskoposu Grigores'i, 300 şövalye ve bir yaya birliği olarak yola koyuldu.¹⁷¹ Büyük bir ihtimalle yanına aldığı şövalyelerin birkaç tanesi Ermeniydi.¹⁷² I. Bohemund, Türkleri fazla önemsemeyerek bu az sayıdaki kuvvetle, yolda tedbirsizce ilerlerken, Melik Gazi Gümüştekin'in Malatya'yı Aksu vadisinden ayıran dağlık bölgede kurduğu pusuya düştü. Gayet rahat ve tedbirsizce ilerleyen Haçlı kuvvetlerine ani bir saldırı gerçekleştiren Melik Gazi Gümüştekin, I. Bohemund ve Richard'ı esir aldı. (1100) Ermeni piskoposlar Giprianos ile Grigores de öldü.¹⁷³

I. Bohemund esir düşeceğini anlayınca açık sarı saçlarından bir tutamını keserek askerlerinden birisine vermişti. Savaş alanından kaçmayı başaran bu asker, Urfa'ya giderek, gerçeği söylediğine delil olarak bu saç tutamını gösterdikten sonra I. Baudouin'e, I. Bohemund'un mesajını bildirdi. I. Bohemund bu mesajında, Türklerin kendisini Anadolu içlerine sürüklemelerine zaman kalmadan kurtarılmasını rica etmekteydi. I. Baudouin için, eski bir dosttan ziyade, Haçlı devletinin emniyeti önem taşıyordu. Yanında 140 şövalyeden oluşan küçük bir birlikle hemen yola çıktı.¹⁷⁴ Gümüştekin elinde bulunan kıymetli esirleri kaybetmemek için geri çekilirken, I. Baudouin, dağlık bölgelerin içine kadar Türkleri takip etti. Fakat Danişmendlilere ait arazi üzerinde pusuya düşmek korkusuyla Baudouin daha fazla ilerleyemedi ve üç gün sonra Malatya'ya döndü. I. Bohemund ve Richard zincirlerle

¹⁷⁰Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 342; Süryani Patrik Mihail, *Vakaynamesinde* Gabriel'in de hakimiyetini kaybedeceği endişesiyle Bohemund'u şehre davet etmekten pişman olduğunu, Gümüştekin'e Bohemund'u pusuya düşürmesi için haber verenlerden biri olduğunu belirtmiştir. (Süryanî Mihail, a.g.e., s. 47.)

¹⁷¹İbnü'l - Esir bu birliğin 5000 kişi olduğunu kaydetmektedir. (İbnü'l - Esir, a.g.e., C. 10, s. 247.)

¹⁷²Runciman, a.g.e., C. 2, s. 249. Urfalı Mateos, Bohemund'un bu rahatlığı hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *"Onların askerleri her türlü zırh ve savaş teçhizatlarını bırakmış bir durumda, bir cenaze alayını takip eden kadınlar gibi yürüyorlardı. Onlar silah ve teçhizatlarını uşaklarına tevdi etmişlerdi, kendileri de bir esir kafilesi gibi boş elle yürüyorlardı..."* Mateos, a.g.e., s. 205.

¹⁷³İbn Kesir, Frankların 300. 000 kişiyle hücumu geçtiklerini fakat savaş sonunda 3.000 kişi kaldıklarını belirtmektedir. (İbn Kesir, a.g.e., C. 12, s. 308-309); Tritton and Gibb, a.g.m., s. 74; Urfalı Mateos, a.g.e., s. 205; Claude Cahen, **Osmanlılardan önce Anadolu**, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay., 2000, s. 14; Honigman, "Malatya", s. 236; Özaydın, "Dânişmendliler", s. 470.

¹⁷⁴Fulcher of Chartres, a.g.e., s. 81; Runciman, a.g.e., C. 1, s. 249.

bağlanmış bir şekilde Niksar kalesine, uzun sürecek bir esaret hayatına sürüklendiler.¹⁷⁵ Bu arada, Niksar kalesinde hapsedilen I. Bohemund'un esir edilişi Türkler arasında ne kadar büyük sevinç yarattı ise, Haçlılar arasında o derece üzüntüye sebep oldu.

Türk kuşatmasından kurtulmanın sevinci içindeki Gabriel, şehrin idaresini sevinçle karşıladığı I. Baudouin'e bıraktı. Gabriel ile anlaşan I. Baudouin askerlerinin bir kısmını Malatya'da bırakarak Urfa'ya geri döndü. Bu takviye kuvveti sayesinde Gabriel, birkaç ay sonra I. Baudouin'in Kuzey Suriye'yi terk ettiğini duyunca harekete geçmiş olan Danişmendlilerin bir taarruzunu geri püskürtebildi.¹⁷⁶ I. Baudouin, hâkimiyetini Ermeni Gabriel'e kabul ettirmiş olmakla birlikte, Gabriel, Urfa Haçlı kontluğunun vassali statüsünde bağımsızlığını korudu. Urfa Haçlı Kontu I. Baudouin Kudüs devleti kurucusu dük Godefroi de Bauillon'un ölümünden sonra onun yerine geçmek üzere Kudüs'e gitti, yerine ise Urfa Haçlı Kontluğunun başına Baudouin du Bourg (1118–1131) geçmiştir.

II. Baudouin döneminde de Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlılığı devam eden Gabriel, kızı Morphia'yı Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin'e verdi.¹⁷⁷ Morphia ile evlenen II. Baudouin'in bu evlilikten Melisende, Alice, Hodierna ve Joveta adlı dört kızı oldu.¹⁷⁸ İlerde Kudüs Haçlı Krallığı sülalesi bunların en büyüğü olan Melisende'den türeyecektir.¹⁷⁹

II. Baudouin de diğer Haçlı reisleri gibi bir strateji olarak bir yerli Ermeni prensesi ile evlenerek Urfa Kontu sıfatıyla önemli bir tedbir almış oldu. O aynı zamanda kendi içinde parçalanmış olan Gregoryen Kilisesinin de desteğini elde etmeye çalıştı ve bunda başarılı da oldu. II. Baudouin'in Ermenilere, daha çok askeri alanda ihtiyacı vardı. Çünkü önemli şehir ve kalelere garnizonlar yerleştirerek hüküm sürebilirdi. Ancak bunun için de güvenilebileceği

¹⁷⁵Urfalı Mateos, a.g.e. s. 205; Süryanî Mihail, a.g.e., s. 47; <http://rbedrosian.com/css8.htm>, (Smbat Sparapet's Chronicle); <http://rbedrosian.com/va2.htm> (Vardan Arewelts'i's, Compilation of History) s. 65; İbnü'l – Esir, daha sonra Haçlı liderlerinin deniz yoluyla gelip Bohemund'u kurtarmak istediğini kaydetmiştir. “Ankara denilen kaleye kadar geldiler, burayı işgal edip içindeki Müslümanları öldürdüler. Oradan İsmail b. Danişmend'in bulunduğu bir başka kaleye gittiler ve orayı da muhasara ettiler. Bunun üzerine İbn Danişmend(Gümüştekin) çok sayıda asker topladı ve Haçlılarla karşılaştı. Onlara pusu kurup savaşa girdi. Daha sonra pusudaki birlikler Haçlıların üzerine saldırdılar. Üç yüz bin kişilik Haçlı ordusundan geceleyin kaçıp yaralı olarak kurtulan üç bin kişiden başka hiç kimse kurtulamadı” (İbnü'l - Esir, a.g.e., C. 10, s. 248.)

¹⁷⁶ Fulcher of Chartres, a.g.e., s. 82; Azimî, a.g.e., s. 32; Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan**, s. 33.

¹⁷⁷ Tritton and Gibb, a.g.e., s. 75; Kaşgarlı, a.g.e., s. 10; Grousset, a.g.e., s. 52.

¹⁷⁸ Küçükspahioğlu, a.g.m., s. 688.

¹⁷⁹ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 1, s. 76.

kimselere ihtiyacı vardı. Emrinde kendi milletine mensup çok kimse bulunmadığı için Ermenilerle arasını iyi tutmaya çalışıyordu.¹⁸⁰

II. Baudouin de diğer Haçlılar gibi Ermenilerden faydalanmasını bildi. Hatta onların manevi değerlerinden maddi çıkarlar sağladı. Mala mülke düşkünlüğüyle tanınmış olan II. Baudouin, esaretten dönmesinin ardından hizmetindeki askerlerine ödeyecek parası yoktu. Bu nedenle adamlarına borcu olduğunu ve bu borcu ödeyemediği takdirde sakalını kestirmeye yemin ettiğini bildirerek kayınpederi Gabriel'den 30.000 Bizans altınını şantaj yaparak almıştı. Ermeniler sakalın erkek asaletinin ve ciddiyetinin en önemli delili olduğuna inanmaktaydılar ve birçok Haçlının traşlı suratlarını gördüklerinde şaşkınlık yaşamışlardı. Gabriel, sakalsız bir damadın itibarını zedeleyeceğini düşünmekteydi. Bu yemini duyduğunda oldukça sinirlenmişti. Bu nedenle hiç tereddüt göstermeden gerekli parayı II. Baudouin'e teslim etmişti. II. Baudouin paralarını almış adamlarıyla kendi ülkesine huzur içinde dönmüştü.¹⁸¹

II. Baudouin ile Gabriel arasındaki tüm akrabalık ilişkilerine rağmen, Urfa Haçlı Kontluğu'nun Malatya'daki hâkimiyeti uzun süreli olmadı. Melik Gazi Gümüştekin Malatya civarında Haçlı reislerinden I. Bohemund ve Richard'ı esir aldıktan sonra Gabriel'e şehri kendisine teslim etmesini bildirdi. Fakat Gabriel, damadı II. Baudouin'e güvendiği için bu teklifi kabul etmedi. Melik Gazi Gümüştekin ise "*dikkat et, ona fazla güvenme O da Bohemund gibi elimde olacak*" diyordu.¹⁸² Bu sıralarda bir yandan da Melik Gazi Gümüştekin ile II. Baudouin arasında I. Bohemund'un serbest bırakılması ile ilgili müzakereler yapılmaktaydı. Bu müzakereler devam ettiği sırada Danişmendli ordusu Malatya'ya taarruz etti. Gabriel damadı II. Baudouin'den yardım talebinde bulundu. Ancak II. Baudouin tam bu sırada Melik Gazi Gümüştekin'i kızdırmamak için hiçbir harekette bulunmadı.¹⁸³

Melik Gazi Gümüştekin ordusuyla Sivas'tan Malatya'ya yürüdüğü zaman şehirde durum hiç iç açıcı değildi. Ortodoks mezhebe mensup olan Gabriel, halkı insafsızca soymuş,

¹⁸⁰ Runciman, a.g.e., C. 2, s. 29- 30.

¹⁸¹Ebru Altan, **Willermus Tyrensis'in Historia Rerum İn Partibus Transmarinis Gestarum(Denizaşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XI. ve XII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi**, (Yayınlanmamış Y. L. Tezi) İstanbul Üniversitesi S.B.E. , 1995, s. 23; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 31.

¹⁸² Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarihi** s. 141.

¹⁸³Tritton and Gibb, a.g.e., s. 75; Runciman, a.g.e., C.2, s. 31.

bir takım işkencelerde bulunmuştu.¹⁸⁴ Danişmendlilerin kuşatması devam ederken, çok zor koşullar altında yaşayan Süryaniler, Malatya patriği Bar Sabuni'yi Gabriel'e göndererek Gümüştekin ile barış yapılmasını istediler. Bu hareketi kendisine karşı hazırlanan bir tepki olarak gören Gabriel, Bar Sabuni'yi ve şehrin ileri gelenlerini şehri Türklere teslim etme niyetleri olduğu için öldürttü. Şehrin Süryani halkı Gabriel tarafından ihanet ile suçlanıp öldürülen piskoposlarını unutmadı. Onun bu hareketine öfkelenen askerler 18 Eylül 1101'de kapıları açarak Türkleri içeri aldılar.¹⁸⁵ Gümüştekin doğrudan Malatya üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi ve Gabriel'i esir aldı.¹⁸⁶ Abû'l-Farac Türklerin Gabriel'i eşinin bulunduğu Katia kalesinin önüne getirerek eşinden bu kaleyi teslim etmesini söylediklerini, fakat Gabriel'in Türkleri oyuna getirerek eşine kaleyi teslim etmemesi üzerine haber gönderdiğini, bunun üzerine Türkler tarafından öldürüldüğünü ifade etmektedir.¹⁸⁷

2.1.4.3. Ermeni Prens Kogh Vasil ve Oğlu Dığa Vasil'in Haçlılarla İlişkileri

Haçlıların Anadolu'da ilişki kurduğu Ermeni prenslerinden biri de Keysun ve Ra'bân hâkimi Kogh Vasil'di. Philaretos'un hâkimiyet sahası içinde kalan Keysun ve Ra'bân, 1085 yılında Büyük Selçuklu emiri Buldacı tarafından ele geçirilmişti. Buldacı, Keysun'u ele geçirdiğinde, şehirde Kogh Vasil hüküm sürmekteydi. Buldacı, Selçuklulara bağlı olmak kaydıyla Kogh Vasil'i yerinde bırakmış ve Philaretos'un ölümünden sonra Kogh Vasil burayı kendine merkez edinmiş, Ra'bân'ı da alarak hâkimiyet sahasını genişletmişti.¹⁸⁸ Kogh Vasil kardeşi Bagrat ile ünlüdür. Ermenice Kogh, "Hırsız"¹⁸⁹ anlamına gelmekteydi ve ansızın yaptığı akınlar dolayısıyla bu isimle anılmaktaydı.¹⁹⁰ Kogh Vasil kısa sürede Ermeni kilisesinin koruyucusu haline geldi. Etrafında evlatlık oğlu Dığa Vasil, yeğeni Peter, Apsalat ve Tiran gibi önemli Ermenileri bir araya getirdi. Bu görüntü onun diğer Ermeni prensleri arasında parlamasını sağladı. Ayrıca Kogh Vasil kendi topraklarının konumunu Antakya'dan

¹⁸⁴ Süryani Mihail, a.g.e., s. 48.

¹⁸⁵ Abû'l - Farac, Malatya'nın Gümüştekin tarafından ele geçirilmesiyle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "Danişmendoğlu bir kimsenin öldürülmesine müsaade etmeyerek bütün ahaliyi kendine ait saymış, herkesi evine göndermiş ve kendi memleketinden buğday, inek vesair lüzumlu şeyleri getirerek ahaliye vermişti. Onun devrinde Malatya birçok nimetlere nail oldu. O da buraya adı Basil olan birini kataban, yani vali olarak tayin etti.; bu adam Allah'tan korkar ve insaflı bir adamdı." (Abû'l Farac, a.g.e., C. 2, s. 342) ; Tritton and Gibb, a.g.m., s. 75; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 32; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarihi**, s. 142.

¹⁸⁶ İbnü'l - Esir, a.g.e., C. 10, s. 248.

¹⁸⁷ Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 342-343; Süryani Mihail, a.g.e., s. 48.

¹⁸⁸ Ergan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 68; Forse, a.g.m., s. 17.

¹⁸⁹ Düşmanlarına her defasında ani baskınlar yaptığı için böyle anılmıştır. (**Simbat Vakayinamesi** (951-1354), (Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Nüsha), s. 50.

¹⁹⁰ Vardan Vardabet, a.g.e., s. 189.

Urfa'ya, Haçlı reisleri arasında kullandı.¹⁹¹ Kogh Vasil, diğer Ermeni prensleri gibi Haçlılara elinden gelen desteği verdi, Haçlıların Anadolu'daki faaliyetlerinde önemli roller üstlendi.

1112 yılına kadar hüküm süren Kogh Vasil, Haçlı reisleriyle işbirliği içerisinde oldu. Kogh Vasil'in Haçlılara yaptığı en büyük destek 1100 yılında Gümüştekin tarafından esir alınan I. Bohemund'un serbest bırakılması için istenen fidyenin toplanmasına katkıda bulunarak verdi. 1100 yılından beri Niksar'da hapis bulunan I. Bohemund'u esaretten kurtarmak amacıyla Antakya patriği Bernhard ve Urfa'nın yeni kontu II. Baudouin, Keysun hâkimi Ermeni Kogh Vasil'in aracılığıyla Gümüştekin ile temasa geçtiler. Aylarca süren müzakerelerden sonra Gümüştekin, 100.000.dahekan karşılığında I. Bohemund'u serbest bırakmayı kabul etti. Bu para 1103 yılında toplanıp ödendi. Kogh Vasil toplanan paraya 10.000 dahekan vererek katkıda bulunurken. I. Bohemund, Gümüştekin'e Haçlıların elinde hala esir bulunan eski Antakya hâkimi Yağısıyan'ın kızını serbest bırakmayı vaat ettikten ve onunla bazı konularda anlaşmaya vardıldıktan sonra serbest bırakılınca, doğruca Keysun'a Kogh Vasil'in yanına gitti. I. Bohemund'u kendi memleketine getiren Kogh Vasil, onu bizzat karşılayarak kendi evinde misafir etti. I. Bohemund ve yanındakilere büyük hediyeler takdim eden ve onları birkaç gün misafir olarak ağırlayan Kogh Vasil, bütün bunlar için 20.000 dahekan harcadı. Kogh Vasil I. Bohemund'u Antakya'ya göndermeden önce, yeminli ve özel bir törenle manevi evlatlığa kabul etti.¹⁹² Kogh Vasil, I. Bohemund'u oğlu olarak benimseyerek Haçlılarla olan ilişkisini bir adım daha ileri götürdü.

I. Bohemund'un esareti sırasında yeğeni Tankred, Antakya Haçlı Prenslığı'nin vekâleten yönetimini üstlenmişti. Ancak Bohemund'un 1103 yazında dönüşüne Tankred pek sevinmemişti. Nitekim Tankred dayısının serbest kalması için hiçbir çaba göstermemişti.¹⁹³ Kogh Vasil, I. Bohemund'un serbest bırakılmasına çaba harcayarak Haçlıların arasındaki mücadeleler zincirine katkıda bulunmuştur. Kendisi de Haçlı reisleri arasındaki bu mücadelelerde yer aldı.

¹⁹¹ MacEvitt, a.g.e., s. 85.

¹⁹² Urfalı Mateos, a.g.e., s. 221–222; Süryanî Mihail, a.g.e., s. 48; İbnü'l Esir, a.g.e., C. 10, s. 281; Vardan Vardabet, a.g.e., s.189; Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan**, s.50; Demirkent, "Antakya Prinkepsi Bohemund'un Esir Alınması, Niksar'da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması(1100–1103)" s. 117; Ayan, a.g.m., s. 61; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 32; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 68; Ahmet Refik Altınay, **Haçlılar (1095–1291)**, İstanbul: Ötüken yay., 2007, s. 63.

¹⁹³ MacEvitt, a.g.e., s. 86.

I. Bohemund'un esaretten kurtarılmasından kısa bir süre sonra, bu kurtuluşu kutlamak için Haçlılar İslam dünyasındaki karışıklıktan faydalanmak için Müslümanların elindeki Harran'a saldırdılar. 7 Mayıs 1104'de gerçekleşen savaşta I. Bohemund kumandasında Antakya ordusunda Tankred, II. Baudouin ve Joscelin bulunuyordu. Haçlı ordusunun sayısı 3000 atlı ve bunun üç katı kadar da yayadan oluşmaktaydı.¹⁹⁴ Mardin Artuklu Beyi Sökmen ve Musul valisi Çökürmüş idaresindeki Türkler müttefik Haçlı ordularını yendiler. Antakya ordusu, I. Bohemund ve Tankred'in peşine takılıp kaçarken esir düşenler arasında Urfa kontu II. Baudouin ve onun kuzeni Joscelin bulunmaktaydı. Böylece Haçlıların yenilmezliği efsanesi sona ermişti.¹⁹⁵

Harran yenilgisinden sonra Tankred, 4 yıl (1104–1108) vekâleten Richard de Salerne'nin yönettiği Urfa Kontluğu'nu esaretten dönen II. Baudouin'e iade etmek istemedi.¹⁹⁶ Bu sıralarda Richard de Salerne'nin Urfa'da uygulamış olduğu sert politika, Ermenilerin tepkisine neden olmaktaydı. Bu nedenle II. Baudouin, nüfuz ve itibarını son zamanlarda Ermeni katolikosunun kendi himayesine girmesi hususunda daha da artırmış bulunan Kogh Vasil'e bir ziyarette bulundu. Kogh Vasil, II. Baudouin'i Ra'bân'da kabul ederek ona yardım vaadinde bulundu. Kogh Vasil hediyelerle gayet iyi bir şekilde karşıladığı II. Baudouin'e, 800 kişilik bir birlikle ve Misis şehrinde bulunan Bizans İmparatorluğuna bağlı Peçeneklerden oluşan bir kuvvetin de bu birliğe katılmasını sağlayarak yardım etti.¹⁹⁷ Ayrıca Bizans'ın Kilikya valisi Oşin de 300 ücretli Peçenek askeri yolladı.¹⁹⁸ Tankred, Ermenilerin II. Baudouin ile yaptığı bu ittifaktan dolayı endişeye kapıldı. Çünkü Tankred, bütün Ermeni dünyasını kendisine cephe almasını istememekteydi. Antakya piskoposu Bernhard'ın da II. Baudouin'i desteklemesi üzerine endişesi iyice artan Tankred, Richard'ı Urfa'dan geri çağırarak zorunda kaldı. II. Baudouin sevinç gösterileriyle Urfa'ya geri döndü. (17 Eylül 1108)¹⁹⁹ II. Baudouin ve Joscelin Urfa'ya döndükten sonra Urfa halkı hakkında

¹⁹⁴ Runciman, a.g.e., C. 2, s. 34.

¹⁹⁵ <http://rbedrosian.com/css9.htm>. (Smbat Sparapet's Chronicle) Harran Savaşı ile ilgili Bkz., İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 10, s. 303–304; İbn Kesir, a.g.e., C. 12, s. 316; Tritton and Gibb, a.g.m., s. 78-79; Ramazan Şeşen, **Harran Tarihi**, Ankara: TDV yay., 1993, s. 19; Özeydin, **Sultan Berkayaruk Devri Selçuklu Tarihi**, s. 106; Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular- Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları**, Manisa: Emek Matbaası, 2007, s. 237.

¹⁹⁶ II. Baudouin, 35. 000 dahekan fidyeye verilmesi ve 160 Müslüman esirin serbest bırakılması şartıyla serbest bırakıldı. Bkz. İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 10, 304; Altan, a.g.t., s. 18.

¹⁹⁷ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 234; İbnü'l-Esir'e göre: Kogh Vasil, 1000 atlı ile 2000 yaya askeri II. Baudouin'e yardıma göndermişti. (İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 10, s. 370.)

¹⁹⁸ 1108 yılında gerçekleşen bu savaşta Kogh Vasil, Çavlı ile birlikte II. Baudouin'in tarafında yer alırken Tankred'in müttefiki Rıdvan'dı.

¹⁹⁹ İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 10, s. 369–370; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 93.

takibata girişti ve işkencelerde bulundular. Haçlılar, Ermeni piskoposu Stepanos'un gözlerini çıkarmaktan da ancak halkın onu kurtarmak için verdiği 1.000 dahekan karşılığında vazgeçtiler.²⁰⁰

Urfa'nın Ermeni halkının bu şekilde sindirilmesinden sonra II. Baudouin kendisini toparlamak için Joscelin ile birlikte Harran bölgesine bir akın yapmıştı. Bu akına Kogh Vasil'in adamlarından Apsalat da katıldı. Urfalı Mateos, Apsalat'ın Kogh Vasil ile arasının bozulup Urfa bölgesine geldiğini belirtmektedir. Bu akın sonucunda Haçlıların ve Apsalat'ın emrindeki Ermeni askerleri Türkler tarafından geri püskürtüldü.²⁰¹

Kogh Vasil, Haçlılarla geliştirdiği ilişkiler sayesinde on yıl içinde Ermeniler arasında en güçlü lider oldu, itibar ve askeri güç açısından da Haçlılara rakip oldu.²⁰² Kogh Vasil çatışma halinde bulunduğu Antakya prensi Tankred'in 1112 yılında Ra'bân'ı ele geçirmesine mani olamadı. Ra'bân'dan sonra Keysun'a yönelen Tankred, yaklaşık 5000 kişilik bir kuvvetle karşısına çıkan Kogh Vasil'e saldırmadı. Günlerce savaşa girmeyen taraflar aralarında barış anlaşması yaptılar. Tankred, Ra'bân'ı Kogh Vasil'e iade etti. Kogh Vasil de Haçlıların elinden almış olduğu Hısn-ı Mansûr bölgesi ile Torer'i ve Urem'i Tankred'e verdi. Bundan sonra Tankred Antakya'ya döndü.²⁰³

Bu olaylardan bir süre sonra, 12 Ekim 1112'de Kogh Vasil öldü.²⁰⁴ Urfalı Mateos, Kogh Vasil'in ölümünün Ermeniler arasında büyük üzüntüye neden olduğunu çünkü Ermeni ordusunun bakiyesi, Bagratini ve Pahlavuni askerleri ve kral soyundan olan bütün prenslerin onun etrafında toplanmasıyla huzur içinde yaşadıklarını belirtmektedir.²⁰⁵

²⁰⁰ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 235–236.

²⁰¹ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 236–237; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C.1 s. 120; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 69.

²⁰² MacEvitt, a.g.e., s. 86.

²⁰³ Grousset, a.g.e., s. 474-475.

²⁰⁴ Simbat, a.g.e., s. 50.

²⁰⁵ “O, kendi kuvvetiyle birçok eyaletleri zapt etmiş olup bütün rahip ve piskopos ve ruhaniler onun etrafında toplanmış olup büyük sevinç içinde yaşıyorlardı. Ermeni prensi, Garmir-Vank manastırına defnedildi. Onun manevi babası ve günah çıkarıcı papazı bizzat Ermeni katolikosu Barseğ idi. Vasil'in cenaze töreni için bin, “messe” ayinleri için yüz elliden fazla dinar verildi ve birçok kurban kesildi.” (Urfalı Mateos, a.g.e., s. 248.)

Kogh Vasil'in yerine evlatlık oğlu Dıga Vasil (Çocuk Vasil)²⁰⁶ geçti. Dıga Vasil, babası gibi Antakya ve Urfa'ya karşı başarılı bir denge siyaseti izleyemedi. Bu da Kogh Vasil'in ölümünden sonra, prensliğinin hızlı bir şekilde çöküşe geçmeye başlaması anlamına geliyordu.²⁰⁷ Kogh Vasil'in eşi, oğluna babasından kalan mirası koruyabilmek için Tankred'e çok miktarda kıymetli kumaşları, at ve katırları hediye olarak gönderirken, kendi tacını da Tankred'in karısı Cécilé armağan etti. Diğer prens ve liderlere de birçok hediye verildi.²⁰⁸ Bununla Tankred'den gelebilecek olan tehlikeyi önleyebilmeye çalıştı. Nitekim Tankred, Kogh Vasil'in ölümünden sonra, onun mirasını elde edebilmek için harekete geçmişti. Ancak yolda rahatsızlandığından geri dönmek zorunda kalmış ve 12 Aralık 1112 tarihinde ölmüştür.²⁰⁹

Kocasının ölümünden sonra idareyi ele alan Kogh Vasil'in hanımı, atlı ve yayadan oluşan bir ordu kurup, atlıların her birine on ikişer, yayalara da üçer dahekan aylık bağladı. Urfa kontu II. Baudouin ile Joscelin'e de hediyeler göndererek, onlardan gelebilecek tehlikeyi önlemeyi düşündü. Ancak Haçlılar, Kogh Vasil gibi nüfuzlu bir liderin ardından Ermenilerin bu karışık döneminden faydalanmak için harekete geçtiler.²¹⁰ Tankred'in yerine geçen yeğeni Roger, 1116 yılında II. Baudouin'in kız kardeşi ile evlendi. Bu evlilikle birlikte yıllar sonra Antakya ve Urfa arasında buzlar eridi. Bu evlilik kısa bir süre sonra Ermenilere karşı birlikte hareket edilebilecek bir anlaşma haline geldi.²¹¹

Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin, Tell- Bâşir'de bulunduğu sırada Urfa'da Ermenilerinin bir kısmının, şehri Türklere teslim etmeye hazırlandığı haberini aldı. Bunun üzerine, Suruc'daki kumandanı Paganus'u Urfa'daki Ermenileri şehirden çıkarmakla görevlendirdi.²¹²

11 Mayıs 1113'de Haçlılar, Urfa'da bulunan bütün yerli halkı şehirden çıkardı. Şehirden atılan halk Samsat'a gitti.²¹³ Mateos'un "*dilenci gibi gelen Frankları ilk olarak*

²⁰⁶ "Annesi tarafından Gamsaragan hanedanına mensup olan bu prens, sanki babasının koinunda büyümüş gibi Vasil'in evinde büyümüş ve tahsil görmüştü. Yirmi beş yaşında olan bu prens, bir aslanı andıran güzel, mahir ve cesur bir gençti. O, Vasil'in tahtına oturtuldu ve bütün ordu ona itaat etti. Çünkü o, âlicenaplığı ve cömertliği sayesinde herkesin sevgisini kazanmıştı." (Urfalı Mateos, a.g.e., s. 248.); Vardan Vardabet, a.g.e., s. 193.

²⁰⁷ MacEvitt, a.g.e., s. 86.

²⁰⁸ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 248.

²⁰⁹ Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 70.

²¹⁰ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 248; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, 353; İbnü'l-Kalânîsî, a.g.e., s. 132; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 1, s.143.

²¹¹ MacEvitt, a.g.e., s. 85.

²¹² Urfalı Mateos, a.g.e., s. 249; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C.1 s.145.

haçla karşılayıp sinesinde toplayan bu şehir şimdi dul kalmış bir kadın gibi yalnız oturuyordu. İşte Franklar bu şehrin kendilerine yapmış olduğu iyiliklerin karşılığı olarak onu, en kötü muamelelere maruz tuttular ve Hıristiyanlara bu fenalığı reva gördüler.” şeklinde kaydettiği bu olay Haçlıların, asıl amacının din kardeşlerine yardım etmekten çok bu topraklara kendi hâkimiyetlerini kurmak için geldiklerini göstermesi açısından çok önemlidir. Bu olaylar Ermenileri gerçeklerle bir kez daha yüzleşmişlerdir.²¹⁴

Tüm yaşanan olayların neticesinde Kogh Vasil’in hanımı, Urfa Haçlı Kontluğu’nun niyetini anlamış olduğundan, Urfa önlerinde bulunan Aksungur el- Porsuki’ye²¹⁵ haber gönderip yardım istedi.(1114) Aksungur, Habur bölgesi hâkimi Emîr Sungur Dıraz’ı, Kogh Vasil’in hanımına gönderdi. Kogh Vasil’in hanımı, gösterişli bir taht üzerine oturarak Sungur’u karşıladı ve son derece mütevazı bir şekilde konuşarak ona bazı hediyeler takdim etti. Ermeni nâibe ile Sungur arasındaki görüşmeler devam ettiği sırada gelen bir Haçlı birliği Sungur Dıraz’ın adamlarına saldırdı. Emîr Sungur ile 100 kişiden oluşan bu Haçlı birliği arasında şiddetli çarpışmalar oldu ve Müslümanlar Haçlıların çoğunu öldürdü.²¹⁶ Emir Sungur Dıraz, Ermeni nâibenin Melik Mesud ve Aksungur’a gönderdiği hediyelerle birlikte geri döndü.²¹⁷ Bu arada Ermeni nâibenin Türk hâkimiyetini tanıdığını ve Aksungur’a duyan bölgedeki Haçlıların çoğu da Ermenilerin yanından ayrıлып Antakya’ya gittiler.²¹⁸

Aksungur yapılan bu görüşmeler neticesinde, 7 Haziran 1114 tarihinde iki aydan fazla süren Urfa kuşatmasını gerçekleştirdi. Ancak her ne kadar Ermenilerle işbirliğine girilse de bu kuşatmadan sonuç alınamadı. Aksungur, Ermeni nâibesiyle yaptığı ittifaktan, İlgazi ile arasında çıkan anlaşmazlık ve Artuklular tarafından mağlup edilmesi dolayısıyla

²¹³ Mateos, halkın şehirden çıkartılırken acı olayların yaşandığını belirtmektedir.”*Urfa şehri müthiş bir akibete uğradı. Franklar halkı evlerinden attılar ve evlerde kalanların yakılmasını emrettiler. Şehirde 80 kişiden başka kimse kalmadı. O gün, Urfa için bir felaket günü oldu. Frankların yapmadığı fenalık kalmamıştı*” (Urfalı Mateos, a.g.e., s. 250.)

²¹⁴ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 249–250; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C.1, s. 145.

²¹⁵ Aksungur el Porsuki Selçuklu Sultanlarından Muhammed Tapar’ın valisiydi. (Coşkun Alptekin, “Aksungur el Porsuki” **DİA**, C. 2, İstanbul: TDV yay. İstanbul 1993, s. 297.)

²¹⁶ Abdülkerim Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498–511/1105–1118)**, Ankara: TTK yay., 1990, s. 127.

²¹⁷ İbnü’l - Esir, a.g.e., 10, s. 400 ; Abû’l - Farac, Kogh Vasil’in hanımının Sungur Dıraz’a yaptığı muameleyi şu ifadelerle anlatmaktadır: “*Kadın şahane taht üzerinde oturarak muhteşem elbiseler giyen genç kızlardan müteşekkil hizmetçilerini etrafına aldı. Senkur içeri girince ona da karşısında ayrı bir taht kurdurdu. Ve onunla konuşurken kurnazca hareket etti*” (Abû’l Farac, a.g.e., C. 2, s. 354); Hayati Dokdemir, **Antakya Haçlı Devleti’nde Roger De Salerne Devri Tarihi(1112-1119)**, (Yayınlanmamış Y. L. Tezi) İstanbul Üniversitesi S.B.E., 1998, s. 24.

²¹⁸ Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi**, s. 128.

yararlanamadı. Aksine, II. Baudouin, Türklerin çekilmesinden sonra bu anlaşmazlıktan faydalandı. II. Baudouin, Ermeniler üzerindeki yayılmacı siyasetine devam ederek Kogh Vasil'in eşinin Aksungur ile anlaşmalarını da cezalandırmak ve Urfa Kontluğu'nu yeniden güçlendirmek için Urfa'da yaşayan Ermenilerin gücünü tamamen kırdı ve çevredeki Ermeni topraklarını ele geçirmeye başladı. Böylece Tankred'in ele geçirmeye çalıştığı Keysun ve Ra'bân, Antakya Haçlı Prensiği yerine Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlandı.²¹⁹

II. Baudouin, Urfa Haçlı Kontluğu'nu güçlendirmek için, 1115–1116 yılında Ra'bân üzerine yürüdü. Burayı uzun süre kuşatma altında tutmuş olmasına rağmen, ele geçiremedi. Ancak Ermenilerin kendi aralarındaki siyasi çekişme II. Baudouin'e sadece Ra'bân'ı değil, Kogh Vasil'in bütün topraklarını ele geçirmesini sağladı. Kilikya Ermeni Baronu I. Toros, kardeşi Leon'un kızıyla evli olan Dıga Vasil'i, bir evlenme anlaşması bahanesiyle yanına davet etti ve geldiğinde onu yakalayıp II. Baudouin'e sattı. I. Toros'un Ermenilerin tek hükümdarı olmak istediği anlaşılmaktadır. II. Baudouin, Dıga Vasil'e uygulamış olduğu işkenceyle, onun arazilerini ve kalelerini teslim etmesini sağladı. 1116 yılında Kogh Vasil'in bütün mirası Haçlıların eline geçti. Dıga Vasil ise, önce kaynatası I. Leon'un yanına, oradan da İstanbul'a gitti. Böylece bir Ermeninin kendi milletine yapmış olduğu ihanetin sonucunda Haçlılar önemli bir bölgeyi ele geçirmiştir.²²⁰

2.1.4.4. Gerger Hâkimi Konstantin ve Oğlu Mikhail'in Haçlılarla İlişkileri

Haçlıların Anadolu'ya geldikleri XI. yüzyıl sonlarında, Anadolu'da bulunan Ermeni prenslerinden biri olan Gerger²²¹ hâkimi Konstantin, Urfa hâkimi Toros'a bağlı olarak hüküm sürmekteydi. Daha öncede belirttiğimiz gibi Konstantin, Haçlı reislerinden I. Baudouin'in Urfa'ya gelmesinden birkaç gün sonra şehre gelmişti. Konstantin, Toros tarafından Samsat'a Emir Balduk'a karşı gönderilen I. Baudouin'e eşlik etmişti. Samsat'ı ele geçiremeyen I. Baudouin ve Konstantin Urfa'ya geri dönmüşlerdi. Ancak kısa süre sonra, Urfa'yı ele geçirmek isteyen I. Baudouin'in tertiplelediği anlaşılın Toros'a suikast hadisesine

²¹⁹ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 1, s. 149; Dokdemir, a.g.t., s. 25.

²²⁰ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 258–259; Vardan Vardabet, a.g.e., s. 194; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C.1, s. 148–149; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 71; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 106–107.

²²¹ Fırat'ın batı kıyısında, bugünkü Adıyaman'a bağlı bir ilçedir.

Konstantin'in de büyük desteği olmuştu.²²² Böylece I. Baudouin bir Ermeni'ye karşı bir başka Ermeni'yi kullanmıştı. Ancak aralarındaki bu ortaklık çok uzun sürmedi.

Urfalı Mateos, II. Baudouin'in Ermenilerin hâkim olduğu arazileri bir bir ele geçirdiğinden bahsetmektedir. II. Baudouin'inden bahsederken “*Türklerden çok Ermenilerden nefret ediyor*”²²³ şeklindeki kaydı ise II. Baudouin'in Ermeniler üzerine kurulu siyasetini ve Haçlı Seferlerinin Doğu Hıristiyanlarını kurtarmaktan çok uzak olduğunu gösterir.

II. Baudouin, Keysun ve Ra'bân'ı kendi topraklarına kattıktan sonra Fırat vadisinde kalan diğer Ermeni kalelerini de ortadan kaldırmaya karar verdi. 20 Şubat 1117'de harekete geçerek Birecik hâkimi Ermeni Abulgarib üzerine gitti ve burayı bir yıla yakın bir süre büyük bir orduyla kuşatma altında tuttu. Abulgarib kaleyi bazı şartlarla Haçlılara teslim etti. Ancak II. Baudouin, kaleyi teyzesinin oğlu Galeran'a verdi. Galeran ise, Abulgarib'in kızı ile evlenmiş ve kalede çeyiz olarak kendisine verildi.²²⁴

II. Baudouin, Birecik'i ele geçirmesinin ardından Bagrat'ın hâkimiyetindeki Râvendân kalesini de alarak ardından da Konstantin'in üzerine yürüdü. Konstantin'i mağlup ederek esir aldı ve Samsat kalesine hapsedirdi.²²⁵ Konstantin, Kuzey Suriye'de meydana gelen bir depremden sonra, hapishanede baş aşağı bir vaziyette direğe saplanmış olarak bulundu.²²⁶ Konstantin'in ölümünden sonra Ruben hanedanı dışında hiçbir Ermeninin Haçlılara güveni kalmadı.²²⁷

Gerger'de Konstantin'den sonra idareyi oğlu Mikhail aldı. Ancak Mihail, Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin daha sonra da I. Joscelin'e bağlı olmak şartıyla hâkimiyetine devam edebildi. Mikhail'in yönetimi sırasında, Malatya Selçuklu hükümdarı Tuğrul Arslan'ın atabeği olan Nuruddevle Belek Gazi, Malatya'ya bağlı Harput, Palu ve yörelerinde, yol kesicilik ve yağma eylemlerinde bulunan Gerger Ermenileri üzerine Ocak 1121'de bir sefer

²²² Urfalı Mateos, a.g.e., s. 194–195; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 80–81.

²²³ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 260.

²²⁴ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 260; Tritton and Gibb, a.g.m., s. 86; Vardan Vardabet, a.g.e., s. 194; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu**, C. 1, s. 151.

²²⁵ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 260; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 1, s. 164.

²²⁶ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 260; Süryanî Mihail, a.g.e., s. 61; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 81; Macevitt, a.g.e., s.86.

²²⁷ Runciman, a.g.e., C. 2, s. 107.

yapmak zorunda kaldı. Öncelikle Belek Gazi, Mikhail'e haber gönderip adamlarının eşkıyalık faaliyetlerine son verdiği takdirde her yıl bin yük buğday göndermeyi vaat etti ve kendi arazisinde bulunan üç köyü verdi. Mikhail defalarca Belek Gazi'ye sadakat yemini etmesine rağmen, sözünde durmadı. Belek Gazi vaat ettiği buğdayları gönderdiği gün Mikhail'in eşkıyaları Hanzit'te iki köyü yakarak yağmaladılar ve birçok Türkü öldürdüler.²²⁸ Bu olay üzerine Belek Gazi bir ay içinde büyük bir ordu topladı ve 1 Ocak 1121'de Ermeniler üzerine yürüdü. Ermenileri Hanzit'e yerleştiren Belek Gazi onlara oldukça iyi muamelede bulundu ve Gerger'e dönmeyeceklerine dair söz aldı.²²⁹ Fakat ettikleri yeminleri bozarak aynı yılın sonlarında geri dönüp eşkıyalığa devam eden Ermenilerin üzerine yeniden yürüyen Belek Gazi, köyleri yaktı, yakaladıklarını esir aldı ve mallarına da el koydu. Belek Gazi'nin Gerger Ermenilerine karşı gerçekleştirdiği ikinci saldırı, Urfa Kontu I. Joscelin'i 1122 yılında harekete geçirdi ve Gerger bölgesine sefer düzenlemesine neden oldu. Fakat Urfa Kontu sonuç alamadan geri dönmek zorunda kaldı.²³⁰ Azîmî bu konuda şunları ifade eder:

Belek, Greger kalesini kuşattı ve Frankları Sence Köprüsü'nde yenilgiye uğratarak Kudüs kralı Baudouin'i tutsak alarak Joscelin ile birlikte Harput'ta geniş bir kuyuda hapsetti. Harput'taki tutsak Franklar, harekete geçip buradaki Baudouin'i kurtardılar. Joscelin'de 28 Temmuzda şekil ve kıyafet değiştirerek buradan çıkıp askerlerini topladı. el-Bâre piskoposu, Frankların Harput'ta harekete geçtikleri gece, Belek'in askerlerinden kaçıp kurtuldu. Harput'taki olayı haber alan Belek, süratle oraya gidip şehri kuşatarak ele geçirdi, tutsakları yeniden büyük kuyuya getirip hapsetti ve kalenin gözetleme yerlerini tahrip etti. Joscelin, Frank kuvvetleriyle ortaya çıkıp Haleb'in dış taraflarına geldi ve hâkiminin (Belek) kaleye geri dönme niyetinde olduğunu anlayınca hüsrana uğrayarak ümitsizce geri döndü. Franklar, Cisir kalesinin önlerine saldırdılar, Müslümanlar, geçit yerlerini tuttukları için onlardan pek çok insan suda boğuldu.²³¹

Ermeni Mikhail, Türklere karşı zor durumda kalmıştı. I. Joscelin'in 1122 yılında Belek Gazi'ye esir düşmesiyle Urfa'da bulunan Kudüs Kralı II. Baudouin'e başvurarak Urfa Kontluğu arazisinde başka bir yer karşılığında Gerger'i kendisine teslim etmek istediğini bildirmişti.²³² II. Baudouin, Mikhail'in bu teklifini kabul etmiş, Gerger'i Mikhail'den alıp

²²⁸ Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 357; Süryânî Mihail, a.g.e., s. 68; Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)**, C. 2, Ankara: TTK yay., 1994, s. 26-27; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarihi**, s. 163.

²²⁹ Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 357; Triton and Gibb, a.g.m., s. 87.

²³⁰ Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 357; Süryânî Mihail, a.g.e., s. 69; Triton and Gibb, a.g.m., s. 87; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 2, s. 26-27; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 82; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarihi**, s. 163.

²³¹ Azîmî, a.g.e., s. 46.

²³² Abû'l - Farac, a.g.e., C.2, s. 358; İbnü'l - Esir, a.g.e., C.10, s. 468-69.

kendisine Dülük²³³ şehrini vermiştir. 1122 yılında II. Baudouin Gerger'e Haçlılara ait bir garnizon yerleştirmiştir.²³⁴ Fakat II. Baudouin tarafından Frank garnizonun yerleştirildiği Gerger, Belek Gazi'nin hedeflerinden biri olmaya devam etti. Kral II. Baudouin Türkleri Hısn-ı Mansûr ve Keysun civarından kovalamak için geldiği Sinca ırmağı kenarında Belek Gazi tarafından esir edilmiştir.²³⁵ Belek Gazi böylece Gerger Kalesi'ni de ondan teslim almıştır. (1123) Ancak ertesi yıl Belek Gazi'nin Mayıs 1124'de ölümünden sonra Mikhail kaleyi Türklerden geri almıştır.²³⁶ Ermeni Mikhail Gerger'e yeniden sahip olduktan sonra, Franklarla savaşmaya ve köylerini de yağmalamaya devam etti.

Türklerle mücadeleye devam eden Mikhail daha fazla baskıya dayanamayarak, topraklarını II. Joscelin'e bıraktı. Bunun karşılığında ise Sopros'u aldı.²³⁷ II. Joscelin bu toprakları Mikhail ile arası açık olan Ermeni patriğinin kardeşi Basil'e 500 dahekan karşılığında sattı. Bunun üzerine iki Ermeni arasında iç savaş çıktı.²³⁸ Mikhail, Gerger'i geri istemiş, II. Joscelin'in bunu kabul etmemesi üzerine Mikhail, Keysun'u yağmalamaya başladı. Ancak Haçlılar tarafından pusuya düşürülüp öldürüldü. Süryani Mikhail, onun kazayla öldüğünün belirtmektedir.²³⁹ Mikhail'in ölmesiyle Ermeniler arasındaki iç savaş sona erdi. Ancak Basil ile de anlaşamayan II. Joscelin, kısa bir süre sonra onu da Gerger'den attı. Bunun üzerine Basil, Kilikya Ermeni Baronu I. Leon'un yanına gidip kızıyla evlendi ve etrafına topladığı Ermenilerle Keysun ve Merzban'da bulunan Haçlı kuvvetlerine saldırdı, ancak bu saldırı pek çok Ermeni'nin ölümüyle sonuçlandı. (1136)²⁴⁰ Basil, daha sonra II. Joscelin'e bağımlı olarak yeniden Gerger'de hüküm sürmeye başladı.²⁴¹

2.1.4.5. Ermeni Ruben Hanedanı ile Haçlı İlişkileri

Haçlı Seferleri başlangıcında Kilikya'da hüküm süren Ermeni hanedanlarından biri olan Ruben hanedanı Haçlılarla kimi zaman dostane kimi zaman düşmanca bir takım ilişkiler

²³³ Günümüzde Gaziantep'e bağlıdır.

²³⁴ Süryanî Mihail, a.g.e., s. 72; Tritton and Gibb, a.g.m., s. 91; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 2, s. 35.

²³⁵ Süryanî Mihail, a.g.e., s. 72; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 358.

²³⁶ Urfalı Mateos, a.g.e., 279; Süryanî Mihail, a.g.e., s. 110.

²³⁷ Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 370; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 165; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 2, s. 111.

²³⁸ Süryanî Mihail, a.g.e., s. 110; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 165.

²³⁹ Süryanî Mihail, a.g.e., s. 111.

²⁴⁰ Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 84; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 2, s. 111.

²⁴¹ Süryanî Mihail, a.g.e., s. 111.

geliştirmişti. Daha önce bahsettiğimiz gibi Ermeni Kralı Gagik'in 1079'da öldürülmesiyle çeşitli yerlere dağılan Ermeni prenslerinden biri olan Ruben ailesiyle birlikte 1080 yılında Kilikya'ya sığındı. Ruben'in ölümünden sonra ise yerine oğlu Konstantin geçti. Haçlı Seferleri başladığında Rubenlilerin iki önemli dış sorunu vardı. İlki onları kontrol altına almak isteyen Bizans'ın girişimleri, ikincisi ise Haçlıların Ermeniler üzerindeki emelleriydi.²⁴² Bu dönemde Gülek boğazının doğusundaki dağlar ve Sis'in kuzeyindeki Vahga kalesi Konstantin'in elinde idi. Konstantin babası Ruben'in ölümünden sonra hâkimiyet bölgesini doğuya, Antitoroslara doğru genişletti. 1091 yılında Göksu ırmağı kenarındaki büyük Vahga (Feke) kalesini Bizans'ın elinden aldı ve başıboş kalan çok sayıda Ermeni onun etrafında toplandı. Ermeni Ortodoksluğunu benimsemiş olan I. Konstantin Bizans'a karşı aile mücadelesini sürdürmekteydi. Urfalı Mateos, I. Konstantin için *"Birçok eyaletlere ve şehirlere hâkimdi ve cesareti sayesinde Toros dağının büyük bir kısmını İranlıların (Selçukluların) elinden almıştı. O, Aşot'un oğlu Gagik Bagrati'nin kumandanlarından biriydi"*²⁴³ ifadelerine yer vermiştir. I. Konstantin de diğer Ermeni liderleri gibi halkının çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Kilikya'ya sağlamca yerleşebilmek için, Bizans'ın gücünü yitirmesi ve Türklerin içinde buldukları kötü durumdan yararlanmayı umarak Haçlılara yardımlarda bulunuyordu.²⁴⁴ Daha önce de bahsettiğimiz gibi Haçlıların Antakya'ya yürüdükleri sırada kendilerine kuvvet vererek, yol göstererek, Antakya'yı almaları sıralarında çıkan kıtlıkta erzak göndererek yardım etmiş ve bunun karşılığında ise mükâfat olarak Baron ve Markis unvanlarını almıştır.²⁴⁵

Ermenileri ilk defa Haçlılara yaklaştıran, Franklarla gerçek ilişkiler kuran I. Konstantin'di. I. Konstantin zamanında, Haçlılarla Ermeniler hoşgörü dönemi yaşamışlardır. Dini bakımdan bile yakınlık hissedilen bu dönemde Ermeni ruhban sınıfı ile Frank din adamları siyasi düşmanları olan Greklere karşı birleşmiş gibi birbirlerine karşı oldukça hoşgörülüdür.²⁴⁶

²⁴² Redgate, a.g.e., s. 256; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 109.

²⁴³ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 201.

²⁴⁴ Simbat, a.g.e., s. 50; Ayan, a.g.m., s. 56; Runciman, a.g.e., C. 1, s. 151; Kaşgarlı, a.g.e., s. 11; Sertel, a.g.t., s. 33.

²⁴⁵ Urfalı Vahram, **The Armenian Kingdom in Cilicia During The Time of The Crusades**, Printed by J. L. Cox, London 1831, s. 28; Esat Uras, a.g.e., s. 80; . Ghazarian, a.g.e., s. 113.

²⁴⁶ Kaşgarlı, a.g.e., s. 4-11; Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 89.

Haçlılar davetli olarak geldikleri topraklarda, Ermeni derebeyleri zor durumda bıraktılar. Özellikle II. Baudouin, Ermeni feodalitesini mahvetmişti. Din adamları, rahiplerin durumu ise, Haçlıların Papa II. Urban'a 11 Eylül 1098'de yazdıkları mektup bu konuya büyük bir açıklık getirir. *“Heretik (Sapkın), Grek, Ermeni ve Süryanileri yok edemedik. Gel bize sen otoritenle bizim kuvvetlerimizi kullanarak, hangisi olursa olsun bütün heretikleri kökünden kazıyarak imha et.”* Bu mektup Haçlıların Gregoryen mezhebine bağlı olan Ermenilere karşı hiç de hoşgörülü olmadıklarını gösterir. Bütün bunlara rağmen, I. Konstantin Haçlılarla çok sıkı ilişkiler kurdu. I. Konstantin 1100 yılında öldü ve yerine oğlu I. Toros geçti.²⁴⁷

Ermeni prensi I. Konstantin'in 1100 yılında Vahga kalesinde ölümünün ardından geride Toros ve Leon adlı iki oğlu kalmıştı. Babasının yerine baron unvanıyla tahta çıkan I. Toros savaşlarda gösterdiği cesareten ve izlediği akıllı siyasetten dolayı Kilikya'nın en önemli Ermeni liderlerinden biri haline geldi. Babası I. Konstantin dönemine kadar Kilikya'daki Ermeni liderler dağlara çekilmiş bir vaziyette varlıklarını sürdürürken I. Toros ile birlikte artık Ermeniler ovalara inmişlerdi. Kilikya'daki Ermenileri etrafına toplayan I. Toros kısa sürede Anazarba'yı ve Bizans'a ait bazı yerleri ele geçirmeyi başardı ve Anazarba'da büyük bir kilise inşa etti.²⁴⁸

I. Toros'un hâkimiyetinin ilk yılları, Bizans'ın Kilikya'yı geri alma, Haçlıların da aynı bölgeye sahip olma mücadelesine ve Ermenilerin de Kilikya'nın düzlük alanlarına inme gayretlerine sahne olacaktır. Bizans-Haçlı-Türk üçgeni arasında kalan ve kendi gücünün yetersizliğinin farkında olan I. Toros kendine müttefik olarak Haçlılara seçti. I. Toros Haçlı prenslikleri ile dostane münasebetler kurmak istiyor, Haçlılara karşı ihtiyatlı bir politika takip ediyordu. Bu nedenle Haçlıların Müslümanlara karşı mücadelede yaptıkları yardım çağrılarını cevapsız bırakmadı.²⁴⁹ Onun en önemli politikası, Haçlılarla dostça ilişkiler sağlamak ve sürdürmek oldu.

I. Toros Haçlılarla ilk işbirliğini, 1116 yılında Haçlılarla giriştiği mücadele sonucu I. Toros'dan yardım isteyen, kendi gibi bir Ermeni olan Dıga Vasil'e tuzak kurarak gerçekleştirdi. 1116 yılında Ra'bân'a göz diken II. Baudouin ile ittifak yapan I. Toros, Dıga

²⁴⁷ Kaşgarlı, a.g.e., s. 11.

²⁴⁸ Simbat, a.g.e., s.48; Urfalı Mateos, a.g.e., s. 201; Urfalı Vahram, a.g.e., s. 28.

²⁴⁹ Ersan “Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine”, s. 138.

Vasil'i evlenme anlaşması bahanesiyle yanına davet ederek, geldiğinde onu yakalayıp II. Baudouin'e sattı.²⁵⁰ Bu dönemde Ermeni prensleri Haçlılarla işbirliği yapmanın sonuçlarını çok geçmeden görmeye başladılar. Ermeniler başlangıçta kurtarıcı olarak gördükleri Haçlıların gerçek niyetlerini görmeye, verdikleri desteklerin ise karşılıksız olduğunu anlamaya başladılar. 1098 yılında I. Baudouin, davetli olarak geldiği Urfa'da şehrin hâkimi Toros'un halk tarafından öldürülmesini sağlamış, ardından şehrin hâkimi olmuştu. Yine Maraş'ı elinde tutan Tatul, 1104 yılına kadar Haçlı saldırılarına direnmiş, fakat daha fazla dayanamayıp, şehri I. Joscelin'e devretmek zorunda kalmıştı. Antakya hâkimi I. Bohemund'un esaretten kurtulduktan sonra Avrupa'ya dönmesi üzerine, 1104'de Antakya'da hâkimiyeti ele alan Tankred, 1107'de daha önceden ele geçirmeye çalıştığı ancak başarılı olamadığı Kilikya'ya yönelmiş ve Ermenilerin tutunmaya çalıştığı bu bölge de Bizans'ın bir valisi ve bir Ermeni soylusu olan Oşin'in hüküm sürdüğü Adana ve Tarsus'u ele geçirmişti. Nitekim 1116 yılında Dıga Vasil saf dışı edildikten sonra, II. Baudouin diğer Ermeni kalelerini de kendisine bağlamak için ilk olarak I. Haçlı Seferi sırasında Birecik'e atadığı Ermeni Abulgarib'i yerinden attı ve buraya kuzeni Galeran du Puiset'yi atamıştı. II. Baudouin bundan sonra Fırat'ın batısında küçük Kuris (Cyrhus) beyliğine sahip bulunan Kogh Vasil'in kardeşi Bagrat'a saldırmıştı. II. Baudouin bir diğer müttefiki olan Gerger hâkimi Konstantin'in topraklarını ele geçirip onu Samsat'ta hapsedirmişti. Böylece Ruben hanedanına mensup I. Toros dışında bölgede küçük istisnalar hariç hiçbir Ermeni hâkimiyeti kalmamıştı. Bundan sonra II. Baudouin'in Ermeni siyaseti doğudan gelen tehlikenin azalması sayesinde kolaylaştı. I. Toros ise aynı sonla karşılaşmamak için Latin komşularıyla iyi geçinmesi ve tedbirli bir politika takip etmesi gerektiğini anladı.²⁵¹ Artık Ruben hanedanına mensup olanlar dışında Ermeni halkının Haçlılara olan güveni tamamen sarsılmıştı.

I. Toros Haçlılarla giriştiği en önemli işbirliğini Roger de Salerne (1112–1119)²⁵² ile gerçekleştirdi. I. Toros ve Roger Müslümanlara karşı ittifak yaptı. Roger, Tell Dânis'i almasının ardından, Haleb bölgesindeki harekâtına devam etti ve 1118 yılında Balatunus'u

²⁵⁰ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 259.

²⁵¹ Sirarpie Der Nersesian, "The Kingdom of Cilician Armenia", **A History of The Crusades**, C. 2, Ed. Kenneth-M. Setton, London: Madison-Milwaukee-1965, s. 635–636; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 2, s. 107; Urfalı Mateos, Haçlıların Ermenilere karşı uyguladığı bu sert politikayı şu ifadelerle anlatmaktadır: "*Onlar müthiş işkenceleri Ermenilerin hazinelerini meydana çıkarmak için icra ettiler. İşte onlar her türlü vahşi ve haksız hareketlerle bu memleketleri birer harabeye çevirdiler. Onlar her an fenalıktan başka bir şey düşünmeyip iyi ve hayırlı bir harekette bulunmadılar*", (Urfalı Mateos, a.g.e., s. 260–261).

²⁵² Tankred'in 1112'de ölümünden sonra Antakya'nın idaresi, Antakya'nın gerçek varisi olan Bohemund'un oğlu yaşının küçük olması sebebiyle Tankred'in kuzeni Roger de Salerne'e verildi.

aldı. Bunun ardından Az'az üzerine yürümeye karar veren Roger, I. Toros'dan destek istedi. Onun bu isteğini I. Toros kardeşi Leon'un emrinde bir grup Ermeni askerini göndererek karşıladı. Az'az'a karşı hücumla geçen Haçlı ve Ermeni askerlerinden oluşan bu ordu, bir ay boyunca şehri kuşattı ve buraya dışarıdan yardım gelmesini engelledi. Türklerin çıkış hareketine karşı Roger, I. Toros'un kardeşi Leon'u Türklerin karşısına çıkardı. Kaleden çıkanları mağlup ederek kaçmak zorunda bırakan Leon, onları şehir kapısına kadar takip ederek bir kısmını esir etti, bir kısmını da öldürdü. Böylece Roger, Leon'un üstün mücadelesi sayesinde Az'az'ı ele geçirdi.²⁵³ Urfalı Mateos, Leon'un bu savaşta gösterdiği kahramanlıkla Haçlılar arasında şöhretinin arttığını ve Roger'in bu savaştan sonra Ermeni askerlerine karşı sempati duyduğunu belirtmektedir.²⁵⁴

I. Toros, babasının denge siyasetini takip ederek Kilikya'da genişlemek ve bağımsızlığını kazanabilmek için Haçlılar ile işbirliği yaparak bu amacında kısmen başarılı oldu. Bunun yanı sıra I. Toros, Haçlılarla akrabalık ilişkileri de kurdu. Haçlılar, izlemiş olduğu politika gereğince bölgede daha fazla etkili olmak için yerel Ermeni prensesleri ile evleniyorlardı. Bu politika Ermenilerin de işine gelmekteydi. Böylece kurtarıcı olarak gördükleri Haçlılar ile daha yakından akrabalık ilişkilerine girerek, çıkarlarını sağlamlaştırıyorlardı. I. Toros'un kız kardeşi, I. Joscelin ile evlenmişti ve bu prensesten sonraları II. Joscelin adı ile daha sonraları Urfa kontu olan bir oğlu oldu.²⁵⁵ I. Joscelin Ermenilerce daima sevildi. I. Toros'un kız kardeşi Ortodoks Ermeni kilisesine mensuptu. Bu nedenle Ermenilerin çoğu için daha sempattikti. I. Toros'un kız kardeşi bu evlilikten bir süre sonra öldü ve I. Joscelin yeni bir evlilik yaptı. Buna rağmen, I. Joscelin'in Ermenilerle yakın ilişkileri devam etti.²⁵⁶

Haçlı seferleri dolayısıyla Selçukluların Orta Anadolu'ya çekilmesinden ve Bizans ile Antakya Haçlı Prensiği arasındaki mücadeleden yararlanarak Anazarba'yı elinde tutan ve bölgede tutunmayı başaran I. Toros, 1129 yılında yirmi üç yıllık bir hükümdarlık döneminin ardından öldü. I. Toros'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Konstantin birkaç ay sonra bir

²⁵³ Urfalı Mateos, a.g.e., s.263; Ghazarian, a.g.e., s. 115; Nersesian, a.g.m., s. 636; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 118.

²⁵⁴ Urfalı Mateos, a.g.e., s. 263.

²⁵⁵ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 2, s. 19; Payaslian, a.g.e., s. 81-82.

²⁵⁶ Runciman, a.g.e., C. 2, s. 135.

saray entrikası sonucu öldürüldü.²⁵⁷ Urfalı Vahram I. Toros'un oğlunun zehirlenerek öldürüldüğünü kaydetmektedir.²⁵⁸

Ermeni baron I. Toros'un 1129'da ölümünün ardından kardeşi I. Leon (1129–1137) iktidarı ele aldı.²⁵⁹ I. Leon, Ruben prenslerinin en önemlilerinden biridir. I. Toros gibi I. Leon da babalarından kalan toprakları Kilikya ovalarına ve Akdeniz kıyılarına kadar genişleterek, hemen hemen bütün Kilikya'ya hâkim oldu. Babası Konstantin'in elinden alınmış şehirleri geri almasıyla Haçlılar için büyük bir tehdit oluşturmaya başladı. Antakya kontu Roger ile olan dostluğu ile tanınmış olan I. Leon, kardeşi I. Toros'un prensliği sırasında Az'az'a Müslümanlara karşı girişilen bir seferde Haçlıların yanında yer alarak onların sempatisini kazanmıştı. Fakat Antakya kontu Roger'in ölümünden sonra I. Leon'un Haçlılarla ilişkileri tam tersi bir seyir aldı ve Ermeni-Haçlı ilişkileri kopma noktasına geldi.

Ermenilerin Kilikya şehirlerini ele geçirmeye başlaması, Kilikya Ermeni Prensligi ile Antakya Haçlı Prensligi'ne karşı karşıya getirdi. I. Leon'un hükümdarlığının ilk yıllarında Türk bölgelerine yağma akınlarında bulunarak, halka zarar vermeye başlaması üzerine Danişmendli Emir Gazi, 1131 yılında Ermeniler üzerine sefer yapmış ve senelik vergi karşılığında, I. Leon'u itaat altına aldı.²⁶⁰ 1132 yılında Kilikya Ermenilerinin bu karışık durumundan yararlanmak isteyen ve Anazarba'yı geri almak isteyen II. Bohemund, küçük bir kuvvetle Kilikya'ya girdi. Geçitleri tutarak Haçlılara ağır kayıplar verdiren I. Leon, daha fazla dayanamayacağını düşünerek endişeye kapıldı ve Emir Gazi'yi yardıma çağırdı. Bu yardım çağrısı üzerine bölgeye giden Emir Gazi ve birlikleri kendilerinden habersiz olan II. Bohemund'u pusuya düşürdüler. II. Bohemund tanınmadığı için Emir Gazi komutasındaki birlikler tarafından öldürüldü.²⁶¹ Liderlerini kaybeden Haçlılar büyük bir telaşla kaçmaya başladılar. Ancak I. Leon geçitleri tuttuğu için Haçlılar büyük kayıplar verdiler.²⁶² Sonucun

²⁵⁷ Simbat, a.g.e., s. 52; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 362; Ghazarian, a.g.e., 115; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s.122.

²⁵⁸ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 30.

²⁵⁹ Simbat, a.g.e., s. 52; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 362; Süryanî Mihail, a.g.e., s. 91.

²⁶⁰ Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 363; Mehmet Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın Türkiye Selçukluları'na Tâbiyeti Meselesi", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir: Beta yay., 1999, s. 307. Uygulamaya konulmamakla birlikte, yapılan bu anlaşmayla birlikte Kilikya Ermenileri Anadolu'da ilk kez bir Türk devletine itaati ve vergi vermeyi kabul etmiştir.

²⁶¹ Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 363; Tritton and Gibb, a.g.e., s. 99; Azimî, a.g.e. s. 55; İbn Kesir, a.g.e., C. 12, s. 373; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 123; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 88.

²⁶² Abû'l - Farac ve Süryani Mihail Kilikya Bölgesine giren Haçlılar ile Türklerin birbirinden habersiz olduklarını birden savaşa tutuştuklarını ve I. Leon'un her iki tarafla savaşmaktan çekindiğini belirtmektedir. Süryanî Mihail, a.g.e., s. 92; Abû'l Farac, a.g.e., C. 2, s. 363; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 150.

belli olmasının ardından I. Leon, Türklerin kendi üzerine yürümesinden endişelenerek kalelerin kapılarını kapattı. Böylece Anazarba, Ermenilerin elinde kalmıştı. Bu olayla birlikte Haçlılar ile Ermeniler arasındaki ihtilaf artık belirgin bir hal aldı ve Ermeniler Kilikya'da daha etkili olmaya başladılar.

1132 yılında I. Leon, Kilikya şehirleri olan Tarsus, Adana ve Misis'i ele geçirdi. Daha 1133 yılında I. Leon'un toprakları güneyde Mersin yakınlarından kuzeyde, Urfa Kontluğu'na bağlı bulunan Maraş çevresine uzanmaktaydı.²⁶³ Kilikya üzerinde genişlemeye devam eden I. Leon, Amanos dağları yamaçlarındaki Servendikar Kalesi'ni 1135 yılında Maraş kontu Baudouin'den aldı.²⁶⁴ Bu kalenin ele geçirilmesiyle gergin olan ipler iyice kopma noktasına geldi Haçlılar Ermenilerin daha fazla genişlemesini engellemek için harekete geçtiler.

II. Bohemund'un, Ermeniler üzerine yaptığı sefer sırasında Emir Gazi tarafından pusuya düşürülüp öldürülmesinin ardından yerine Kudüs'ün yeni kralı Foulque'un desteğiyle Raymond de Poitiers (1136–1149), Constance ile evlendirilerek Antakya hâkimi oldu. 1136'da Antakya hükümdarlığını eline geçirmesiyle Raymond, Musul valisi İmadeddin Zengi üzerine sefer düzenlemek için hazırlıklarına başladı. Ancak Servendikar Kalesi'nin 1135'de I. Leon tarafından ele geçirilmesi, önceliği Ermenilere vermesine neden oldu. Kilikya Ermenileri üzerine bir sefer düzenleyip, gerisini emniyete almak istedi. Raymond'un en büyük amacı, Bizans tarafından geri alınıp, Rubenliler tarafından yeniden ele geçirilmiş olan Kilikya şehirlerini tekrar Antakya Prensiği'nin topraklarına katmaktı.²⁶⁵

Bu amacını gerçekleştirmek için Raymond, Kudüs kralı Foulque'un onayını da alıp, Maraş ve Keysun hâkimi Baudouin (Baudouin de Marés) ile birlikte I. Leon üzerine yürüdü. Kudüs kralının Haçlı kontlarını bir arada tutacak otoritesi kalmadığından Urfa kontu II. Joscelin, dayısı olan I. Leon'un tarafını tuttu ve ona yardımda bulundu. II. Joscelin'in yardımını alan I. Leon, Antakya-Maraş kuvvetlerini yenmeyi başardı. Fakat kazandığı başarının rahatlığıyla Maraş ve Keysun hâkimi Baudouin ile birebir görüşmeyi kabul edince, tuzağa düşürülüp yakalandı ve Antakya'da bir kalede hapsedildi. Haçlılarla Ermeniler arasındaki bu çatışmadan faydalanan Danişmendli emiri Muhammed, bu fırsatı

²⁶³ Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 2, s. 112.

²⁶⁴ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 30; **Simbat**, a.g.e., s. 52; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 164.

²⁶⁵ Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 129; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, C. 2, s. 112.

değerlendirerek Maraş bölgesine saldırdı. Bu durum Raymond'un, I. Leon'a karşı daha ılımlı bir politika sergilemesine neden oldu. I. Leon'un Antakya'da hapis olduğu dönemde üç oğlu arasında mücadele başladı. En büyük oğlu Konstantin kardeşleri tarafından yakalanarak gözleri oyuldu. İki ay sonra I. Leon, Misis ve Adana şehirleri ile Servendikar kalesini Raymond'a geri vermek, fidye olarak 60.000 dahekan ödemeyi ve rehine olarak bir oğlunu göndermeyi kabul etmesi ile serbest bırakıldı. Hapis hayatından kurtulduktan sonra tekrar baronluğun idaresini ele alan I. Leon, verdiği sözleri tutmadı. Raymond ile I. Leon arasındaki çatışmalar, 1137 yılında II. Joscelin'in araya girmesine kadar devam etti.²⁶⁶

I. Leon, idareyi tekrar ele geçirince Raymond'a terk ettiği şehirleri geri almak için harekete geçti. I. Leon'un bu ani saldırıları karşısında ne yapacağını şaşırان Haçlılar, Kudüs kralı Foulque'u yardıma çağırmak zorunda kaldılar. Her iki taraf Kilikya'da savaşa tutuştular. Haçlılar, I. Leon'u mağlup edemeyince, daha önce rehine olarak almış oldukları I. Leon'un oğlunu geri vermeye mecbur oldular. Bu sırada Bizans İmparatoru İoannes Komnenos(1118–1143)'un, bölgedeki hâkimiyetini yeniden sağlamak ve Anadolu'nun güneyinde yerleşmiş olan Ermenileri ve Haçlı kontluklarını itaate almak için Kilikya üzerine sefer yapma hazırlığında olduğu haberinin duyulması üzerine Haçlılar, II. Joscelin'den iki tarafın arasını yapmasını istediler. II. Joscelin iki tarafı barıştırdı ve 1137 yılında Ermeniler ile Haçlılar aralarında bir anlaşma yaptılar.²⁶⁷ I. Leon 1129 yılından itibaren Haçlı kontluklarının da zaman zaman desteğini alarak Kilikya'nın en önemli mevkilerini ele geçirmiş ve böylece Anadolu'daki Bizans toprakları ile Antakya Prensligi'ni ayıran bir kama oluşturmuştu.²⁶⁸

İoannes Komnenos, Kilikya bölgesine düzenlediği bir sefer sonucunda Kilikya'yı aldı. I. Leon ise eşi ve iki çocuğu ile birlikte yakalanarak İstanbul'a götürüldü. Diğer iki oğlu Mleh ve Stephan, Urfa Kontu olan kuzenleri II. Joscelin'in yanına gittiler. Ermeni egemenliğinin hemen hemen son bulduğu Kilikya'da bu durum altı yıl devam etti. I. Leon ise İstanbul'da öldü. Oğlu Ruben'in gözleri oyularak işkence ile öldürüldü. I. Leon'un diğer oğlu II. Toros, II. İoannes'in ölümünden sonra bir fırsatını bularak İstanbul'dan Kilikya'ya döndü. II. Toros döner dönmez Bizans'ın ele geçirmiş olduğu Vahka, Anazarba ve diğer kaleleri ele geçirerek

²⁶⁶ Simbat, a.g.e., s. 52–53; Azimî, a.g.e., s. 59; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 165; Ersan, "Rubenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı İle Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", s. 86; Kurkjian, a.g.e., s. 179.

²⁶⁷ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 31; Urfalı Mateos, a.g.e., s. 259; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 124.

²⁶⁸ Ostrogorsky, a.g.e., s. 350.

yeniden bölgede Ermeni hâkimiyetini kurdu.²⁶⁹ II. Toros burada kısa zaman içinde kendine sadık Ermenileri etrafında toplayıp Kilikya Ermeni Prensiği'nin tahtına çıktı ve etraftaki kaleleri ele geçirmeye başladı.

²⁶⁹ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 31; Süryanî Mihail, a.g.e., s. 111; Ioannes Kinnamos, a.g.e., s. 93; Uras, a.g.e., s. 81; Kaşgarlı, a.g.e., s. 12; Kurkjian, a.g.e., s. 181.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. II. HAÇLI SEFERİ SÜRECİNDE HAÇLI - ERMENİ İLİŞKİLERİ

3.1. II. Haçlı Seferinin Başlaması

I. Haçlı Seferi sürecinde Haçlılar, Ermenilerin desteğini alarak Anadolu içlerinde rahatlıkla ilerlemişlerdi. Ermenilerin verdiği bu destek sayesinde ilk olarak Urfa Haçlı Kontluğu, ardından Antakya Prenslığı kurulmuştu. Bu süreç içerisinde kısa süreli bir şok yaşayan Türk dünyası, Haçlılara karşı gerekli müdahaleyi gerçekleştiremedi. 1127 yılında Büyük Selçuklu Devleti sultanı II. Mahmud (1118–1131), tarafından Musul Atabeği olarak atanan İmâdeddin Zengi, kısa süren bu karmaşanın atlatılmasına yardımcı olarak Haçlı devletleri üzerine baskı kurdu. Bu baskının sonucunu 1144 yılında gerçekleşen Urfa kuşatması belirledi. Üç hafta boyunca süren kuşatmanın ardından Urfa 24 Aralık 1144’de Türklerin eline geçti. Böylece I. Haçlı Seferi sırasında kurulmuş olan ilk Haçlı devleti yıkıldı. Bununla beraber Urfa Haçlı Kontluğu’nun lideri II. Joscelin’in idaresindeki Haçlılar, Tell-Bâşir civarında varlıklarını bir süre daha devam ettirdiler.²⁷⁰

II. Joscelin, 1146 yılının Ekim ve Kasım aylarında şehirdeki Ermenilerin de desteğini alarak Urfa’yı ele geçirdi ve kısa bir süre için elinde tutmayı başardı. Bu durum kalıcı olmadı. Urfa’nın 50 yıllık Haçlı hâkimiyetinde kaldıktan sonra Musul Atabeği İmâdeddin Zengi tarafından ele geçirilmesi, Antakya ve Kudüs Haçlı devletlerinin varlığını tehlikeye düşürmüştü. Türkler, Urfa’dan sonra Antakya üzerine yürüyebilirlerdi. Bu nedenle I. Haçlı Seferinin sonuçlarını koruyabilmek için Doğu’ya yeni bir Haçlı Seferinin düzenlenmesi gerekiyordu. Kudüs Kraliçesi Melisende (1131–1152) ile Antakya Prensi Raymond de Poitiers (1136–1149) ikinci bir Haçlı Seferinin gerçekleşmesi için birleştiler ve yardım istemek üzere Antakya Haçlı Prenslığı’ne bağlı Cebele şehrinin Piskoposu Hugue’ü başında bulunduğu bir elçilik heyetini Roma’ya Papa III. Eugenius’un(1145–1153) yanına gönderdiler. Bu dönemde Kilikya Ermeni piskoposlarından oluşan bir elçilik heyeti de Bizans’a karşı yardım istemek üzere Viterbo’ya Papa III. Eugenius’un yanına gitti. Bu elçilik heyeti, Papa’ya Doğu’daki durum hakkında gerekli bilgileri verdi.²⁷¹ Böylece Ermeniler II.

²⁷⁰ Altan, a.g.e., s. 9.

²⁷¹ Altan, a.g.e., s. 10.

Haçlı Seferi'nin başlamasında da önemli destekleri oldu. Doğu'daki gelişmeleri takip eden Papa, yeni bir Haçlı Seferi düzenlemek için hemen harekete geçti. 1147 yılında II. Haçlı Seferleri başladı. Türkiye Selçuklu sultanı Mesud (1116–1155), Kral III. Konrad idaresindeki Alman Haçlı ordusunu, Dorylaion yakınında 26 Ekim 1147 tarihinde ağır bir yenilgiye uğrattı, ardından Kudüs Krallığı ile Haçlılar, Dımaşk'ta Nureddin Mahmud'un ordusuna mağlup oldular ve böylece arka arkaya uğranılan bu mağlubiyetlerle II. Haçlı Seferi başarısızlıkla sonuçlandı.

3.2. II. Haçlı Seferi Sürecinde Haçlılarla Ermeni Prenslерinin Temasları

II. Haçlı Seferi sırasında Anadolu'da Kilikya Ermeni Prenslіği ve lideri II. Toros Ermenileri temsil eden en büyük siyasi kuruluştur. I. Haçlı Seferinin sonucunda birçok Ermeni prensliği Haçlı topraklarına katılırken Kilikya Ermeni Prenslіği bölgedeki varlığını Türkiye Selçuklularının ve Bizans'ın içinde bulunduğu karışık durumdan faydalanmasını bilerek bir süre daha korudu. II. Haçlı Seferi sırasında Fransa kralı ve zengin askerler, deniz yoluyla Antakya'ya ulaşırken Ermenilerin yoğunlukta olduğu Kilikya topraklarını yalnızca fakir Haçlı askerleri kullanırken oldukça politik davranan Ermeniler, II. Haçlı Seferi yenilgiyle sonuçlanmasına rağmen bundan zarar görmediler.

3.2.1. Ermeni Prens II. Toros'un Haçlılarla İlişkisi

İstanbul'da esir edilen I. Leon'un oğlu II. Toros, bir süre sonra İmparator tarafından göz önünden ayrılmaması şartıyla haptiden çıkarıldı ve saray muhafızı olarak sarayda yaşamasına izin verildi. Babasının ölümünün ardından bir süre sonra II. Toros, buradan kaçarak 1143 yılında kuzeni Urfa Kontu II. Joscelin'e sığındı. Burada II. Toros, Ermenilerden oluşan bir grup toplayarak tekrar Kilikya'ya yöneldi. Kardeşleri Mleh ve Stephan'ın desteğini alan II. Toros, Haçlı komşularından Ra'bân hâkimi Simon ile dostluk ilişkilerini geliştirdi ve onun kızı ile evlendi.²⁷² Bu arada Bizanslılar Müslümanların Tell - Bâşir üzerine yaptıkları kuşatmayla meşgul olurken Ermeniler, Vahga kalesini yeniden ele geçirdi.²⁷³

²⁷² Urfalı Vahram, a.g.e., s. 34; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 277.

²⁷³ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 35; Ioannes Kinnamos, **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118–1176)**, (Çev. Işın Demirkent), Ankara: TTK yay., 2001, s. 93, Simbat, a.g.e., s. 55; Kaşgarlı, a.g.e., s. 12.

Kilikya, Bizans imparatoru II. Ioannes'in 1143 yılında ölümünün ardından yeniden ümitlenen Antakya prensi Raymond ile Bizans'ın hâkimiyet kurma mücadelelerine sahne oldu. Raymond, yeni İmparator Manuel Komnenos'a (1143–1180) elçi göndererek Kilikya'nın kendilerine ait olduğunu ve Bizans'ın bu bölgeden çekilmesini istedi. Bu teklifin kabul edilmemesi üzerine Raymond, Kilikya'ya saldırdı. Fakat bunda başarılı olamadı. Bizans, Kilikya'da baskı altında tutulan önemli şehir ve kaleleri bu tehlikeden kurtardı. Raymond'un baskısından kurtulan Bizans, II. Toros'a karşı aynı başarıyı sağlayamadı. Bizans'a karşı mücadelesine devam eden II. Toros, Tarsus ve Misis başta olmak üzere Bizans'ın elinde bulunan şehirleri aldı.²⁷⁴

28 Haziran 1149'da Raymond'ın Nureddin Mahmud ile karşılaştığı savaşta ölmesinin ardından eşi Constance, Renaud de Chatillon(1153–1161) ile evlendi. Bu evlilik ile Antakya'nın idaresi Renaud'un eline geçti.²⁷⁵ Antakya nâibesinin kendisine danışmadan yaptığı bu evlilikten memnun olmayan Manuel, Antakya Haçlı Prensiği ile olan ilişkilerine dayanarak Antakya'ya elçiler gönderdi ve Bizans adına II. Toros'a karşı bir sefer yaptıkları takdirde yeni prinkepsi kabul edeceğini bildirdi. Bu sıralarda II. Toros Kilikya ovasını yağmalayıp, Bizans topraklarına zarar vermekte, halka şiddetli bir baskı uygulamaktaydı. I. Manuel, Renaud'a II. Toros'u kontrol altına aldığı takdirde ise ödül olarak para vermeyi vaat etti. Renaud bu teklifi kabul etti. Böylece hem İmparator tarafından kabul görmesi siyasi olarak işine gelecekti, hem de Haçlıların Antakya Haçlı Prensiği'nin bir parçası olarak hak iddia ettikleri İskenderun bölgesine saldıran Ermenileri bu bölgeden atacaktı. İmparatorun yapmış olduğu bu teklifin hemen ardından harekete geçen Renaud, önce II. Toros'a haber göndererek Bizanslılardan almış oldukları kaleleri geri teslim etmelerini ve buraların Templier²⁷⁶ şövalyelerine ait olduğunu bildirdi. Fakat Ermeniler bu teklifi kabul etmedi.

²⁷⁴ Ioannes Kinnamos, a.g.e., s. 28; Simbat, a.g.e., s. 55; Kaşgarlı, a.g.e., s. 12; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 130.

²⁷⁵ Ioannes Kinnamos, a.g.e., s. 130; Ergin Ayan, **Willermus Tyrensis'in Eserinin XVI, XVII ve XVIII. Kitaplarının Çevirisi**, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), İstanbul Üniversitesi S.B.E., 1994, s.112; Işın Demirkent "Haçlılar ve Türkler", **Türkler**, C. 6, Ankara: Yeni Türkiye yay., 2002, s. 657.

²⁷⁶ Templier şövalyeleri, 1118 yılında Kudüs Kralı II. Baudouin'in izniyle Kudüs'e gelen Hıristiyan hacıları korumak amacıyla Hugues de Payens öncülüğünde kuruldu. 1128 yılında Troyes Konseyi'nde resmen bir tarikat olarak tanındı. Daha sonraları dini amacından saparak Kudüs krallık ordusunun birliği haline geldiler. Templier şövalyelerinin zamanla dini amaçlarından uzaklaşmaları, bankacılık, ticaret gibi meslek dalları ile ilgilenmeleri ve çeşitli suçlarla itham edilmeleri neticesinde Fransa kralı IV. Phillippe tarafından 1312 yılında ortadan kaldırıldı. Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", **Belleken**, C. LXVI/ 245, TTK, Ankara 2002, s. 87–93; Altan, a.g.t., s. 71-72; Ramazan Şeşen, "Dâviyye ve İsbîtâriyye", **DİA**, C. 9, İstanbul 1994, TDV yay., s. 19-21.

Bunun üzerine Renaud ile Ermeniler arasında İskenderun bölgesinde kısa bir çarpışma yaşandı. Böylece Ermenilerin Kilikya'ya geri çekilmesini sağladı. Ele geçirdiği toprakları ise Templier tarikatına verdi.²⁷⁷ Renaud, imparatorun vaat ettiği para ödülünün ödenmesi talebinde bulununca imparator, işin henüz bitmediği gerekçesiyle parayı vermedi. Bunun üzerine Renaud siyaset değiştirdi ve Templier tarikatı şövalyelerinin de aracı olmasıyla II. Toros ve kardeşleriyle barış yaptı. Böylece Renaud ile II. Toros arasında yeni bir ittifak doğdu. Bu ittifakla Ermeniler, Kilikya'daki Bizans kalelerine saldırırken, Renaud, Bizans'a bağlı olan Kıbrıs adasına sefer yapmaya karar verdi.²⁷⁸ Kıbrıs adasına yapacağı sefer için II. Toros'dan destek isteyen Renaud'un bu isteği karşılıksız kalmadı.²⁷⁹ Böylece Ermeni - Haçlı çıkarları bir kez daha aynı noktada kesişmişti.

Kıbrıs adasına yürümek için gerekli hazırlıklara başlayan Renaud'ın bu sefer için gerekli parası yoktu. Bunun için Costance'ın kendisiyle evlenmesinden memnuniyetsizliğini açıkça dile getiren ve oldukça zengin olan Antakya piskoposu Aimery'den para istedi. Piskopos Aimery, bu parayı vermeyince onu hapse atarak çeşitli işkencelerle zorla para vermesini sağladı.²⁸⁰ Gerekli parayı elde etmesinin ve II. Toros'la yaptığı ittifaktan sonra Kıbrıs'a yürümesinde önünde bir engel kalmayan Renaud hemen harekete geçti.

II. Toros ile Renaud, 1156 ilkbaharında Türklere karşı yürüyormuş gibi yapıp, ani bir baskınla Kıbrıs adasına saldırdılar. Bizans'a ait olan Kıbrıs adasının valisi, İmparator Manuel'in yeğeni İoannes Komnenos idi. Kıbrıs'ın başından beri Haçlılar ile ilişkisi hep dostane olmuştu. Kıbrıs, özellikle Antakya kuşatması sırasında Haçlılara gönderdiği yiyecek yardımıyla dikkat çekmişti. Bu nedenle Kıbrıs, el uzattığı Haçlılardan böyle bir saldırıyı beklemiyordu. Antakya Prinkepsi Renaud, Kıbrıs planını uzun bir süre gizli tuttu. Kudüs kralı, Renaud'un Kıbrıs üzerine yürüyeceği haberini alır almaz İmparator Manuel'e tedbir alması için haber gönderdi Ancak imparatorun gerekli hazırlıkları yapıp Kıbrıs'a takviye

²⁷⁷ Süryânî Mihail, a.g.e., s. 179; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 395; Ayan, a.g.t., s. 130.

²⁷⁸ Süryânî Mihail, a.g.e., s. 179; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 290. Süryânî Mihail'in Ermeniceden çevirisinde Kıbrıs'taki Rumların, Ermenileri ve Frankları öldürmesinden dolayı Renaud ile II. Toros'un Kıbrıs üzerine sefere çıktıkları söylenmektedir. Bkz. Süryânî Mihail, a.g.e., s. 182.

²⁷⁹ Simbat Vakayinamesi'nde II. Toros'un Renaud'ı Kıbrıs'a saldırmak için teşvik ettiğini belirtmektedir. (Simbat a.g.e., s. 55.)

²⁸⁰ Süryânî Mihail, a.g.e., s. 181; Ayan, a.g.t., s. 126, Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 120; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 290.

göndermesi için çok geç oldu.²⁸¹ Haçlılar ve işbirlikçileri Ermenilerin adaya çıktığını duyunca vali Ioannes Komnenos, sahile koşup saldırıları durdurmaya çalıştı. Ioannes sayıları oldukça fazla olan bu birlikler karşısında hiçbir şey yapamadı ve esir düştü. Bundan sonra Haçlılar ve Ermeniler, büyük bir vahşetle her yere saldırarak zaferlerini kutladılar. Kadın, çocuk, yaşlı demeden önlerine çıkan herkesi öldürdüler. Halkın elindeki her şeyi aldılar. Manastırları, evleri, kiliseleri yağmaladılar. Papazların burunlarını, kulaklarını kestiler. Üç hafta boyunca çeşitli taşkınlıklar yaptılar. Haçlı-Ermeni birlikleri Bizans'ın takviye için Kıbrıs'a gönderdiği filonun yaklaşmakta olduğunu haber alınca geri çekildiler. Büyük bir ganimet elde etmiş olan Renaud ile II. Toros, buna rağmen halktan kurtuluş parası istediler ve ödemeyenleri esir alarak bu parayı ödemek zorunda bıraktılar. Başta vali Ioannes Komnenos ve Branas olmak üzere ileri gelen ruhaniler, Kıbrıs'ın büyük çiftlik sahipleri, tüccarları aileleri ile birlikte esir edilenler arasındaydı. Kıbrıs adası Haçlılarla müttefikleri Ermenilerin verdikleri zarardan uzun bir müddet kurtulamadı.²⁸²

1158 yılı sonbaharında İmparator Manuel, Kıbrıs'ta yaptıklarından dolayı II. Toros'u cezalandırmak üzere Kilikya'ya doğru sefere çıktı. II. Toros, İmparatorun harekete geçmesi üzerine karısını, çocuklarını ve hazinesini alarak kaçtı. İmparator, Tarsus, Anazarba ve diğer şehirlerde hâkimiyetini sağlayarak kışı burada geçirdi. İmparator Manuel, Misis'de bulunduğu sırada Antakya Haçlı prinkepsi Renaud, İmparatorun huzuruna gelerek itaatini arz etti. Ardından Kudüs Kralı III. Baudouin (1142–1162), kalabalık maiyetiyle birlikte önce Antakya'ya, sonra da İmparatorun ordugâhına geldi. III. Baudouin, I. Manuel'in takip etmekte olduğu II. Toros'un üzerine yürümek için ordugâhını şehrin surları önünde kurmuş olduğunu görünce, her ikisini uzlaştırmak için harekete geçti ve Manuel'e II. Toros'u affetmesi için

²⁸¹ Johannes Zeilinger, "The Frankish-Armenian Raid on Cyprus in 1156", **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13–17 Kasım 2000**, C. 1, Kıbrıs: DAÜ - KAM yay., 2000, s. 212.

²⁸² Süryani Mihail, a.g.e., s. 181; Simbat, a.g.e., s. 57; Ioannes Kinnamos, a.g.e., s. 130;131 Abû'l - Farac, a.g.e., C. II, s. 396; Urfalı Mateos, a.g.e., s. 322-323; Ayan, a.g.t., s. 150; Amin Maalouf, **Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Telos yay., 1997, s. 206; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 120; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 137; Turan, "Ortaçağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", s. 212–213; Altan, **İkinci Haçlı Seferi**, s. 122; "Kıbrıs Haçlı Krallığı (1191–1489)", **Türkler**, C.6, ed. Hasan Celal Güzel ve diğ., Ankara: Yeni Türkiye yay., 2002, s. 695; Zeilinger, a.g.m., s. 213; Küçükspahioğlu, a.g.m., s. 691; Ayrıca Bkz. Işın Demirkent, "Kıbrıs", **DİA**, C. 25, İstanbul: TDV yay., 2002, s. 370–373; Osman Turan, "Ortaçağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri", **Belleten**, C. 28 (110), Ankara:TTK yay., 1964, s. 207–227.

ricada bulundu. III. Baudouin ve Templier şövalyelerinin araya girmesiyle İmparator Manuel, II. Toros'u affetti.²⁸³

III. Baudouin, II. Toros'u ordugâha davet etti. II. Toros, İmparatorun talep ettiği müstahkem mevkiileri geri verdi ve böylece bir uzlaşmaya varıldı. II. Toros İmparatora sadakat yemini etti. Ayrıca İmparator Manuel, II. Toros'u güney sahil şehirlerinin kumandanlığına tayin etti. Bu görüşmeler sırasında Bizans, Haçlı ve Ermeni hükümdarları kendi aralarında üçlü bir ittifak kurarak, Halep ve Şam'ı ve Kilikya'nın tamamını almaya karar verdiler. Fakat bu sırada başkentte İmparator'a karşı bir komplo tertip edildiği haberi gelince, bu plan ertelendi.²⁸⁴

II. Toros, Kıbrıs'a karşı Antakya prinkepsi ile gerçekleştirdiği seferden sonra da Haçlılar ile iyi münasebetlerini devam ettirdi. Nitekim daha sonra (1157–1158) Şeyzer'e karşı Haçlıların düzenledikleri kuşatmada yerini aldı. 1157 yılında Kudüs Kralı III. Baudouin'in, Halep Atabeği Nureddin Mahmud'un hastalandığı haberinin gelmesi üzerine düzenlenen bu seferde II. Toros'a haber gönderildi. Willermus Tyrensis bu haberi şöyle nakleder:

Her şeyi bir tarafa bırakıp, çok kazançlı olacak olan girişimlerinde yer almak ve her şeyi hazır olan kuvvetlerine katılmak üzere Antakya'ya gelmesini teklif ettiler. Oldukça aktif bir kişilik olan Toros sevinçle büyük bir ordu toplayıp, coşkunlukla karşılandığı Antakya'ya ulaştı.²⁸⁵

Başarılı olamayan bu kuşatmanın ardından 1158 yılında II. Toros, kendisini öldürmek isteyen kardeşi Stephan'ı Haçlıların şefaati üzerine, on ay hapis tuttukten sonra serbest bıraktı.²⁸⁶

I. Manuel ile II. Toros'un barıştırılmasına rağmen bir süre sonra araları yeniden açıldı. 1162'de Kilikya'da bir takım huzursuzluklar çıkmaya başladı. Bizans'ın Tarsus valisi Andronikos tarafından verilen bir ziyafete davet edilen II. Toros'un kardeşi Stephan, bu ziyafete giderken öldürüldü. Kardeşi Stephan'ın öldürülmesi işine gelen II. Toros, bu olayı bahane ederek Andronikos'u bu cinayeti düzenlemekle suçlayıp, kardeşi Mleh'le birlikte

²⁸³ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 37; Ioannes Kinnamos, a.g.e., s. 136; Urfalı Mateos, s. 323–324; Zeilinger, a.g.m., s. 214.

²⁸⁴ Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 398; Ioannes Kinnamos, a.g.e., s. 136; Urfalı Mateos, a.g.e., s. 323; Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK yay., 1995, s. 70; Abdulhalûk Çay, **II. Kılıç Arslan**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987, s. 29; Ostrogorsky, a.g.e., s. 357; Ayan, a.g.e., s. 67; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 295.

²⁸⁵ Ayan, a.g.t., s. 165.

²⁸⁶ Süryani Mihail, a.g.e., 181; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 396.

Misis, Anazarba ve Vahka'ya saldırdı, Bizans garnizonunu baskına uğrattı ve böylece intikamını aldı. Ama Müslüman tehdidine karşı Hıristiyanlar arasında birlik ve beraberliği korumak önemliydi. Hıristiyan birliğinin bozulmaması için Kudüs Kralı, Bizanslılar ile Ermeniler arasında barış yapılmasına aracı oldu.²⁸⁷

Antakya prensi Renaud 1160 yılının sonbaharında Nureddin Mahmud'a esir düşünce, Antakya Haçlı Prenslığı'nin başına III. Bohemund(1161–1201) geçmişti.²⁸⁸ Kudüs kralı III. Baudouin'in 10 Şubat 1162'de ölümünün ardından ise yerine kardeşi I. Amaury (1162–1174) geçti. Kudüs Kralı I. Amaury'nin Mısır'a düzenlediği sefer sırasında Haleb Atabeği Nureddin Mahmud Zengî'nin Antakya yakınındaki önemli bir mevki olan Hârim kalesini kuşatması, Haçlı kontları ile Ermenilerin ittifak oluşturmalarına neden oldu. İbnü'l-Esir, Atabeg Nureddin Mahmud Zengî'nin Haçlıları kendi üzerine çekerek Mısır'dan uzaklaştırmayı amaçladığını belirtmektedir.²⁸⁹ Hârim hâkimi Renaud de St. Valery, tüm çabasıyla kendisini savunurken bir yandan da Antakya prensi III. Bohemund, Trablus Kontu III. Raymond (1152–1187), Bizans kumandanı Konstantinos Koloman, Urfa kontu III. Joscelin ve Ermeni II. Toros ile kardeşi Mleh'den yardım istedi. 13.000 atlı ve piyadeden oluşan Haçlı ordusu Ağustos ayında harekete geçti. Bu ordunun yaklaştığı haberini alan Nureddin Mahmud Zengî kuşatmayı kaldırıp geri çekilirken gelenekselleşmiş savaş taktiğini uygulayarak geri çekilmiş gibi davrandı. II. Bohemund II. Toros'u dinlemeyerek bozguna uğramış gibi çekilmekte olan orduyu takibe devam etti.²⁹⁰

İki ordu 10 Ağustos 1164'de²⁹¹ Artah yakınlarında karşılaştı. Atabeg Nureddin Mahmud Zengî, Haçlı ordusunu pusuya düşürdü. Nureddin Mahmud, III. Bohemund, Trablus kontu III. Raymond, Konstantinos Koloman, III. Joscelin ve Hugue de Lusignan esir aldı. Nureddin Mahmud, bu esirleri, Haleb'e götürdü. Akıllı davranmasını bilen II. Toros ve

²⁸⁷Urfalı Vahram, a.g.e., s. 38; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 399; Ioannes Kinnamos, a.g.e., s. 166; Simbat, a.g.e., s. 57; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 304; Ayan, a.g.m., 67; Nersesian, a.g.m., s. 641.

²⁸⁸ Renaud 1160 sonbaharında Müslümanların hayvan sürülerini Râvendan yakınlarında otlattıkları sırada saldırması üzerine Haleb valisi onun dönüş yolu üzerine pusu kurmuş, 23 Kasım günü Renaud'ı esir alarak Haleb'e götürmüştür. Bkz. Urfalı Mateos, a.g.e., s. 333; Ayan, a.g.t., s. 187–189; Süryanî Mihail, a.g.e., s.187–188; Süryanî Mihail vakayinamesinin Ermeniceden çevirisinde II. Toros'un Antakya'ya gelerek III. Bohemund'u annesinin isteği üzerine prens tayin ettiği belirtilmektedir.

²⁸⁹ İbnü'l-Esir a.g.e., C. 11, s. 246.

²⁹⁰ Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 142.

²⁹¹ Willermus Tyrensis, bu savaşın tarihini 1160 olarak vermektedir. Bkz. Ayan, a.g.t., s. 187–189.

kardeşi Mleh savaş meydanından Antakya'ya kaçarak kurtuldu.²⁹² Abû'l-Farac, bu savaşta esir olmaktan kurtulan II. Toros'un bir yıl sonra Maraş'ı yağmalatarak 400 Türkü esir aldığını ve bu esirleri rehine olarak kullanıp Haçlı kontlarını serbest bırakmasını istediğini ve Haleb Atabeği Nureddin Mahmud Zengî'nin bu tehdit üzerine III. Bohemund da dâhil olmak üzere 100.000 dahekan karşılığında esirleri serbest bıraktığını belirtir.²⁹³ Haçlılarla geliştirdiği olumlu ilişkilerle dikkati çeken II. Toros'un 1168'de ölmesiyle Kilikya Ermenilerinin Haçlılarla ilişkilerinde yeni bir dönem başladı.

3.2.2. Ermeni Prens Mleh ile Nureddin Mahmud'un İttifakı

II. Toros, 1168 yılında ölmeden önce yerine küçük oğlu Ruben'in ve kız kardeşinin oğlu Thomas'ın idareyi ele almasını vasiyet etti, böylece kardeşi Mleh'i bütün mirasından mahrum bıraktı. Thomas, bir yıl ülkeyi idare etti. Ancak bu durumu kabullenmeyen Mleh, çok geçmeden harekete geçti. Mleh daha önceleri Templier şövalyelerine katılarak bu tarikatın resmi andını içmiş, fakat II. Toros ile arası bozularak ona bir suikast teşebbüsünde bulduktan sonra Haleb atabeği Nureddin Mahmud Zengî'nin yanına kaçarak Müslüman olmuştu. Nureddin Mahmud Zengî, Mleh'e sınır bölgelerinde bazı yerleri ikta olarak verdi ve askeri yardımlarda bulundu. Bu yardımlar sayesinde Mleh, 1170 yılında Kilikya bölgesine akınlarda bulunarak, Misis, Adana ve Tarsus'u ele geçirmişti. Mleh'in saldırılarından bunalmış olan Kilikya Ermeni ileri gelenleri, onu kendilerine şef olarak tanımaya razı oldular. Mleh'i davet ederek memleketin yarısını ona verdiler, diğer yarısının da Ruben'e kalacağına dair yemin ettiler. Ancak ettiği yemine bir yıl sadık kalan Mleh, Bagras'daki Templier Şövalyeleri'ne saldırdı ve kaleyi ele geçirerek şövalyeleri kovdu. Kilikya'nın birçok kale ve şehirlerini zapt etti. Ele geçirdiği din adamları ve memurların gözlerini çıkardı, ellerini ayaklarını kesti, kafa derilerini yüzerek cesetlerini vahşi hayvanlara attı. Sayıları 16.000 olan, aralarında rahip ve piskoposların da bulunduğu esirleri Haleb'e getiren Mleh, bunların bir kısmını orada esir tacirlerine sattı ve bedellerini kendisi ile birlikte olan Türklere verdi. Esir

²⁹² Süryani Mihail, a.g.e., s. 196; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s.400- 401; İbn Kesir, a.g.e., C. 12, s. 449; Malouf, a.g.e., s. 215; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 126; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 142; Ersan, "Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepsliği Siyasi İlişkilerine Bir Bakış", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul: Dünya Basınevi, 2008, s. 345; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbi ve Devri**, İstanbul: İSAR, 2000, s. 34; İbnü'l - Esir, esir alınanların sayısını bir rivayete göre, 10.000 bir rivayete göre ise 20.000 olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 11, s. 246-247.

²⁹³ Ayan, a.g.m., s. 67; Abû'l - Farac, II. Toros'un Nureddin Mahmud'a haber göndererek "*Yanızda bulunan Hıristiyan şeflerini bana satmazsanız hepsini ateşe atarım*" tehdidinde bulunduğunu bunun üzerine Nureddin Mahmud'un esirleri 100.000 dahekana sattığını söylemektedir. (Bkz. Abû'l Farac, a.g.e., C. 2, s. 402.)

Bizanslıların da ileri gelenlerinden 30 kişiyi ve ganimetlerin büyük bir bölümünü Nureddin Mahmud Zengî'ye gönderdi.²⁹⁴

Bu olaylar üzerine III. Bohemund tarafından yardıma çağrılan Kudüs kralı Amaury, Kilikya'ya yürüyüp Mleh'i bir kaleye kapattı. Mleh, bundan böyle krala itaat edeceğine ve Türklerle işbirliği yapmayacağına dair yemin edince serbest bırakıldı. Mleh yeminine sadık kalmamış ve bir yıl sonra Konstantin Koloman'ı esir ederek Kilikya'yı yeniden çiğnemeye muvaffak olmuştu. II. Toros'un ölümünden beri taht için mücadele eden Mleh, yaklaşık üç yıl sonra yaptığı baskılar sonucunda Thomas'ı Antakya'ya kaçırmak ve II. Toros'un küçük oğlu Ruben'i öldürmek suretiyle iktidarı tamamen ele geçirebildi.²⁹⁵

Kudüs Kralı Amaury, 10 Mart 1171 tarihinde arasında Akkâ patriğinin de bulunduğu büyük bir maiyetle Akkâ'dan İstanbul'a İmparator Manuel ile görüşmeye geldi. Bu görüşmede aralarında yaptıkları anlaşmayla Mleh'e karşı da bir takım tedbirlerin alınmasına karar vermişlerdi. Bu antlaşmanın ardından Kudüs Kralı Amaury'nin, kendi kızıyla evlendirmek için İstanbul'dan davet etmiş olduğu duk Stephan (Etienne), ileri sürdüğü şartların Kral tarafından kabul edilmemesi üzerine, iki ay boyunca Kudüs'te kaldıktan sonra geri dönerken Misis'de Ermeni baronu Mleh'in baskınına uğradı. Mleh, bütün yakarışlarına rağmen Stephan'ın yanında bulunan değerli eşyalarını aldı ve sonra yoluna devam etmesine izin verdi. Stephan kendisine verilen gayet kötü bir at ile zor şartlar altında İstanbul'a ulaşabildi.²⁹⁶

1173 yılında Kudüs Kralı Amaury, Stephan'a yaptıklarından dolayı cezalandırmak için Kilikya'ya bir sefer düzenledi. Bu sefer Mleh'in yayılmasının önüne geçmekten başka bir işe yaramadı.²⁹⁷ Nureddin Mahmud'un 1174'de ölümü Mleh'in talihini tersine çevirdi. Çünkü artık kendisini destekleyecek bir güç kalmadı. Bundan böyle Mleh'in idaresinden bıkmış olan Ermeni ileri gelenleri harekete geçebilirdi. Nitekim 1175 yılında isyan eden Ermeni ileri

²⁹⁴ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 40; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 405; Süryanî Mihail, a.g.e., s. 204; Simbat, a.g.e., s. 59; <http://rbedrosian.com/css13.htm>, (Smbat Sparapet's Chronicle); Şeşen, **Salâhaddin Eyyûbi ve Devri**, s. 73; Payaslian, a.g.e., s. 84.

²⁹⁵ İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 11, s. 311; Abû'l Farac, a.g.e., C. 2, s. 409; Süryanî Mihail, a.g.e., s. 211; Simbat, a.g.e., s. 59; Runciman, a.g.e., C. 2, 325; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 144–145.

²⁹⁶ Runciman, a.g.e., C. 2, 327; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 145.

²⁹⁷ Runciman, a.g.e., C. 2, s. 330.

gelenleri ve askerler Sis şehrinde bulunan Mleh'i öldürdüler ve cesedini köpeklere atarak hazin bir şekilde ölümüne sebep oldular.²⁹⁸

Mleh, izlediği politikayla kendisinden önceki Kilikya prenslerinin aksine Haçlılarla hiçbir ittifakta bulunmadı, kendisine müttefik olarak Nureddin Mahmud Zengî'yi seçti. Aslında bu işbirliği Ermenilerin lehine ilerledi. Fakat Haçlılar dururken Müslümanlarla işbirliği yapması, Ermeniler tarafından hoş karşılanmamış ve 1174'te öldürülmesine yol açmıştı.

3.2.3. Ermeni Prens Ruben'in Haçlılarla ilişkisi

Mleh'in 7 yıllık hâkimiyetinin ardından kardeşi Stephan'ın oğlu III. Ruben(1175–1187), baronluğun başına geçti. III. Ruben ilk iş olarak amcası Mleh'i öldürenleri atalarına yapılmış bir hakaret olarak gördüğünden yakalatıp cezalandırdı.²⁹⁹ Mleh'in Müslümanlarla olan ilişkisi Haçlıların desteğini alamamasına neden olmuştu. Mleh'den tamamen farklı bir şekilde ataları gibi Haçlılarla işbirliği politikasına önem veren III. Ruben'in Antakya Prensligi ile arasında bir ittifak mevcuttu. III. Ruben, 1177 yılında Trablus kontu III. Raymond'un başarısız olan 1177'deki Hama kuşatması³⁰⁰ ve Antakya prensi III. Bohemund'un Harim kuşatmasına³⁰¹ katılarak Haçlılarla olan dostluğunu arttırdı. Haçlılarla olan ittifakını pekiştirmek isteyen III. Ruben, 1181'de Kudüs'e haccetmek için gitti ve burada Etiennette d'Oultre Jourdain'in kızı Isabella de Toron ile evlendi.³⁰²

I. Manuel'in 1185'de ölümünün ardından, Bizans tahtında baş gösteren istikrarsızlık doğudaki kuvvetler dengesini bozdu ve bundan istifade etmeye çalışan Haçlı devletleri birbirleriyle mücadeleye başladılar. I. Manuel'in ölümünün ardından Antakya prensi III. Bohemund'un, Bizanslı karısını boşayıp Sibylle adında bir kadınla evlenmesi üzerine şehirde

²⁹⁸Abû'l-Farac, a.g.e., C. 2, s. 420; Simbat, a.g.e., s. 60; <http://rbedrosian.com/css13.htm>, (Smbat Sparapet's Chronicle).

²⁹⁹Urfalı Vahram, a.g.e., s. 41; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 420; Simbat, a.g.e., s. 60; Runciman, a.g.e., C.2, s. 350.

³⁰⁰Ekim 1177'deki Hama Kuşatması için Bkz. İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 11, s. 355–356; İbn Kesir, a.g.e., C. 12, s. 522–524.

³⁰¹Haçlılar Kasım 1177'de Hârim'i Selâhaddin Mahmud'un Mısır'da olmasını fırsat bilerek dört ay boyunca kuşattılar. Ancak başarılı olamadılar. Bkz. İbnü'l-Esir, a.g.e., C. 11, s. 257.

³⁰²Simbat, a.g.e., s. 62; <http://rbedrosian.com/css13.htm>, (Smbat Sparapet's Chronicle); Runciman, a.g.e., C. 2, s. 353; Kaşgarlı, a.g.e., s. 14.

karışıklıklar bas gösterdi, bütün muhalefetlere rağmen Sibylle, prensin karısı sıfatıyla hükümdar olarak tanındı. Bu durumdan rahatsız olan şehrin ileri gelenlerinden oluşan bir grup, Ermeni prensi III. Ruben'in yanına gitti. III. Ruben tarafından oldukça iyi karşılanan bu grup onun desteğini aldı.³⁰³

Kilikya'nın Bizans valisi olan Isaakios Komnenos, Bizans imparatoru Andronikos'a isyan edip III. Ruben'e karşı III. Bohemund'dan yardım talep etti ve onun askeri birliklerinin Tarsus'a girmelerine izin verdi. III. Bohemund bunun üzerine fikir değiştirerek Tarsus'u ve Isakios Komnenos'u III. Ruben'e sattı ve bu hareketinden dolayı da sonradan pişman oldu. Templier şövalyeleri, Isakios, ile arası iyi olan Kıbrıslıların parayı iade edecekleri hakkında bir anlaşmaya vardıldıktan sonra kurtuluş parasını ödeyerek Isakios'u III. Ruben'den kurtardılar. Isakios bunun üzerine Kıbrıs'a çekilerek kendini bağımsız hükümdar ilan edip borcunu da unuttu. III. Ruben bundan sonra kuzey batı Kilikya'da, Lampron'da Bizans'a bağlı olarak tutunmuş olan Hetum hanedanına bağlı Ermenilerin üzerine giderek onları baskı altına aldı. Bunun üzerine Hetum hanedanı Antakya prensi III. Bohemund'dan yardım istedi.³⁰⁴

Kilikya'da gittikçe güç kazanan III. Ruben, Antakya için büyük bir tehdit olmaya başladı. Bu yayılmanın tehlikeli bir durum almaya başlamasıyla III. Bohemund, önlem olarak III. Ruben'e haber gönderip barış teklifinde bulundu ve Antakya'ya barışma ziyafetine davet etti. Bunun üzerine Antakya'ya giden III. Ruben, hemen yakalanarak zincire vuruldu.³⁰⁵ Ermeni Baronu'nun yakalanmasından sonra, Kilikya'ya hâkim olabilmek için III. Bohemund, buraya saldırdı. Ancak, III. Ruben'in kardeşi Leon, ağabeyinin yokluğunda Antakya prinkepsine karşı şiddetle karşı koydu ve onun başarısız olmasını sağladı.³⁰⁶

Bir yıl hapiste kalmasının ardından III. Ruben, III. Bohemund'un fidye ve bazı kalelerin kendisine verilmesi isteğini kabul etmek zorunda kaldı. Annesi Rita ve bazı akrabalarını rehin bırakarak kurtuldu. Sirfendikâr, Tell Hamdun, Ciger kalelerini ve 1000

³⁰³ Ersan, "Rubenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı İle Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", s. 87.

³⁰⁴ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 42; Süryanî Mihail, a.g.e., s. 271; Runciman, , a.g.e., C. 2, s. 360; Ersan, "Rubenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı İle Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", s. 87.

³⁰⁵ Süryanî Mihail, a.g.e., s. 271; Abû'l - Farac, a.g.e., C. 2, s. 439; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, s. 148.; Ayrıca Simbat Vakayinamesinde III. Ruben'in zevk ve sefahat için Antakya'ya gittiğini belirtmektedir. Bkz. Simbat, a.g.e., s. 62.

³⁰⁶ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 42.

dahekani Antakya prensine vererek yakınlarını kurtardı. III. Ruben, Kilikya'ya döndüğünde vaat ettiği kaleleri III. Bohemund'a teslim ederek rehinelere de kurtardıktan sonra, buraları geri almak için harekete geçti. Fazla güçlük çekmeden bu kalelere tekrar sahip oldu. III. Bohemund ise Kilikya'ya yağma akınları düzenlemekten başka bir şey yapamadı.³⁰⁷ Kilikya Ermeni Prensligi'ni tekrar eski gücüne kavuşturan III. Ruben, 1187 yılında tahtını kardeşi II. Leon'a (1187–1219) teslim edip kendisi Trazog manastırına çekilerek ömrünün son günlerini siyasetten uzak bir şekilde geçirdi.³⁰⁸

III. Haçlı Seferi arefesinde Kilikya Ermeni Prensligi'nin başına geçmiş olan II. Leon 1187 yılında III. Bohemund ile ittifakta bulundu. Bu ittifaktan bir yıl sonra da bir Türkmen akınına karşı birlikte harekete geçtiler. Bir süre sonra II. Leon, III. Bohemund'un karısı Sibylle'in yeğeni ile evlendi.³⁰⁹ III. Bohemund'un, II. Leon'dan aldığı borcu ödememesi ise aralarının açılmasına neden oldu. Bundan dolayı Eyyûbi hükümdarı Selâhaddin Eyyûbi'nin Antakya'yı kuşatması sırasında II. Leon tarafsızlığını korumuştur. 1188'de Selâhaddin Eyyûbi, Templier şövalyelerinin elinden aldırdığı kaleyi yıkması üzerine II. Leon buraya gelip kaleyi onardı. III. Bohemund ise Bagras kalesinin Templier şövalyelerine ait olduğunu iddia etmekteydi. Bunun için Selâhaddin Eyyûbi'den yardım isteğinde bulundu. Fakat Selâhaddin Eyyûbi bu isteğe cevap vermedi ve kale II. Leon'un elinde kaldı. Böylece iki taraf arasındaki ilişkiler kopma noktasına geldi.³¹⁰ Kilikya Ermeni Prensligi Haçlı Seferleri sırasında Haçlıların yarattığı kargaşa ortamından en iyi faydalanan Ermeni prensliği olmuş ve III. Haçlı arefesinde Ortadoğu'daki önemli Hıristiyan güçlerinden biri haline gelmişti.

³⁰⁷ Urfalı Vahram, a.g.e., s. 42; Simbat, a.g.e., s. 62–63; Abû'l Farac, a.g.e., C. 2, s. 439; Runciman, a.g.e., C. 2, s. 360.

³⁰⁸ Ersan, "Rubenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı İle Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", s. 88.

³⁰⁹ Simbat, a.g.e., s. 63.

³¹⁰ Ersan, "Rubenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", s. 88-89.

SONUÇ

Tarihin her döneminde Doğu-Batı arasında büyük çatışmalar olmuş, dönemin siyasi şartlarına göre güçlü olan kazanmıştı. İlk olarak Araplar, Anadolu'da Bizans sınırını Sicilya ve İspanya'da Romalı ve diğer etnik kavimlerin sahalalarını zorlamışlardı. Arap ilerleyişinin durdurulmasının hemen ardından İslamiyet'i kabul eden Türkler X. yüzyıldan itibaren yeni bir güç olarak ortaya çıkmışlardı. Doğu'dan gelen bu sürekli akınlar karşısında Batı, Papa'nın önderliğinde harekâta geçmiş, XI. yüzyılın sonu itibariyle Haçlı seferleri başlamıştır. Ortaçağ ve dünya tarihinin en önemli olayları arasında yer alan Haçlı Seferleri'nin başlaması ve devam etmesinde Bizans'tan çok Ermenilerin etkisi olmuştu. Nitekim Bizans imparatoru, Aleksios Komnenos, Papa'dan yardım isterken doğudaki Hıristiyanlar için Haçlı Seferi düşüncesinden uzak bir şekilde tamamen Bizans'ın çıkarları doğrultusunda ücretli asker talebinde bulundu. Oysa Ermeniler gerçekten Haçlı Seferi düşüncesiyle hareket ettiler. Haçlı Seferlerinin başladığı 1096 yılından çok daha önce bir tarihte 1074 yılında Papa VII. Gregory ile temasları neticesinde bu düşüncenin ortaya çıkmasına neden oldular. Haçlı Seferi düşüncesini ilk ortaya atanlar Ermeniler olurken, bu düşüncenin somut bir hal almasında Bizans devreye girdi. Bizans aslında Batı'dan ücretli asker talebinde bulunurken kendisini önemli derecede etkileyecek olan Haçlı Seferlerinin başlayabileceğini tahmin etmemişti. Bu nedenle Haçlı orduları Anadolu'ya girdiklerinde onları Bizans'tan çok Ermeniler misafir ettiler.

Haçlı Seferlerinin başlaması için ilk ve en önemli adımı atan Ermeniler, Haçlıların Anadolu topraklarında belirmeye başlamasıyla, onların Doğu Hıristiyanlarını kurtarmak için geldiklerine inandılar. Haçlı Seferleri sırasında birbirinden bağımsız, siyasi birlikten yoksun bir halde Anadolu'da bulunan Ermeni prenslikleri, Haçlıların bölgede ilerlemesi için onlara her türlü desteği sağladılar. Ermeniler Haçlıların kendilerine bağımsızlıklarını sağladıktan sonra bölgeden uzaklaşacağını hesap etmişler ve bunun için desteklerini onlardan esirgememişlerdi.

Haçlıların zaman zaman baş gösteren düşmanca, tehditkâr tavırlarına rağmen ilişkiler dostane bir şekilde gelişti. Özellikle I. Haçlı seferi sürecinde Ermenilerin rolü neredeyse Haçlılar kadar etkindi. Her iki tarafın da Anadolu'da önemli bir siyasi güç olan Türklere karşı

savaşta ortak çıkarları vardı, aynı zamanda Bizans'a karşı da aynı antipatiyi taşımaktaydı. Kuşkusuz düşmanlar ortaktı ama sebep bambaşkaydı. Bilindiği gibi Doğu Roma ile Batı Roma arasında 476'da Kavimler Göçü'yle birbirlerinden ayrılmalarından itibaren bir husumet mevcuttu. Ancak bu husumet Haçlı seferleriyle daha da derinleşti.

I. Haçlı Seferi sırasında Haçlılar, Ermenilerin bulunduğu yollar üzerinden geçerken onların büyük sevgisiyle karşılaştılar; çünkü Haçlıların Anadolu'ya kendilerini savunmak için geldiklerine inanmışlardı. Bu, düşünce, Haçlı - Ermeni yakınlaşmasını daha fazla tetikledi. İlişkiler evlilikler yoluyla daha da sağlamlaştı. Haçlılar Ermeni prensesleriyle evlenerek bölgedeki konumlarını sağlamlaştırıyorlar ve bunu önemli bir politika olarak görüyorlardı. Ermeniler I. Haçlı Seferi sırasında Haçlılara verdikleri hayvan, yiyecek, konaklama, yatacak yer yardımlarıyla, takip edecekleri güzergâhı seçmek, en uygun yolu göstermek ve Türk kalelerinin durumunu açıklamak gibi tavsiyeleriyle Urfa Haçlı Kontluğu ve Antakya Haçlı Prensiği gibi iki önemli siyasi yapının kurulmasında başrol oynamışlar, Haçlılar ise bölgede kalıcı olduklarını göstermişlerdi. Bölgede kurdukları bu siyasi yapılar sonrasındaki oluşumlara Ermeniler, isteyerek ya da zorunlu olarak müdahil olmuşlardır. Ermeniler, Haçlı Seferleri öncesinde bölgede belirli bir siyasi güce sahiptiler ama Haçlıların gelişiyle daha farklı bir siyasi sürecin içinde kendilerini buldular. I. Haçlı Seferi sonunda Urfa, Antakya ve Kudüs'te kurdukları devletlerle Haçlılar, Ermenilerin çoğunlukta olduğu Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Kilikya bölgelerinde yayılma siyaseti izlemişlerdi. Böylece seferlerin başlangıcında bölgede siyasi bütünlükten uzak olan 6 Ermeni prensliğinin sayısı daha II. Haçlı Seferi başlamadan 1'e düşmüştü. I. Haçlı Seferi'nde olduğu gibi, II. Haçlı Seferinin (1147-1148) başlamasında Ermenilerin etkisi olmuştur. Kilikya Ermeni piskoposlarından oluşan bir elçilik heyeti Papa III. Eugenius'u ziyaret etmiş ve Doğu'daki durum hakkında bilgi vermişti. II. Haçlı Seferi başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen Ermeniler politik davrandıkları için bir zarar görmemişlerdi.

II. Haçlı seferi sürecinde, muhtemelen I. Haçlı seferindeki hayal kırıklıklarından olacak, Ermeniler Haçlılara karşı daha temkinli yaklaştılar. Hatta bu dönemde zaman zaman iki taraf arasındaki ilişkiler bozuldu. Haçlılar daha Avrupa'dan yola çıkarken Doğu'nun zenginliklerinden bahsetmişler, Ermeni hâkimiyetindeki Kilikya'ya gelince de malı, mülkü burada aramışlardı. Ermenilerin zenginliklerine ulaşabilmek için bazen şiddet kullanmışlar, bazen de evlilik yoluyla ya da miras yoluyla onlardan mal koparmışlardı. Aynı şekilde sadece

maddi gelirle yetinmekle kalmayan Haçlılar, bu bölgede iki önemli noktada iki ayrı Haçlı devleti kurmuşlardı. Özellikle yoğun şekilde Ermeni nüfusunun barındığı bir yer olarak Urfa'daki Ermeniler, Haçlılardan daha çok zarar görmüştür. Ermeniler Haçlıların bu tavrı karşısında bazen Türklerden yardım isteyerek Haçlılarla mücadeleye girmişler, bazen de Haçlılarla işbirliği içine girerek kendi yönetimlerini güçlendirmeye çalışmışlardı.

XI. yüzyılda yoğun şekilde Türklerin Anadolu'ya gelişleri ve burayı yurt tutmaları Bizans'ı olduğu kadar Ermenileri de rahatsız etmişti. Ermenilerin Haçlılara karşı bu kadar yardımsever olmaları Anadolu'daki Türk ilerleyişinden kaynaklanmaktaydı. Ancak özellikle I. Haçlı seferi sonucunda Ermeniler, Haçlıların gerçek niyetini fark edince iş işten geçmişti. Tarih boyunca önce Arapların, sonra Arap-Bizans'ın hâkimiyeti altında yaşayan hatta Bizans'ın göç ettirmesiyle Kilikya'da yeniden tutunabilen Ermeniler, bu sefer de Haçlıların etkisi altına girmiştir.

I. ve II. Haçlı Seferleri sürecinin ardından bölgede en önemli Ermeni hâkimiyeti olarak kalan Kilikya Ermeni Prenslığı ise Haçlı devletlerinin yayılma sahası üzerinde olduğu için siyasi ve askeri ilişkiler çıkarlar doğrultusunda kimi zaman dostane kimi zaman ise düşmanlık içerisinde gelişmiştir. Haçlıların Ermenilere siyasi açıdan sağladığı tek fayda ise Kilikya Ermenilerinin Anadolu'daki bu kargaşadan faydalanarak bir süre daha varlıklarını devam ettirebilmeleri olmuştur. Bu süreçte Haçlılar Ermeniler üzerinde önemli bir tesir bırakmışlardır. Batı geleneklerinin Ermenilerin sosyal, dinsel, sanatsal yaşamlarına ve dil bilimlerine etkisi olmuştur. Ermeniler, 1198 yılında II. Leon'un Ermeni Kralı olarak taç giymesıyla Papalığa bağlandılar. Özellikle Kilikya Ermenileri, Haçlı Seferleri sırasında Papalık ile dostluk ilişkilerini geliştirdiler. Latinlerle Ermeniler arasındaki ilişkilerin artması neticesinde bir kısım Ermeniler Katolik mezhebini benimsemeye başladı. Haçlı Seferleriyle başlayan Ermenilerin Katolikleşmesi, daha sonra Fransız misyonerlerin çabalarıyla devam etmişti. Papalığın, Ermenileri Katolikleştirme isteğinin giderek artması 1248 yılında ilişkilerin kopmasına neden oldu. Ermeniler ilişkilerin kopmasıyla bu sefer de Akdeniz Hıristiyan devletleri arasındaki önemini kavradıkları Moğollara yanaşmışlar ve 1243 yılında Moğollara tabi olmuşlardı. Moğollarla beraber yeni bir Hıristiyan birliği oluşturmaya çalışarak, Doğu'da Moğol-Haçlı-Ermenilerden oluşan bir ittifakla Hıristiyan birliği oluşturmaya çalışmışlardı. Moğollara bağlı olarak siyasi yaşamlarını devam ettiren Kilikya Ermeni Krallığı Memlûkluların tarih sahnesine çıkmasıyla yıkılmıştır (1375).

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ABÛ'L – FARAC, Gregory, (1945–1999), **Abû'l Farac Tarihi**, I-II(Çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara: TTK yay.

AKŞİT, Oktay,(1970), **Roma İmparatorluk Tarihi(M.S. 193–395)**, İstanbul: İ.Ü.E.F. yay.

AKTOK KAŞGARLI, Mehlika (1990), **Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Ankara: KÖKSAV.

ALKAN, Mehmet,(2006), **Akhemenidler Dönemi'nde Perslerin Anadolu'da Tapınak İlişkileri**, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Akdeniz Üniversitesi S.B.E.

ALPTEKİN, Coşkun (1993), “Aksungur el Porsuki”, **DİA**, 2, İstanbul: TDV yay. s. 297.

ALTAN, Ebru, (1995), **Willermus Tyrensis'in Historia Rerum İn Partibus Transmarinis Gestarum(Denizaşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XI. ve XII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi**, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E.

_____ (2002), “Haçlı Ordularının Anadolu'dan Geçtiği Yollar”, **Belleten**, 65(243), Ankara: TTK yay., s. 571–582.

_____ (2002), “Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, **Belleten**, C. LXVI(245), Ankara: TTK, s. 87–93.

_____ (2002), “Kıbrıs Haçlı Krallığı (1191–1489)”, **Türkler**, 6, Ankara: Yeni Türkiye yay., s. 695–700.

_____ (2003), **İkinci Haçlı Seferi(1147–1148)**, Ankara: TTK yay.

_____ (2007), Birinci Haçlı Seferi'nin Bir Görgü Tanığı: Fulcherius Carnotensis, **İÜEF Tarih Dergisi**, İstanbul : E.F. yay., s. 45–49.

_____ (2008), “Ortaçağ'da Antakya” **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul: Dünya Basınevi, s. 323–333.

ALTINAY, Ahmet Refik,(2007), **Haçlılar (1095–1291)**, İstanbul: Ötüken yay.

ANDREASYAN, Hrant D. (1950) “Türk Tarihine aid Ermeni Kaynakları”, **TD**, 1(1), İstanbul: s. 95–118.

Anna KOMNENA(1996), **Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası**, (Çev. Bilge Umar), İstanbul: İnkılâp yay.

ATİYA, Aziz S. (2005), **Doğu Hıristiyanlığı Tarihi**, (Çev. Nurettin Hiçyılmaz), İstanbul: Doz yay.

AYAN, Ergin, (1994), **Willermus Tyrensis'in Eserinin XVI, XVII ve XVIII. Kitaplarının Çevirisi**, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E.

_____, (2007), “Ermeni-Haçlı İşbirlikleri”, **Ermeni Araştırmaları**, (26), Ankara: EAE yay., s. 49–71.

AYÖNÜ, Yusuf (2007) **Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116–1308)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, SBE.

Azimî (2006), **Azimî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler, (H.430–538=1038/1039–1143/1144)**, (Çev. Ali Sevim), Ankara: TTK yay.

AZİMLİ, Mehmet (2008), “Artukluların Kuruluşu ve İlk Artuklu Emiri Necmettin İlgazi'nin Siyasi Faaliyetleri(1106–1122)”,**Artuklular**, 1, Ed. İbrahim Özcoşar, s. 11-20, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay.

BAL, Mehmet Suat (2008), “Anadolu’da Siyasî Birliğin Kurulması Yönüyle Türkiye Selçuklu-Artuklu Devletleri İlişkileri”, **Artuklular**, 1, Ed. İbrahim Özcoşar, s. 73–88, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay.

BARLAS, İlcan Bihter (2009), **Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Fulcherius Carnotensis Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)**, İstanbul: IQ Kültür Sanat yay.

BAŞTAV, Şerif (1999), “Bizans ve Haçlı İlişkileri”, **UHSS 23–25 Haziran 1997**, Ankara: TTK yay., s. 59–64.

BEECH, George T., (1996), The Crusader Lordship of Marash in Armenian Cilicia 1104-1491, **Viator**, 27, s. 35-52.

BEDİRHAN, Yaşar (2000), **Selçuklular ve Kafkasya**, Konya: Çizgi Kitabevi yay.

BODMER, Jean-Pierre (2001), “Selçuklular Anadolu’da” (Çev. Ali Osman Öztürk), **Cogito**, (29), İstanbul: YKY, s. 33–34.

CAHEN, Claude, (1940), **La Syrie du Nord à L’époque des crusades et la principauté franque d’Antioche**, Paris: Institut Français de Damas.

_____; (1988), “Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi”, (Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), **Belleten**, 21 (201), Ankara: TTK yay., s.1375–1427.

_____ (2000) **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay.

_____ (2010), **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, (Çev. Mustafa Daş), İstanbul: Yeditepe yay.

CHAHİN, M.(2001), **The Kingdom of Armenia, A History**, Richmond: Curzon Pres.

CHARANİS, Peter (1985), “Bizans İmparatorluğu’nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler”, **Bellekten**, (Çev. Melek Delilbaşı), 48 (189–192), Ankara: TTK yay., s. 523-535.

CLASTER, Jill N. (2009), **Sacred Violence:the European Crusades to the Middle East 1095-1396**, Canada: Library and Archives Canada Cataloging in Publication.

ÇAY, Abdulhalûk (1987), **II. Kılıç Arslan**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.

ÇERME, Tomas (2008), “Tarihte Artuklu-Ermeni İlişkileri: Sosyo Ekonomik ve Siyasi Açıdan Genel Durum”, **Artuklular**, 1, Ed. İbrahim Özcoşar, s. 343-370, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay.

COWDREY, Herbert E. J., (1998), **Pope Gregory VII 1073-1085**, New York: Clarendon Pres Oxford.

DEMİRKENT, Işın(1974–1994), **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098’den 1118’e kadar)**, 1–2, İstanbul: EF yay; Ankara: TTK yay.

_____ (1988), “Haçlılar”, **DİA**, 24, İstanbul: TDV yay., s. 525–546.

_____ (1996), **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, Ankara: TTK yay.

_____ (1997), **Haçlı Seferleri**, İstanbul: Dünya yay.

_____ (2002), “ Kıbrıs”, **DİA**, 25, İstanbul: TDV yay. s. 370–373.

_____ (2007), “Haçlı Dönemi Kalelerinden Râvendân”, **Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, İstanbul: Dünya Kitapları, s. 87–107.

_____ (2007), “Haçlı Kontluğu Dönemi” **Edessa’dan Urfa’ya**, 2, Ankara: Atılım Üniversitesi yay., s. 119- 170.

_____ (2007), “Antakya Prinkepsi Bohemund’un Esir Alınması, Niksar’da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması” **Haçlı Seferleri Tarihi Makale-Bildiriler-İncelemeler**, İstanbul: Dünya Kitapları, s. 113–121.

DER NERSESSIAN, Sirarpie, (1965), “The Kingdom of Cilician Armenia”, **A History of The Crusades**, 2, Ed. Kenneth-M. Setton, London : Madison-Milwauukee.

DEVECİ, Yıldız (2004), “Bir Başka Açıdan Ermenilerde Din” ,**Ermeni Araştırmaları**, 6 (14–15), Ankara: EAE yay., s.115–130.

DOKDEMİR, Hayati,(1998), **Antakya Haçlı Devleti’nde Roger De Salerne Devri Tarihi(1112–1119)**, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E.

DÜZGÜN, Şaban Ali (2002), “İki Dünyanın Karşılaşması: Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasında Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler”, **Türkler**, 6, Ankara: Yeni Türkiye yay., s. 669–678.

EKİNCİ, Abdullah (2008), **Ortaçağ’da Urfa**, Ankara: Gazi Kitapevi.

ERSAN, Mehmet (1996), “Kilikya Ermeni Krallığı ve Haçlılar Üzerine” **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, İstanbul: Kubbealtı Akademi ve Sanat yay., s. 134–141.

_____ (1998), “Rupenliler Döneminde Kilikya ile Antakya Haçlı Prinkepsliği’nin Çukurova’da Hâkimiyet Mücadelesi”, **TİD**, (13), İzmir: Ege Üniversitesi EF yay, s. 83–95.

_____ (1999), “Kilikya Ermeni Krallığı’nın Türkiye Selçuklularına Tâbiyeti Meselesi”, **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir: Beta yay., s. 301–315.

_____ (2000), “Birinci Haçlı Seferine Katılan Asiller arasında cereyan eden Mücadeleler”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S 2, İstanbul: TİSAV yay., s. 31–48.

_____ (2002), “Selçuklu - Ermeni İlişkileri”, **Türkler**, 6, Ankara: Yeni Türkiye yay.,s. 625–644.

_____ (2007), **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, Ankara TTK yay.

_____ (2008), “Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepliği Siyasi İlişkilerine Bir Bakış”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, İstanbul: Dünya Basınevi, 335–346.

FORCE, James H. (1991), “Armenians and the First Crusade”, **Journal of the Medieval History**, (17), 13–22.

FRAZEE, Charles A., (1976), The Christian Church in Cilician Armenia: Its Relations with Rome and Constantinople to 1198, **Church History**, 45, (2), England: Combridge University History, s.166-184.

Fulcher of Chartres (1941), **Chronicle Of The First Crusade**, (Translated by: Martha Evelyn), London: Oxford University Press.

GHAZARIAN, Jacob G. (2000), **The Armenian Kingdom in Cilicia During the Crusades, The Integration of Cilician Armenians with the Latins 1080–1393**, Richmond: Curzon Press.

GÖLGESİZ, Sevtap, (2007), **Kuruluş Döneminde (1098–1112) Antakya Haçlı Prinkepliği-Bizans İlişkileri**, Yayınlanmamış Y. L. Tezi Ege Üniversitesi S.B.E.

GREGORY, Timothy E. (2008), **Bizans Tarihi**, (Çev. Esra Ermert), İstanbul: YKY.

GROUSSET, René (1934), **Histoire des Croisades: et du Royaume Franc de Jerusalem: monarchie Franque et monarchie musulmane et equilibre**, 1 Paris: Librairie Plan.

GUIZOT, Par M., (1824), **Collection des Mémoires Relatifs A L'Histoire de France Histoire des Croisades** par Albert D'Aix, C. 20, Paris, Imprimerie de A. Belin.

GÜNAY, Nejla (2007), **Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyancıları**, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat yay.

GÜNDÜZ, Tufan (2001), "Kahramanmaraş", **DİA**, C.XXIV, İstanbul: TDV yay. s. 192–196.

HOLT, P.H (2007), **Haçlı Devletleri ve Komşuları**, (Çev. Tanju Akad), İstanbul: Kitap yay.

HONİGMANN, Ernst (1970), **Bizans Devletinin Doğu Sınırı Grekçe, Arabca, Süryanice ve Ermenice Kaynaklara Göre 363'den 1071'e**, (Çev. Fikret Işıltan), İstanbul: İÜEF yay.

_____ (1988), "Malatya" **İA**, 7, İstanbul: MEB, s. 225–239.

_____ (1988), "Maraş", **İA**, 7, İstanbul: MEB, s.312–315

Ioannes KINNAMOS (2001), **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118–1176)**, (Çev. Işın Demirkent), Ankara: TTK yay.

İbn KESİR (2000), **El-Bidâye ve'n Nihâye**, 12, (Çev. Mehmet Keskin), İstanbul: Çağ yay.

İbnü'l-ESİR (1987), **el-Kamil fi't Tarih**, 10–11, (Çev. Abdülkerim Özaydın), İstanbul: Bahar yay.

İbnü'l-KALÂNİSÎ (1932), **The Damascus Chronicle Of The Crusades**, (İng. Çev. H.A.R. Gibb), London: Burleigh Press.

İLTER, Erdal (2002), “*Ermenistan adı, Ermenilerim Menşei ve Bazı Ermeni İddiaları Üzerine*” **Ermeni Araştırmaları**, 2 (6), Ankara: EAE yay., s. 24- 34.

İŞHANYA, Rafael, (2006), **Başlangıcından II. Yüzyıla Kadar Ermeniler’in Tarihi**, (Çev. Sarkis Seropyan), İstanbul: Belge yay.,

KAYHAN, Hüseyin (2001), **Irak Selçukluları**, Konya: Çizgi Kitabevi yay.

KEÇİŞ, Murat (2008), “Ermeni Kaynakları”,**Ortaçağ Türk Tarihi Ana Kaynakları**, Ed. Altan Çetin, İstanbul: Kriter yay.

KIRPIK, Güray, (2008), “Birinci Haçlı Seferinde ve Kurtuluş Savaşında Türk-Ermeni-Fransız Münasebetlerinin Benzer Yönleri”, **Turkish Studies**, 3 (4), 531–548.

_____ (2009), **Doğunun ve Batının Gözüyle Haçlılar**, İstanbul: Selenge yay.

_____ (2009), ”Artuklu- Haçlı Münasebetleri (1098–1124)”, **GEFAD Özel Sayı I**, Ankara: GEFA yay., s. 243–256.

_____ (2009), “Haçlı Seferleri Tarihinin Kaynakları”, **Turkish Studies**, 4(3), s. 1437–1452.

KÖK, Bahattin, (2007), “Nûreddin Zengî, Mahmud”, **DİA**, 33, İstanbul: TDV yay., s.259–262.

KURKJIAN, Vahan M.,(2008), **A History of Armenia**, USA: Indo European Publishing.

KÜÇÜK, Abdurrahman(1998), **Dinler Tarihi Araştırmaları I Sempozyumu 08-09 Kasım 1996**, Ankara: Din Tarihi yay., s. 271-283.

_____ (2003), **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ankara: Andaç yay.

KÜÇÜK, Abdulrahman ve TÜMER, Günay, (1993), **Dinler Tarihi**, Ankara: Ocak yay.

KÜÇÜKSİPAHIOĞLU, Birsal (2002), “Haçlı Devletleri”, **Türkler**, 6, Ankara: Yeni Türkiye yay., s. 687–694.

_____ (2003), **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109–1187)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E.

KÜRKÇÜOĞLU, Erol (2005), **Roma’dan Selçuklu İdaresine Ermeniler**, Erzurum: A.Ü., yay.

_____ (2005), I-II. Haçlı Seferlerinde Lâtin Ermeni İlişkileri, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 34(5) Erzurum: Fen Edebiyat Fak. Yay., s. 85- 93.

LEE Kİ Young (1998), **Ermeni Sorunun Doğuşu**, Ankara: KB yay.

MAALOUF, Amin (1997), **Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Telos yay.

MACEVİTT, Christopher (2008), **The Crusades and the Christian World of the East, Rough Tolerance**, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Merçil, Erdoğan ve SEVİM, Ali, (1995), **Selçuklu Devletleri Tarih, Siyaset Teşkilât ve Kültür**, Ankara: TTK yay.

MERÇİL, Erdoğan (1993), **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara: TTK yay.

_____ (1999), “Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti’nin Durumu”, **UHSS 23–25 Haziran 1997**, Ankara: TTK yay., s. 83-90.

NAYIR, Şeymus, (2010), **Artukluların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatı, Yayınlanmamış Y. L. Tezi**, İstanbul Üniversitesi S.B.E.

NECİPOĞLU, Nevra (2001), “Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu’da Birliktelikleri (11. ve 12. Yüzyıllar)”, **Cogito**, (29) , İstanbul: YKY, s. 74–91.

Niketas KHRONİATES (1995), **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK yay.

ONUR, Hüdavendigâr(1998), **Millet-i Sadıka’dan Hayk’ın Çocuklarına Ermeniler**, İstanbul: Edile yay.

OSTROGORSKY, Georg (1995), **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK yay.

ÖNGÜL, ALİ (2007), **Selçuklular Tarihi I Büyük Selçuklular- Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları**, Manisa: Emek Matbaası yay.

ÖZAYDIN, Abdülkerim (1990), **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498–511/1105–1118)**, Ankara: TTK yay.

_____ (1993), “Danişmedliler”, **DİA**, 8, İstanbul: TDV yay., s. 469–474.

_____ (2000), “İzzeddin İbnü’l Esir”, **DİA**, 21, İstanbul: TDV yay., s. 26–27.

_____ (2001), **Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi(485–498/1092–1104)**, (2001), İstanbul: İÜ yay.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1968), “Ermeniler”, **TA**, 25, Ankara: MEB, s. 323–328.

PAYASLIAN, Simon, (2007), **The History of Armenia From The Origins to The Present**, New York: Hampshire Palgrave Macmillan.

POLAT, İbrahim Ethem (2008), “Arap Edebiyatında Artuklu-Haçlı Mücadelesi”, **Artuklular**, 1, Ed. İbrahim Özcoşar, s. 41–56, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay.

REDGATE, Anne Elizabeth, (1998), **The peoples of Europe The Armenians**, United Kingdom: Blackwell Publishing.

RUNCİMAN, Steven (2008), **Haçlı Seferleri Tarihi**, 1.C.: **Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu**, 2. C.: **Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100–1187**, 3. C.: **Akkâ Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferleri**, Ankara: TTK yay.

RYAN, James D. (2001), “Armenia Between East and West in the Era of the Crusades”, **Tolerance and Intolerance: Social Conflict in The Age of The Crusades**, Ed: Michael Gervers and James M. Powell, s. 55-65, New York: Syracuse University Pres.

SARAY, Mehmet (2005), **Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri**, Ankara: ATAM yay.

SALİHLİOĞLU, Halil (1991), “Antakya”, **DİA**, 3, İstanbul: TDV yay., s. 228–232.

SERTEL, Savaş, (2006), **XI. ve XIII. yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri**, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Fırat Üniversitesi S.B.E.

SEVİM, Ali (1989), **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, Ankara: TTK yay.

_____ (1999), “Suriye Selçukluları-Haçlı İlişkileri”, **UHSS 23–25 Haziran 1997**, Ankara: TTK yay. s. 91–114.

_____ (2002), **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara: TTK yay.

_____ (1990), **Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah**, Ankara: TTK yay.

SOLMAZ, Sefer, (2002), “Dânişmendliler”, **Türkler**, 6, Ankara: Yeni Türkiye yay. s. 430–445.

STRECK (1940), “Antakya”, **İA**, 1, İstanbul: MEB, s.456–459.

_____ (1945), “Ermeniye”, **İA**, 6, İstanbul: MEB, s. 317–326.

Süryanî Mihail (1944), **Süryanî Patrik Mihailin Vakayinamesi, İkinci Kısım 1042–1195**, (Çev. Hrant D. Andreasyan), (TTK'daki Henüz basılmamış Nüsha).

ŞEŞEN, Ramazan (1993), **Harran Tarihi**, Ankara: TDV yay.

_____, (1994)“Dâviyye ve İsbîtarîyye”, **DİA**, C. 9, İstanbul: TDV yay., s. 19-21.

_____ (1998), **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul: İSAR yay.

_____ (1999), “Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Siyasî ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı”, **UHSS 23–25 Haziran 1997**, Ankara: TTK yay., s. 33–44.

_____ (2000), **Salâhaddin Eyyûbi ve Devri**, İstanbul: İSAR yay.

TAŞDEMİR, Mehmet (1995), “Elbistan”, **DİA**, 21, İstanbul: TDV yay., s.1–3.

TERNON, Yves,(1993), **Ermeni Tabusu**, İstanbul: Belge yay.

TEZCAN, Mehmet (2007), “XI. Yüzyılın İlk Yarısında Ermenilerin Doğu Roma İmparatorluğu tarafından Orta Anadolu Bölgesine göçürülmeleri”, **Omeljan Pritsak Armağanı**, Ed. Mehmet Alpargu-Yücel Öztürk, Sakarya: S.Ü. Basımevi, s. 419- 450.

TURAN, Osman (1964), “Ortaçağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri” **Belleten**, 58 (110), Ankara: 28, (110), Ankara: TTK, s. 207–227.

_____ (1993), **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih Alparslan’dan Osman Gazi’ye (1071–1318)**, İstanbul: Boğaziçi yay.

_____ (1993), **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul: Boğaziçi yay.

Triton and Gibb, (1933), “The First and The Second Crusades from an Anonymmous Syriac Chronicle,” **JRAS**, London s. 69–101; 273–305.

UMAR, Bilge,(1993), **Türkiye’deki Tarihsel Adlar**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

URAS, Esat (1987), **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul: Belge yay.

Urfalı Mateos (1987), **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952–1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136–1162)**, (Çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara: TTK yay.

Urfalı Vahram (1831), **The Armenian Kingdom in Cilicia, During The Time of The Crusades**, London: Printed by J.L.Cox.

USTA, Aydın (2008), **Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, İstanbul: Yeditepe yay.

_____ (2008), “ Latin(Haçlı) Kronikleri ve Yerli Hristiyan Kaynaklarında Artuklular”, **Artuklular**, 1, Ed. İbrahim Özcoşar, s. 57-72, Mardin: Mardin Valiliği Kültür yay.

Vardan Vardabet(1937), “Türk Fütûhatı Tarihi (889–1269)”, (Çev: Hrant D. Andreatyan), **Tarih Semineri Dergisi**, 1–2, İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, s. 153–255.

VASİLİEV, A. A. (1952), **History of Byzantine Empire, 324–1453**, Madison: The University of Wisconsin Pres.

Vryonis Speros (1971), **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century**, Berkeley, Los Angeles, London: University of California pres.

YILDIZ, Mukadder,(1999), **Fulcherius Carnotensis Birinci Haçlı Seferi Vakayinamesi(Fulcheri Carnotensis Historia Hierosoly mitana) Kitap 1**, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E.

YİNANÇ, Mükremin Halil, (1988), “Danişmendliler”, **İA**, 3, İstanbul: MEB, s. 468–479.

YUVALI, Abdülkadir (1990), “Tarihi Devirlerde Ermenilerin İdari Statüleri”, **Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu**, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü yay., s. 127–143.

ZEİLİNGER, Johannes, (2000), “The Frankish-Armenian Raid on Cyprus in 1156”, **Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13–17 Kasım 2000**, 1, Kıbrıs: DAÜ-KAM yay. 209–217.

Web Sayfaları:

<http://www.armenian.com/history21.html>, 29.03.2011, 14.00.

<http://rbedrosian.com/css17.htm> (Smbat Sparapet’s Chronicle) 12.08.2011. 17.05

<http://rbedrosian.com/va2.htm> (Vardan Arewelts’i’s, Compilation of History) 13.08.2011. 13.00

http://www.armenian-history.com/images/maps/Cilician_Armenian_Kingdom.png

http://6dtr.com/TARİH/haritalar/32-10_11_yy_anadolu.jpg

<http://rbedrosian.com/Maps/shpha68.htm>

EKLER

EK-1 10.-11. yüzyıllarda Anadolu

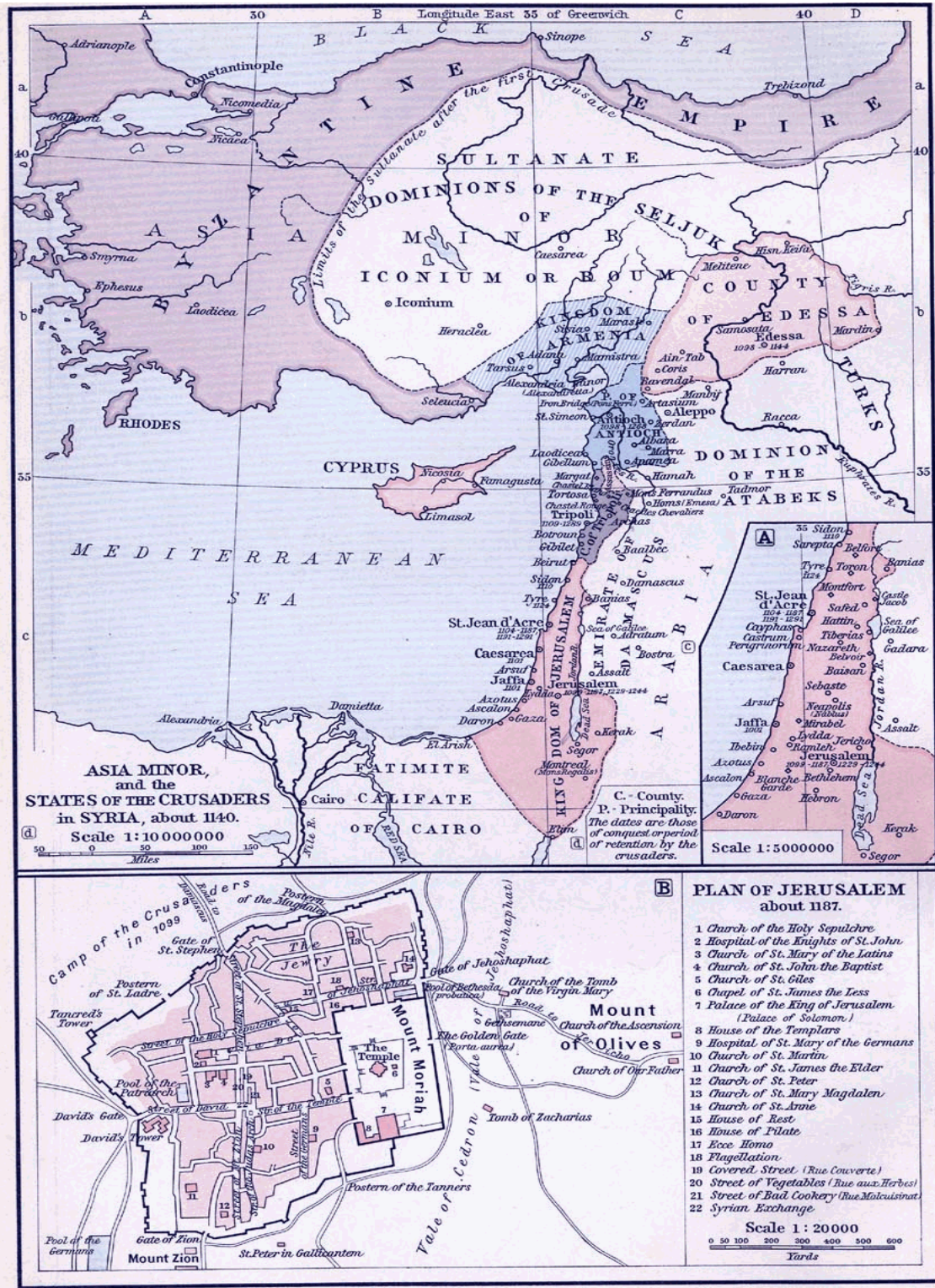

http://6dtr.com/TARİH/haritalar/32-10_11_yy_anadolu.jpg

EK- 2 KİLİKYA ERMENİ KRALLIĞI

http://www.armenian-history.com/images/maps/Cilician_Armenian_Kingdom.png

<http://rbedrosian.com/Maps/shpha68.htm>

ÖZGEÇMİŞ

06.06.1985 tarihinde İstanbul'un Eminönü ilçesinde doğdu.1996 yılında Barbaros Hayrettin Paşa İlköğretim Okulunu, 1999 yılında Ülkü İlköğretim Okulunu, 2002 yılında ise Bayrampaşa Sağmalcılar Lisesini bitirdi. 2004 yılında kazandığı Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Bölümünü 2007 yılında bitirdi. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. İngilizce bilmektedir.

Tuğba YİĞİT